

บัญญัติชาติก

ประชุมนิทานในประเทศนี้แต่โบราณ ๕. เรื่อง

ภาคที่ ๔

คุณหญิงเลื่อน ศรีเสนา

พิมพ์ในวารพระราชทานเพลิงศพ

อำมาตย์เอก พระยาศรีเสนา (เกิด คชาชิวะ)

๕ ๔
เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๘

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

อำมาตย์เอก พระยาศรีเสนา (กิต คุษาชิวะ)

พ.ศ. ๒๔๒๘-๒๔๖๓

คำนำ

คุณหญิง เลื่อน ศรีเสนา จะทำการปลงศพสนองคุณ อำมาตย์เอก
พระยาศรีเสนา (คิค คชาชวะ) ผู้สามี ให้มาแจ้งความยังหอพระสมุด
วชิรญาณสำหรับพระนคร ว่ามีศรัทธาจะรพิมพ์หนังสือเป็นของถวายแล
- แจก แจก เนื่องในการกุศลทักษิณานุปทาน เวลาพระราชทานเพลิงศพ
สักเรื่อง ๑ ขอให้กรรมการช่วยเลือกเรื่องหนังสือให้ ข้าพเจ้าจึงเลือก
เรื่องขณูญาสชาคกภาคที่ ๔ ให้คุณหญิงเลื่อนพิมพ์ตามความประสงค์
อนึ่งในการพิมพ์หนังสือเรื่องนเจ้าภาพได้ส่งประวัติของผู้มรณะมา
ขอให้พิมพ์ไว้เป็นที่ระลึกด้วย จึงได้พิมพ์ไว้ต่อไปน

ประวัติ

พระยาศรีเสนา (คิค คชาชวะ)

อำมาตย์เอก พระยาศรีเสนา (คิค คชาชวะ) ต.ม.จ.ช. ผู้ช่วย
สมุหพระนครบาล กระทรวงมหาดไทย เนติบัณฑิต พ.ศ. ๒๔๕๔
ได้ช่วยเป็นโรคลม ถึงแก่กรรมเมื่อวันที ๑ มกราคม พระพุทธ
ศักราช ๒๔๖๗ เวลา ๔ ก.ท. มีประวัติโดยย่อดังนี้

นามเดิม คิค นามสกุล คชาชวะ เป็นบุตรนายจ้านงศิริภักษ์
(เขียน คชาชวะ) แลนางจ้านงศิริภักษ์ (พิง คชาชวะ) เกิดที่บ้าน
ตำบลตรอกวัดมหาธาตุ จังหวัดพระนคร เมื่อวันพุธที่ ๒๔ มิถุนายน
ขระกา พ.ศ. ๒๔๒๘ เมื่อมอายุพอสมควรได้เข้าศึกษาวิชาหนังสือไทย

ในโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ สอบไล่ได้ประโยค ๒ ชั้น ๓ แลได้
เรียนภาษาอังกฤษที่โรงเรียนวัดมหาธาตุ สอบไล่ได้ชั้น ๓ แล้วยกภายหลัง
ได้สมัครเข้าเป็นนักเรียนกฎหมายในกระทรวงยุติธรรม

พ.ศ. ๒๔๕๓ สมัครเข้ารับราชการได้เป็นครูสอนกฎหมายในโรงเรียน
นายร้อยตำรวจภูธร พ.ศ. ๒๔๕๔ สอบไล่วิชากฎหมายได้เป็นเนติบัณฑิต
พ.ศ. ๒๔๕๕ ไปรุดเกล้า ฯ ให้ไปเป็นยกربัตรจังหวัดเพชรบุรี
ได้รับพระราชทานยศเป็นรองอำมาตย์เอก ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์
เป็นหลวงฤทธาภิมาย แล้วย้ายมาเป็นปลัดกรมฝ่ายเหนือใน พ.ศ. นั้น
ถึง พ.ศ. ๒๔๕๖ เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นเกณฑ์เมืองวัง ได้รับพระราชทานยศ
เป็นอำมาตย์ตรี พ.ศ. ๒๔๕๗ ไปรุดเกล้า ฯ ให้เป็นเจ้ากรมฝ่ายเหนือซึ่งใน
ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นกรมการเมือง พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้รับพระราชทาน
บรรดาศักดิ์เป็นพระศรีเสนา พ.ศ. ๒๔๕๙ ได้รับพระราชทานยศเป็น
อำมาตย์โท พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้รับพระราชทานยศเป็นอำมาตย์เอก พ.ศ. ๒๔๖๑
ไปรุดเกล้า ฯ ให้เป็นปลัดสำรวจ กระทรวงมหาดไทย พ.ศ. ๒๔๖๔
ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาศรีเสนา พ.ศ. ๒๔๖๕ เลื่อนขึ้น
เป็นเจ้ากรมสำรวจ แลเมื่อได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้รวมกระทรวง
มหาดไทยกับกระทรวงนครบาลเป็นกระทรวงเดียวกันใน พ.ศ. นั้น ได้
ไปรุดเกล้า ฯ ให้พระยาศรีเสนาไปเป็นผู้ช่วยสมุหพระนครบาล ในตำแหน่ง
ที่ปลัดศึกษากฎหมาย ในกองสมุหพระนครบาล ตลอดมาจนถึงแก่กรรม
ณ บ้านถนนรองเมือง จังหวัดพระนคร อายุนี้โดยได้ ๔๐ ปี

ค.

ข้าพเจ้าขออนโมทนาคุณลยญวาคัททฤษณานปทาน ซึ่งคุณหญิง
เลื่อนได้ย้าเพ็ญเป็นขัตตทานมัย แลทได้พิมพ์หนังสือเรื่องนให้แพร่หลาย

ตั้งรับพรหมเทพี สภานายก

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๘

สารบัญ

คำอธิบาย	หน้า (๑)
๕ สภามิตชาดก	๑
๑๐ สิริธรชาดก	๒๖
๑๑ ทูลกบฏเทวีตชาดก	๓๒
๑๒ อาทิตชาดก	๕๐
๑๓ ทักขิมนิกชาดก	๖๒
๑๔ มหาสุรเสนชาดก	๘๑

คำอธิบาย

หนังสือขุณยญาสชาตกน คือประสมนิทานเก่าแก่ที่เล่ากันในเมือง
ไทยแต่โบราณ ๕๐ เรื่อง พระสงฆ์ชาวเชียงใหม่รวบรวมแต่งเป็นชาตก
ไว้ในภาษามคธ เมื่อพระพุทธศักราชประมาณราวในระหว่าง ๒๐๐๐
จน ๒๒๐๐ ปี อันเป็นสมัยเมื่อพระสงฆ์ชาวประเทศนั้นพากันไปเล่าเรียน
มาแต่ลังกาทวีป มีความรู้ภาษามคธแตกฉาน เอาแบบอย่างของพระ
ภิกษุสงฆ์ในลังกาทวีป มาแต่งหนังสือเป็นภาษามคธขึ้นในบ้านเมือง
ของตน แต่งเป็นอย่างอรรถกถาธรรมาธิบาย เช่นคัมภีร์มิ่งคิลิตถที่ป็น
เป็นต้นบ้าง แต่งเป็นเรื่องสาสนประวัติ เช่นคัมภีร์ชนกาลมาลินีเป็นต้น
ตามอย่างเรื่องมหาวงศ์พงศาวดารลังกาบ้าง แต่งเป็นชาตกเช่นเรื่อง
ขุณยญาสชาตกน เอาอย่างนิบาตชาตกบ้าง โดยเจตนาจะบำรุงพระสาสนา
ให้ถาวร และจะให้หนังสือซึ่งแต่งนั้นเป็นหลักฐานมั่นคงด้วยเป็นภาษา
เดียวกับพระไตรปิฎก แต่หนังสือขุณยญาสชาตกนเห็นจะแต่งในตอน
ปลายสมัยทักลาวมา เพราะความรู้ภาษามคธทุทราลงไม่ถึงหนังสือ
แต่งขึ้นก่อน

หนังสือขุณยญาสชาตกนตนฉบับเดิมเป็นคัมภีร์ใบลาน จำนวน
รวม ๕๐ ผูกด้วยกัน เดิมนั้นเห็นจะมีอยู่แต่ในประเทศสยาม กษัตริย์เมือง
หลวงพระบางแลทกรุงกำแพงทอนห้ามไม่ มีเรื่องราวปรากฏว่าเคย
ได้ลอบขโมยไปถึงเมืองพม่าครั้งหนึ่ง พม่าเรียกว่า “เชียงใหม่ขุณยญาส”
แต่พระเจ้าแผ่นดินพม่าองค์ใด องค์หนึ่ง ตำรับว่าเป็นหนังสือแต่งปลอม

พระพุทธทวณะสั่งให้เผาเสีย ในเมืองพม่าจึงมีใครคนหนึ่งสอขุญญาสชาดก
 เหลืออยู่ คำที่ว่าแต่งปลอมพระพุทธทวณะนั้น เพราะพระเจ้าแผ่นดิน
 พม่าองค์นั้นหลงเชื่อว่าหนังสือนิบาตชาดกหรือที่เราเรียกกันในภาษาไทย
 ว่า “เรื่องพระเจ้าห้าร้อยห้าสิบชาติ” เป็นพระพุทธทวณะ ซึ่งที่แท้หาเป็น
 เช่นนั้นไม่ ความจริงเป็นทั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ใต้พระราชทานพระราชวิจารณ์ไว้ในพระราชนิพนธ์ค่านำหนังสือนิบาตชาดก
 ภาคต้น ซึ่งโปรดฯ ให้พิมพ์เมื่อในรัชกาลที่ ๕ ว่าเรื่องนิบาตชาดกนั้น
 คงเป็นนิทานที่เล่ากันในพื้นเมือง มีมาแต่ก่อนพุทธกาลช้านาน เมื่อ
 พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์ ทรงยกเอาเรื่องนิทานมาแสดงเป็น
 อุปมาในพระธรรมเทศนาเนื่อง ๆ ก็ธรรมดาในเรื่องนิทานย่อมต้องมีตัว
 แลตัวชั่ว ตัวดีจะเป็นคนก็ตาม จะเป็นสัตว์เดรัจฉานก็ตาม ย่อม
 เรียกว่า “มหาสัตว์” มาเกิดสมมติขึ้นต่อภายหลังพระพุทธกาลว่า
 มหาสัตว์ในเรื่องชาดกนั้น คือพระพุทธเจ้าในอดีตชาติ ครั้นเมื่อมาตบ
 แต่งร้อยกรองพระไตรปิฎกกันในชั้นหลัง ๆ ผู้แต่งประสงค์จะปลุกศรัทธา
 ให้มั่นคงตามความเชื่อถือของตน จึงแต่งประชุมชาดก ประหนึ่งว่า
 พระพุทธองค์ ใต้ทรงแสดงไว้ชัดเจน ว่ามหาสัตว์นั้น ๆ มาเกิดเป็น
 พระพุทธองค์ และบุคคลหรือสัตว์ อื่น ๆ มาเป็นผู้นับในปัจจุบันชาติ
 รูปเรื่องชาดกจึงเป็นเช่นปรากฏอยู่ในหนังสือนิบาตชาดก เพราะความ
 เป็นดังอธิบายมานี้ ที่พระสงฆ์ชาวเชียงใหม่เอานิทานในพื้นเมืองแต่ง

เป็นชาตก เป็นแต่แต่งตามแบบอย่างหนังสือเก่าซึ่งพระคณิศรจนารักษ์
ได้แต่งมาแต่ปางก่อน หาได้ตั้งใจจะหลอกลวงผู้หนึ่งผู้ใดว่าเป็นพุทธวจนะ
ไม่ พระเจ้าแผ่นดินพม่าหากเข้าพระทัยลงไปเอง

ต้นฉบับหนังสือขุณยญาสชาตกที่มีอยู่ในสยามประเทศนี้ ไม่มีใคร
บริบูรณ์แห่งใด ๆ มาช้านาน แม้หนังสือฉบับหอหลวงซึ่งได้มาไว้ใน
หอพระสมุดสำหรับพระนครก็มีไม่ครบบริบูรณ์ กรรมการหอพระสมุด ฯ
ได้พยายามสืบหาฉบับที่ขาดมาหลายปี ไปได้ฉบับมาแต่ตัวกระมังข้าง
ได้มาแต่ตัวคอรุณข้าง เมื่อเร็ว ๆ นี้ได้มาจากวัดประทุมคงคาอีกตอนหนึ่ง
รวบรวมเข้ากันจึงได้ฉบับครบบริบูรณ์เมื่อใน พ.ศ. ๒๔๖๖ การที่จะพิมพ์
หนังสือขุณยญาสชาตก เป็นพระประสงค์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระ
สมมตอมรพันธุ์ เมื่อยังเสด็จดำรงตำแหน่งเสนาบดีหอพระสมุด
สำหรับพระนคร ได้ทรงพระอสาหะแปลเรื่องสมุทโฆษ อันเป็นนิทานเรื่อง
ต้นขุณยญาสชาตกไว้เรื่องหนึ่ง แต่เข้าใจว่าคงจะเป็นเพราะเมื่อทรงแปล
แล้ว จึงทราบว่าต้นฉบับหนังสือขุณยญาสชาตกที่มีอยู่ในหอพระสมุด ฯ
บกพร่อง ไม่สามารถจะพิมพ์ให้ตลอดเรื่องได้ในสมัยนั้น จึงได้ทรง
ยังอยู่เพียงนั้น ครั้นมาเริ่มพิมพ์ในคราวนี้ จึงได้เอาเรื่องสมุทโฆษ
ซึ่งกรมพระสมมตอมรพันธุ์ ได้ทรงแปลไว้มาพิมพ์เป็นเรื่องต้นใน
ภาคที่ ๑ ซึ่งพิมพ์ไปแล้วเมื่อเร็ว ๆ นี้ ได้แก้ไขข้างเล็กน้อย เช่น
เพิ่มเติมคาถาลงให้เป็นรูปเดียวกับนิบาตชาตกซึ่งหอพระสมุด ฯ ได้พิมพ์
นั้นเป็นต้น

นิทานในขัณฑ์ญาสชาตก เป็นนิทานที่ไทยเรารู้กันอยู่ชมทราย
หลายเรื่อง เช่นเรื่องสมทโฆษ เรื่องพระสุนนางมโนหัทธา เรื่องสังข
ทอง เรื่องพระรถเสน แลเรื่องคาวเป็นต้น การที่เอาหนังสือขัณฑ์ญา
สชาตกมาแปลพิมพ์ในครั้งนี้ จะเป็นประโยชน์ลอบสวนให้รู้ว่านิทาน
เหล่านั้น เรื่องที่เขาเล่ากันแต่โบราณเป็นอย่างไร ที่เอามาแต่งเป็นโคลง
ฉันท์แลบทละครคน เอามาแก้ไขเสียอย่างไคบ้าง แลให้รู้เรื่องนิทาน
เก่าแก่ของประเทศนี้ ซึ่งมีไคปรากฏในท่อนกอกหลายเรื่อง จึงเชื่อว่า
หนังสือขัณฑ์ญาสชาตกจะเป็นของที่พอใจนักเรียนทั้งปวง

ฉ.

ปัญญาสาตก

แต่เรื่องที่ ๕ ถึงเรื่องที่ ๑๓

หลวงธำรงเจตยรัฐ (เทศ วิริยรัต) เปรียญ ๕ ประโยค วัดจักรวรรดิ เรียง

๕ สุกมิตตชาตก

อวกาสี ตูมิ เทวาทิ อิทิ สตุถา เขตวเน วิหรนุโต เทวทตฺตสฺส
อกตญฺญตํ อารพฺภ กเถสิ.

สตุถา สมนเตจฺพระบรมครู เมื่อเสด็จอยู่ณะพระเชตะวัน ทรงพระ
ปรารภ พระเทวาทิตผู้ออกตัญญู ให้เป็นมูลเหตุ ตรัสเทศนานี้ มีคำ
เริ่มว่า อวกาสี ตูมิ เทว ทังนี้เป็นต้น อนุสนธิเรื่องปัจจุบันตั้งปรากฏ
ต่อไปนี้ว่า

วันหนึ่ง พระภิกษุทั้งหลายประชุมกันในโรงธรรมสภา พุคกันถึง
เรื่องภิกษุเทวาทิตผู้ออกตัญญู ไม่รู้จักคุณพระบรมครูทังนี้ สมนเตจ
พระชินสีห์เสด็จมายังที่ประชุมสงฆ์ทรงตรัสถามว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย
พวกเธอพูดกันอยู่ด้วยเรื่องราวอะไร พระภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลให้
พระองค์ทราบแล้วทักประการ พระบรมศาสดาจารย์ตรัสว่า ดูกรภิกษุ
ทั้งหลาย ภิกษุเทวาทิตจะเป็นคนออกตัญญูต่อตถาคตในปัจจุันชาตนี้

๔ ขันยญาสชาดก

หายมิได้ แม้ในกาลปางก่อนภิกษุเทวทัตเคยออกตัญญูต่อตถาคต
 มาแล้ว ตรัสถึงนแล้วกนงอยู่ ภิกษุทั้งหลายจะใคร่รู้ จึงกราบทูล
 อาราธนาให้ตรัสเทศนาต่อไป พระองค์จึงนำอดีตนิทานมาตรัสเทศนา
 ดังปรากฏต่อไปนี้ว่า

อดีเต จมฺปากนคเร สุภมิตฺโต นาม ราชา รชฺชิ กาสฺย
 ในกาลที่ล่วงมาแล้วแต่ครั้งหลัง ยังมีพระราชานามว่า สุภมิตร
 ดำรงราชสมบัติในจัมปากนคร พระราชกนิษฐของพระเจ้าสุภมิตร
 พระนามว่า อสุภมิตร ดำรงตำแหน่งที่อุปราช พระราชเทวีของพระเจ้า
 สุภมิตร พระนามว่าเกลินีฯ มีพระราชโอรสสองพระองค์ฯ ผู้พี่พระนาม
 ว่าไชยเสน พระองค์ผู้น้องพระนามว่าไชยทัต

เมื่อกาลล่วงไปภายนอกหน้า พระราชกนิษฐอสุภมิตรนั้นดำริหาว่า
 เมื่อพระเจ้าพขของเรายังเสด็จอยู่พระนครน เราก็จกไม่ใ้ตราชสมบัติ
 เตมท ควรเราจะแย่งเอาราชสมบัติเสียเถิด ดำริห์แล้วจึงประทาน
 ทองคำแลแก้วแหวนเครื่องนุ่งห่มเป็นอันมากแก่พวกอำมาตย์ เกลี่ย
 กล่อมเพื่อจะให้ชิงเอาราชสมบัติของพระเจ้าพ เห็นว่าจะได้ท่วงทีแล้ว
 จึงเตรียมมพลเสนาเข้าไว้ ในกาลครั้งนั้น มีอำมาตย์ผู้หนึ่งมีความ
 กตัญญูต่อพระเจ้าสุภมิตร มีจิตศกอบด้วยกรุณาจึงเข้าไปเฝ้าพระราช
 เมอจะกราบทูลเหตุนี้ให้แจ้ง จึงกล่าวคาถานว่า

อวกาสี ทุวิ เทว เต หิ ยาจิตุมาคโต
 อญฺเฐหิ เทว สัมมहि อหิ วกขามิ การณ
 อชฺชเมว อิมิ รตฺตี กนิญฺโจ ตํ ฆาณฺเฐสฺสตี
 อปฺปมาเทน รกฺขาหิ อตฺตทานญจ อชฺชเมว

ความว่า ข้าแต่เทวพิตร พระองค์ใดเผลอเสียแล้ว ข้าพระพุทธ
 เจ้ามาเฝ้า จะขอเตือนสติพระองค์ ๆ จงลุกขึ้นเร็ว ๆ ข้าพระพุทธเจ้า
 จะกรวยทูลเหตุการณ์ให้ทรงทราบ บัดนี้พระราชกนิฐุคิคชบถ จักปลง
 พระชนม์พระองค์ในคืนวันนี้ พระองค์จงรักษาพระองค์ไว้ ให้ดีในคืน
 ด้วยความไม่ประมาทเถิด พระเจ้าข้า

ตํ สุตฺวา จินฺตฺเตสิ พระเจ้าสกมิตรทรงฟังดังนั้นจึงดำริว่า
 ถ้าหากว่าจักรบกันไซ้ พระราชกนิฐุแลพลนิกายทั้งหลายจักถึงซึ่ง
 มหาวินาศยกใหญ่ เพราะเหตุนั้น เราควรจะหนีไปจากพระนคร ใน
 เวลาราตรวันนี้ แล้วพระองค์จึงประทานรางวัลให้แก่อำมาตย์ผู้
 กตัญญูนั้น แล้วสั่งให้กลับออกไป พระราชาจึงเสด็จไปยังสำนัก
 ราชเทวี ทรงกอดรักแลจูมพิตสองราชโอรสแล้วตรัสว่า แน่ะพระนาง
 ผู้เจริญ เธออย่าได้ประมาทฟังปกครองลูกทั้งสองไว้ ให้ดี ราชกนิฐุ
 อสพกมิตรจะฟังไม่ฆ่าลูกเราได้อย่างใด เธอจงเลี้ยงรักษาลูกเราไว้
 อย่างนั้น เพราะเหตุอสพกมิตรเขาคิดชบถ จะยกพลเข้ามาจับพม่า
 ในคืนนี้ พร้เหตุนักเพราะอำมาตย์ผู้หนึ่งบอกเมือก เมือกจะลาพระ
 ราชเทวีจึงตรัสพระคาถานี้ว่า

อหิ หิมวัตติ คจฺฉามิ

โฆริ พามิกายุตฺติ

สํสโย ชีวติ มยฺหิ

เอกกสฺส พุรฺหาเวเน

อมนฺตํ ปฏฺฐเสวีสฺส

พหุํมิกคณายุตฺติ

วเน พาลมิกากิณฺเณ

ขคฺคที่ปนฺนเสวิตะ

อหิ ปุณฺณานิ กโรมิ

ตุเมหํ บํกมฺหิ สํทถํ

ความว่า พึงขอลาพระน้องนางไปหาพระหิมพานต์ อันตระการ
ด้วยพาลมฤคอันร้ายกาจคนองไพร แต่ผู้เดียวเที่ยวไป เกสินีอย่าสงสัย
ว่าจะรอดชีวิต พึงสู้ทนเสวยทุกขเวทนาในกลางไพร อันหมู่พาล
มฤคแลแวกเสื่อเสอพอาครัยอยู่เนืองนิตย์ พึงตั้งจิตตบ้ำเพญฺญุตฺติไป
ท่านทั้งหลายจงจมอยู่ในเขือกตมกล่าวกคือกามคุณเกิด

ติ สุตฺวา พระนางเกสินีศรีสรวพโสภางค์ พระนางไคสคยโอง
การพจนาท แห่งพระราชสำนักนั้นนำพระเนตรไว้มิได้ ทรงพระพิโร
พรัํกรายทูลว่า อภฺมุเม พระพุทธเจ้าข้าไยมาตรัสค้นหาชอยไม่ ช้อ
ซึ่งจะเสด็จแต่พระองค์เดียวโดด ขอพระองค์ได้โปรด เกสินีไม่ชอยเลย
พระคุณเจ้าเอ๋ย เกสินีจะขอตามเสด็จ ถึงเกสินีตามเสด็จไป แม้ว่าจะ
บรรลยลงในกลางข่า ตายเสียเช่นนั้น เกสินีเห็นว่าจะประเสริฐกว่า
มีชีวิตอยู่ แลมาพลัดพรากจากพระองค์นั้น ถ้าแลเกสินีมิได้ไปด้วย
พระองค์ ไหนชีวิตจะรอดอย่าสงสัย เกสินีจะก่อไฟให้มิเปลวอัน

๑. คาทานี้ มีในกัณฑ์หิมพานต์ ได้คัดความเรียงของเก่ามาบันทึกไว้ในที่นี้ด้วย

รุ่งโรจน์ กระโถควิ่งโผเข้าไปตายเล็กกลางไฟ เกลีนี่ไม่ขออยู่จะสู้
ขจรตามไปในภายหลัง เปรียบเหมือนอย่างนางพังอนเคิรตามหลัง
แห่งกฤษณะตัวประเสริฐ ใต้โปรดเกศ เกลีนี่จะตามเสด็จด้วยพระเจ้าข้า

ตโต สุกุมิตโต ราชาลำคัยนั้น พระเจ้าสุกุมิตตรบรม
โพธิสัตว์ ใต้ทรงสถิตย์ถ้อยค่านางเกลีนี่ดังนั้น จึงตรัสห้ามว่า ลกขณ
แนะเกลีนี่ผู้ มีสุนทรลักษณ์ แลมีสรีรกายอันประพรมด้วยจันทร์แดง
พระน้องเอ๋ย อย่าไปเลยฟังพว้าวเน เย โหนติ ทุสสุหา พระน้อง
จะไปอยู่สักไหนใด ในราวบ้านนี้ไซ้ร้มาไปด้วยเหลือขยงวันวาน
มักจะราว กายน้องจะชบชดผิวดีร้อมพิกลความทุกข์เช่นนี้เกลีนี่จะทน
ไต่ถำนา อนึ่งเกลีนี่ มีสัวจำพวกหนึ่งชอว่างเหลืออม ลายละเลอม
ตัวเปนมันโตใหญ่ ย่อมอาศัยอยู่ที่ท่าธารน้ำไหล เห็นมนุษย์หญิง
ชาย ทั้งกวางทรายเข้ามาใกล้ มันก็เอาหางกระหวัดเข้าไว้ กินเป็น
ภักษา ยังสัวจำพวกหนึ่งชอว่าหมี่ เป็นที่น่ามาชงทุกขัพันวิสัย
ถึงจะเป็นผู้ชายจะหนั้นคนไม่ ก็ไม่พิน ในไพรสถนนั้นสาระพิคจะมี
สัวร้าย ทั้งโคควายกระทิงเถอนเที้ยวอยู่กลางป่า มีเขาแหลมเรียว
ยาวราวจะขวิดกระทิงให้แตก ในราวไพรมากไปด้วยสัวร้ายเช่นนี้
เกลีนี่จะทำไฉน พระน้องอย่าปราถนาที่จะไปเลยฟังพว้าว

๑ ภาษาบาลีตอนนี มีในทานกัณฑ์ ได้คัดความเรียงของเก่ามาบันทึกไว้ในที่นี้
คำท้าวสัจจชัย เปลี่ยนเป็นสุกุมิตร คำมัทที่เปลี่ยนเป็นคำเกลีนี่ แลได้เติมตัด
บ้างตามประสงค์

ตมพรวี เกสินี พระนางเกสินีศรีสรรพโสภางค์ พระนางไต่พัง
 โองการตรัสห้าม จะมีให้ไปตามพระราชสามจึงกราบทูลว่า พระพุทธ
 เจ้าข้า ซึ่งทรงเห็นว่ามรรคนั้นไกล จะไปนั้นลำบากยิ่งจึงตั้งโองการ
 แต่หม่อมฉันไม่กลัวต่อความยาก จะเอาพระอรุณต่างพร้ามีดกรวดคา
 แลขานนามตามพระภักดาไปไม่คิดจะจากพระเจ้าผู้ คุ้มกลัวตัวจะเป็น
 หมาย กระหม่อมฉันจะสู้ทนทุกขภัยในหิมวันตนั้นดีกว่า ทุกข์ที่
 พลัดพรากจากภักดาอยู่เป็นหมายนั้นทุกข์จริง เกิดมาเป็นหญิงในโลกนี้
 กว่าจะได้สามีนั้นเต็มยาก ต้องมากด้วยวัตถุวิยานั้นหลายแล้ว ก็กลัวว่า
 ตะโปกจะไม่ผาย ขวนขวายทุกข์ด้วยไม้ค้อนคังคางโค ก็กลัวว่าพง
 จะโตกินข้าววันละน้อย ๆ ก็กลัวว่ากายจะพองพืดจะมีสุเลศด้วยผิวพรรณ
 ถึงจะหนาวให้กางส่นก็ตองอาบน้ำแต่เช้าตรู่ ถึงจะร้อนก็ลู่อ้ำหึ่งไฟ
 หวังจะให้เอวไหล่นั้นเกลี้ยงกลมสมเส้นหา ครั้นได้แล้วกลับมาเป็น
 หมายนำเวทนา ถ้าแก่ชราแล้วจะมีเป็นไร อันหญิงสาวเป็นหมายนั้น
 ทุกข์เหลือ พระพุทธเจ้าข้า ชนชอว่าของอันเป็นเคนใครเขาจะพอใจ
 มกัแต่จะได้ความเดือดร้อนด้วยกันไม่เลือกหน้า อันเป็นหมายแล้วก็เป็น
 ทกหมิ่นแก่บรุษชาย บรุษเล่าก็มีไซ่พอกก็พอร้าย รู้ว่าแม่หมายแล้ว
 ก็หยอกเข้าเล่นตามชอบใจ เขาย่อยยุคคชชายผ้า รวกระว่ากาที่ตอมรุ้ง
 หน้อยก็จะนงดูงไปคุ้มกันไม่เกรงใคร

ชาติกฤเต ผิตะ หนึ่งถึงจะมั่งคั่งด้วยญาติก็ซึ่งเป็นไร ความ
 นินทานั้นจะพนักห้ามไต่ หนึ่งก็เพราะโทษที่เป็นหมาย นที่ อนุทกา

ชื่อนานที่ไม่น่าชื่อว่าสูญเปล่า เมืองไม่มีเจ้านายปกครอง ก็สูญ
 เปล่าไม่เป็นการ ผู้หญิงเป็นหม้ายไม่มีชายประสมสอง ก็อ้างว่าง
 วิเวกเวทนา ธิโซ รตสุส ธรรมดาว่าราชรถจะปรากฏเพราะมีธงไชย
 ควันเป็นที่ให้ปรากฏแก่กองเพลิงโดยสัญญา ผู้หญิงจะมีศถานศักดิ์
 ก็เพราะสามีเป็นที่เฉลิมให้ปรากฏ เหมือนรถมีธงเป็นที่เฉลิมงอนงาม
 สง่า ข้าศึกก็จะไม่กล้ามาข้าย

ยา ทลิตฺถิ อนึ่งเกสึนฺโตสฺสทักขณฺนํ ขุราณมาว่า คราวเมื่อภคิตา
 ไต่ยากจนทุกข์เข็ญ ขมิไต่หลบซ่อนเร้นเอาตัวออกหาก อุต้าห้อมชู
 ลูยากไปตัวด้วยกัน หญิงเช่นนั้นเอาเป็นครูไว้ฝึกสอน เทวา ปลืสนฺติ
 อย่าวว่าแต่มนษฺยถึงเทวดาก็ให้พรทุกเวลา อปี สาคฺรปริยณฺตี ถึงจะ
 ยกโภคทรมยหิรณฺยรัตนจักรพรรดิสมบัตินี้ให้ สะถ่าแล้วพลัดพรากจาก
 ราชสามีแล้ว สมบัตินั้นเกสึนฺมิตฺติปราณนาเลย สุกแต่แต่พระภคิตา
 เสกตั้งสัประเทศโต ถึงชีวิตจะขรรลยก็ไม่ว่า จะขอติดตามพระองค์ไป
 สัประเทศนั้นโดยเจตนา เหตุไรจึงว่าดังนี้ เหตุว่าพระองค์ผู้ราชสามี
 มีคุณไต่ออกหนุนให้สำเร็จถึงปราณนา ข้าพระพุทธเจ้าจะขอตามเสกตั้งไป
 ด้วยฌณฺน

ตมพรวี มหาราชา พระมหาราชขพิตสภมิตฺร ไต่ทรงฟังก็
 สลทพระไทย ทรงพระอาลัยด้วยพระเจ้าลูกกรัก อ้อมสองกุมารชนสู่ตัก
 แล้วพิโรธว่า สาลินโมทนี ภูตฺวา โอ้พระลูกกรักของบิดาเอ๋ย เจ้าสิ
 เคยเสวยโภชนาสาลี มีรสมันสารพันสูปอันโอชา คราวนี้สองกุมาร

จะไปเสวยแต่มูลผลอันเฝื่อนฝาคหน้าเวทนา พระลูกข้าเคยทรงภษา
 กาลีกัสตรแลโขมสพัตร ทนแลจะต้องทรงผ้าเปลือกไม้แลคากรอง
 ระคายกาย กถิ กานหฺนติ เจ้าจะทรงกระไรไต่คือนาถา แต่ฉลอง
 ขาทก็จะมีไม่มฺทรง ขาทเจ้าก็จะพพองเป็นหนองเน่า ตังแต่เจ้าจะ
 เอร่มรุกข์เป็นเรือนอยู่ จะเอาแฝกคาหญาใบไม้มาปูรององค์ จะอาบ
 จะสร้งกัสมเพช จามรีโมรหฺตฺเถหิ เมื่อเจ้าอยู่ยงนิเวศน์สถาน มี
 นางพนักงานคอยโบายทุกเวลา ทำเสหิ มกเสหิ ผุฏฺฐา ทนจะมี
 แต่เหลือขยงร่านรินจะราวกาย เจ้าจะเคราศรีผคพิกล ที่ไหนพระลูก
 จะทนไปกระไรไต่ พระกายเจ้ามีแต่ว่าจะคลุกเคล้าด้วยทลแลเหงื่อโคล
 พระเจ้าลูกจะทนทานกระไรไต่ เห็นเป็นสฺตวิสัยพระบิดาในครั้งน

ตมฺพรวิ เกสินี ส่วนพระนางเกสินีจอมนารี ไต่ฟังพระราชส่ามี
 ยกเหตุมาตรสห้ามจะมีให้ตามเสด็จไป จึงกราบทลว่า พระองค์อย่า
 ไต่ตรสอย่างน เกสินีไม่ชอบเลย พระคุณเจ้าเอ๋ย หัวใจข้าเกสินินจะ
 หม่นไหม้ จะขอตามเสด็จไป แม้ถึงจะบรรลยในกลางข่า เห็นว่า
 ตกว่ามีชีวิตอยู่ พระองค์ไต่ทรงเสวยทุกขียากอย่างไร กระทบอมนฉิน
 จะสู้ตามไปทนทุกขียากอย่างนั้นข่าง จะจงพระเจ้าลูกตามไปเบื้องหลัง
 ในครั้งน

เมื่อพระบรมโพธิสฺตวไม่อาจห้ามพระนางเกสินีไต่ จึงตรส
 ปร่าไสว่า ถ้ากระนั้นเกสินีจะไปด้วยพิคตามใจ ครั้นไต่รับอนุญาต
 แลแล้ว พระนางเธอจึงจตสังขงต้องไซ้ แลเสบียงสำหรับเลี้ยงชีพในข่า

เสร็จแล้ว ให้ ไชยทัตราชกุมารขึ้นนั่งบนพระอังษา ส่วนพระราช
 ทรงหายเสียบยงด้วยพระอังษาข้างซ้าย จึงงงไชยเสนราชกุมารด้วย
 พระหัตถ์ขวา สกนิทตฤกษ์กริบออกจากราศีจรไปในเวลาราตรี ทรง
 กำเนียรไปไกลบรรลุดังแม่น้ำแห่งหนึ่ง จึงแวะเข้าไปอาศัยใต้ต้นไม้
 มะพลับอยู่ใกล้ในที่ จึงประทานของเสวยแก่พระราชกุมารแล้ว ทรง
 ตรวจทางที่จะข้ามแม่น้ำ จึงตรัสแก่พระเกลินีเทวว่า แม่น้ำพระนาง
 เกลินี แม่น้ำนลกกว้างใหญ่ เราทั้งสี่จะข้ามไปให้ถึงฝั่งพร้อมกันคราว
 เดียวไม่ได้ ราชกุมารทั้งสองยังเด็กเล็กนัก พึงจะพาพระนางเธอไป
 ข้ามส่งเสียก่อน จึงจะย่นกลับมาบริษัลูกไป

พระนางเกลินีราชเทวี ได้ให้ ไชยทัตเสวยถันธาราลแล้ว อยู่น้ำ
 สาธุกให้สียยาคนั้น เห็นว่าไชยทัตบรรณาลัยแล้ว จึงค่อย ๆ อัญญา
 การมาประทานของเสวย แก่พระไชยเสนแล้วจุมพิต ให้ โอวาทแก่
 ไชยเสนว่า บุกรพ่อไชยเสน พ่ออย่าได้เดินเลื้อหนะ พ่ออยู่ข้างหลัง
 จงระวังคนองให้ดี ๆ ข้าแต่พระบิดามารดาเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าทั้งสอง
 ยังเล็กนักหนา เมื่อพระบิดามารดามาถึงไว้ในราตรีแล้วหนีไป ใคร
 จะเป็นทพงเล่า พระเจ้าข้า เพราะเหตุนั้น พระบิดามารดาอย่าได้ช้า
 จงรีบกลับมาบริษัข้าพระพุทธเจ้าพี่น้องทั้งสองไป สองกษัตริย์สคยพง
 ไชยเสนพิโรธว่าพรณตงนน มีพระหฤทัยไหวหวั่นประหนึ่งว่าจะแตก
 ออกไป พระราชาปราไสพลอยราชเทวี พาข้ามนทีไปใต้ประมาณ

ขุณฺณาสชาคก

ตามคาพยต ถึงฝั่งสมุทรฟากโพ้นแล้ว เชิญให้พระราชเทวีประทับนั่ง
อยู่ณโคนต้นไม้ต้นหนึ่ง จึงปรารถนาเพื่อจะข้ามไปรับราชบุตรต่อไป

ในระหว่างสมัยราตรีวันนั้น มีพรานทั้งสองคนลงเรือเที่ยวหาสัตว์
นำตามชายหาดทราย พระราชกุมารได้ ยินเสียงพรานทั้งสองพูดกัน
สำคัญว่าเป็นบิดาของตน จึงร้องเรียกให้เข้ามารับ พรานทั้งสองคน
ได้ ยินเสียงราชกุมารดังนั้น ชวนกันแวะขึ้นไปได้เห็นแล้วก็ส่งสาร
จึงรับสองกุมารมากคนละองค์ พาลงเรือกลับไปบ้านของตน

พระเจ้าสุภมิตร เสด็จข้ามน้ำกลับมารับสองกุมาร เมื่อมีได้
เห็นพระเจ้าลูกทั้งสองในทันที ให้หวาดจิตตกคิดพลางเรียกไปพลาญ
จนรุ่งสว่างแล้วก็หาไม่เห็นสุดที่ว่าจะสิ่งเกศ น้ำพระอิสสรชลเนตรเออ
หลังไหลทรงพระกรรแสงรำไห้ ไม่อาจดำรงพระกายไว้ ได้ล้มลงทรง
พระพิลาปพลาญทางกัศรัยพระคาถาว่า

สโยคณฺจ วิโยคณฺจ เอลา โลกสุส ชมฺมตา
สภาวี อตฺตานิ ฌตฺวา อภิสเวโค ภวตี

ความว่า ความอยู่ร่วมด้วยสัตว์แลสิ่งขารที่รักใคร่ก็ดี ความที่
ปราศจากสัตว์แลสิ่งขารที่รักใคร่ไปก็ดี อันนี่ย่อมเป็นธรรมดาของโลก
เมื่อมารู้ สักตนตามสภาวะธรรมดาแล้วน่าสลกใจยิ่งนัก พระเจ้าสุภมิตร
ทรงภาษิตดังนั้นแล้ว จึงดำรงพระสติข้ามน้ำจะกลับไปหาพระราชเทวี
ต่อไป

๐ ภาษาบาลีระหว่างต่อนั้น มีในกัณฑ์มัทรี (อิม เต ชมฺพุกา ฯ ล ฯ กุมารา
น ทิสฺสเร) ในที่นี้หาได้เรื่องไม่ เห็นว่าไม่สู้เหมาะแก่เรื่อง.

๘ สภมิตตชาตก

คราวนั้น มีนายสัมภោผู้หนึ่ง พร้อมด้วยบริวารहारอยคน เทียว
ค้าขายไปตามชายันที่ จอคนาวาแล้วขึ้นไปบนฝั่งที่พระราชเทวีประทับ
อยู่นั้น ครั้นใดเห็นพระราชเทวี อันสมบุรณด้วยลักษณะเลิศนารี
นายสัมภោจึงเข้าไปปราโสทำความตกลงให้รับไป จึงเชิญให้พระราช
เทวีประทับในนาวาพาไปตามความพอใจ พระราชเทวีมีพระหฤทัยอย่าง
ประหนึ่งว่าจะแตกตาย คิดถึงพระเจ้าลูกแลพระราชสามี ทรงพระ
โสภพิลาปรำพรณถึง จึงตรัสพระคาถานว่า

วิโยโค เม กโต ปุพเพ ตรีปี มิคปกุจิโน

เตน กมฺมวิปาเกน วิโยโค ปตฺตินา สห

ความว่า แต่ก่อนเราได้พรากรลูกเอนแลนจากอกแม่ไป ด้วย
ผลกรรมที่เราทำไว้ จึงซัดให้เราต้องพลกพรากรจากลูกรักแลผัวขวัญ
ด้วยประการฉน

ทนน พระเจ้าสภมิตตรชนจากน้ำใต้ ไปทอกพระเนตรพระราช
เทวที่ใดตนไม่ ก็มีไคเห็น พระหฤทัยก็เตนประหนึ่งดังตปลา เทียว
คั่นคั่นคนมาหาเมื่อไม่เห็นแล้ว ทรงพระพิลาปรำพรณ โดยนยนั้นว่า
ขคนเราซึ่งอนาธาเสียจริงจริง เราขามน้ำกลบมาหาลูกสองวากก็หา
ไม่พบ ครั้นตลบกกลับไปหาเกสนั้นก็มิไคเห็น ความทุกขวิโยคยาก
ซึ่งกระไรหากเปนแต่ละอย่าง ๆ ดงนี้ เราจะตายเสียดีกว่าอยู่ต่อไป
จะอยู่ไปทำไมเล่าเราผู้เคียว ก็ กริสฺสามิ แน่เจ้าเกสนี้ พมาอยู่
ในบ้ำแต่ผู้เคียวเปลี่ยวนัก จักทำประการใดไค ไฉนจึงมาตกทุกข

ขุณฺณาสชาตก

ยากล้ายากถึงเพียงน อนึ่งเล่า เทพยเจ้าผู้สั่งล้อยู่ณภูเขาล้อมมิ
 มณฑล แลเทพยเจ้าเหล่าเฒ่าของบนอากาศปลาคนัก ไยไม่เมตตา
 ครอบาข้างหนึ่งเฉยเสียได้ ปล้อยให้ถึงความทุกข์ฉนั้นเล่า ข้าพเจ้า
 จะต้องบรรลัยเสียในคราน ทำไฉนจะไ้เห็นหน้านางน้องเกสร์อย่างหนา
 เทพยคามนุษย์หรือยักษ์มเหศร์คักคิกคนใด หากมาช่วยเปลื้องทุกข์
 ข้าพเจ้าได้ ข้าพเจ้าจะยกทองแผ่นนไวเป็นทพงถึงวันตาย พระเจ้าสุภมิตร
 ทรงพิลาปราไ้ไรคั้น ก็ถึงวิสัยวิญญาพสลดลง เมื่อทรงไ้พระสตคนมา
 ก็มิอาการประหนึ่งว่าจะเป้นข่า

ในทนั้นมีคำถามว่า กษัตริย์ทงส่ต้องพลตพรากจากกันไปอย่างน
 เพราะทำกรรมอะไรไว้ มีคำแก้ว่า กษัตริย์ทงสนนเมือชาติก่อน
 เคียวไปตามมคคกันตร พากันหยุตระงษ์อันธวัมรุกชแห่งหนึ่ง กุมาร
 สองพี่น้องได้ ยืนเสียงลูกนกแขกเต้ารองอยู่ยอดไม้ อดยากจะไ้เือามา
 เล่นร้องให้ วิงวอนมารดา ๆ จึงยงคยสามให้ ขนไปจับเือามา สามนั้น
 จับลูกนกแขกเต้าไ้ส่งให้กุมาร กุมารเล่นแล้วไ้ถอนขนลูกนกแขกเต้า
 สามขนหลุดไป เล็ดคนกก็หลังไหลไ้ความทุกข์เวทนา ภายหลัง
 จึงปล้อยลูกนกแขกเต้าไว้คิงเก้า ทวยวิบากผลเพียงเท่านั้น กษัตริย์
 ทงส่พระองคตองพลตพรากจากกันถึงहारอยชาติ ทวยประการฉนั้น

พระเจ้าสุภมิตร ทรงพระดำเนียรไปพลาาง ทางคิกคถึงสองพระเจ้าลูก
 แลราชเทเวเป็นกำลัง ทรงตั้งพระสติไว้ ไ้แล้วตรัสว่า ความอยู่ร่วม
 กับส่ทวแลสังฆารฉนั้นไม่เป้นทรวกก็เป็นทุกข์ ความพลตพรากจากส่ทว

แลสังขารที่รักใคร่ไปก็เป้นทุกข์ ควรเราจะตัดขั้ววิปโยคเสียให้ขาดเกิด
 เปมโต กามโต ตณฺหาชย รติยา โสโก ความโศกจะเกิดได้ ก็เพราะ
 ความรักแลความใคร่ ความอยากได้แลความยินดี เมื่อละเสียได้
 ชึ่งความรักแลความใคร่ ความอยากได้แลความยินดีแล้ว ความ
 โศกก็ไม่มี ภัยความหวาดหวั่นจะมีมาแต่ไหนเล่า เมื่อผู้มารู้แจ้งชัด
 ดั่งนี้แล้ว ก็ไม่ควรทำความผูกพัน ความรักใคร่ความอยากได้
 ความยินดีไว้เลย

พระเจ้าสภมิตตรทรงภษิตกึ่งนี้แล้ว ก็เสด็จไป ๆ โดยลำคัย
 จนบรรลุดงเมืองตักกสิลา แวะเข้าไปอาศัยสวนพระราชอุทยานอยู่ ทรง
 บรรทมคลุมพระเศียรอยู่ณมงคสิลาขัฏ โกลั โคนต้นไม้รัง ครึ่งนั้น
 พระเจ้าตักกสิลาราชถึงทิวงคตลวงไปใต้เจ็ดวัน อำมาตย์ทั้งหลาย
 พร้อมกันถวายพระเพลิงเสร็จแล้ว ประชุมปรึกษากันว่า พระราช
 โอรสของพระราชาที่ไม่มี ธรรมการจุมณฑลไม่มีพระราชาแล้ว พวก
 เราก้ไม่สามารถจะรักษาปกครองไปได้ ยัดนั้นจะได้ ใครเป็นพระราชาเล่า
 บางคนก็กล่าวแก่งแย่งกันว่า ท่านผู้นี้ท่านผู้นั้นจึงเป็นพระราชาดั่งนี้
 ไม่ตกลงกัน ครึ่งนั้น ท่านปุโรหิตจารย์จึงพูดชนว่า พวกเราควรจะ
 ปล่อยปลัสสรตไปให้ ดือเอาพระราชา ผู้ใดมีบุญมากผู้นั้นแหละสามารถ
 จักเป็นพระราชาได้ อำมาตย์ทั้งหลายเห็นค้พร้อมกันทุกคน จึงจัดแจง
 แต่งปลัสสรตเชิญเครื่องขัญจากกุณฺโณทชนตั้งไว้ ในปลัสสรตแล้ว ประคัย
 ผูกพันค้วหญาผู้มุงกระต่าย ปุโรหิตเมื่อจะปล่อยให้ปลัสสรตไปใต้

กล่าวว่า เครื่องภณฺททำอย่างนคอ เควตฉัตร ๑ จามรี ๑ อุณหิส ๑
พระแสงกาย ๑ ฉลองพระบาททองคำ ๑ เป็นเครื่องราชาภิเษก เห็นผู้ใด
สมควรเป็นพระราชา ให้ราชกกุธภณฺททั้งห้าถึงแก่ผู้นั้นเกิด ดงน
แล้วก็ปล่อยไป

ปุตฺสรถนั้น ทำปทกษิณวาชมณฺเฑยรแล้ว ก็เคลื่อนออกโดย
พระทวารวังค่านปราจิณ พนักงานราชวเครื่องประคองคนตรีตามไปเบื้อง
หลัง ปุตฺสรถนั้นตรงไปยังราชอุทยาน ทำปทกษิณแล้วหยุดปรารภ
เพื่อจะเกยชนแผ่นดินมงคลลีลา ปุโรหิตเห็นพระมหาสัตว์บรรทมหลับอยู่บน
พระแท่นมงคลลีลา จึงให้ยื่นเลงเครื่องคนตรีชนพร้อมกัน ขณะนั้น
พระมหาสัตว์คนบรรทมเบ้คพระภุษาทอกพระเนตรพวกลเสนาแล้ว พระ
องค์ก็พลิกพระกายกลับบรรทมต่อไป ปุโรหิตเข้าไปเลิกพระภุษาท
คลุมพระบาท เห็นลักษณะในผ้าพระบาทแล้วจึงประกาศว่า บรมผู้
ควรเป็นทพงของพวกเรา สมควรเป็นพระราชาในทวีปทั้งสี่ใดเทียงแต่
มหาชนใดพงดงน ก็พากันยกอัญชลเพื่อจะเชอเชิญให้เป็นพระราชา
จึงกล่าวพระคาถานว่า

อิมญจ นครี รมุมิ	พหุปาการโตรณิ
สพฺเพ มยิ สฺรกุจिता	ตุยฺหญฺเจว ททาม เต
อิมญจ วรปาสาทิ	กุฎาการวิโรจิติ
สพฺพกณฺณานหิ ปุริตติ	ตุยฺหญฺเจว ททาม เต

ความว่า พระนครราชธานี เป็นทรนรมย์อุดมด้วยสรรพศฤงคาร
 อเนกแน่นด้วยปรากฏการแลหอรบ ข้าพเจ้าทั้งหลายช่วยกันรักษาไว้แล้ว
 ยศคนพร้อมใจกันมอบให้แก่ท่านโดยสิทธิ์ขาด นักรบปราสาทมีหย่อมยอด
 งามสง่า อันเนื่องแน่นไปด้วยสาวสุรางค์นางกนิยา ข้าพเจ้าทั้งหลาย
 พร้อมใจกันยกให้แก่ท่าน ฅณกาลยศคน

พระมหาสัตว์ทรงฟังดังนั้น จึงค่อยออกจากการชนนังแล้วตรัสถามว่า
 แน่ท่านทั้งหลายผู้เจริญ พระราชาของพวกท่านไปไหนเล่า ฯ ข้าแต่
 เจ้า พระราชาที่วงศ์ตเลี้ยแล้ว ฯ พระราชโอรสแลพระราชธิดาไปไหน
 หมดเล่า ฯ พระราชโอรสแลพระราชธิดาหาไม่ ฯ ถ้ากระนั้น ข้าพเจ้า
 จะรับเชิญของพวกท่านไว้ เมื่อพระมหาสัตว์ตรัสดังนั้น มหาชนมี
 เสนามนตรีเป็นต้น พร้อมกันอภิเษกพระมหาสัตว์ชนเป็นพระราชา
 ฅณที่พระแท่นมงคลสีลานั้น แล้วจึงอัญเชิญให้เสด็จขึ้นประทับณมงคล
 ราชรถ พร้อมด้วยมหันตยศแห่นำแลตามเสด็จ เข้ายังพระนคร
 ให้ประทับณพระมหาปราสาท จำเริญแต่นั้นมา พระมหาสัตว์ดำรง
 ราชสมบัติโดยยุติธรรม ทรงบำเพ็ญพระกุศลมีทานเป็นต้น โดยสมควร
 แก่พระเหตุที่ยประสงค์

ทนจะกล่าวถึงสองราชกุมารที่นายพรานแหพาไปนั้น ใจความว่า
 นายพรานแหสองคนนั้น พาพระราชกุมารไปเลี้ยงไว้ รักใคร่เสมอ
 ด้วยลูกของตน ครั้นสองพระราชกุมารเจริญพระชนมายุแล้ว นาย
 พรานแหจึงจกแจงเครื่องบรรณาการ พาสองราชกุมารไปเมืองตักกสิลา

พาไปถวายพระราชาให้เป็นข้าราชเสวก พระมหาสัตว์เจ้าทอดพระเนตร
 เห็นสองกุมารก็จำไม่ได้ แต่ให้^๕นักสงฆ์^๕จึงตรัสถามว่า กุมาร^๑
 สองคน^๕นี้เป็นลูกของใคร ๆ ข้าแต่สมมุติเทวคา เป็นบุตรของข้าพระบาท
 พระเจ้าข้า ๆ กุมารสองคน^๕รูปร่างหน้าตา^๕ทำไมไม่เหมือนเจ้าเล่า ๆ
 พระเจ้าข้า รูปร่างเขา^๕ซ้อน^๕ไปทางมารคา ๆ พระมหาสัตว์เจ้าทรงพระ
 คำ^๕รี^๕ไปว่า เจ้าสองคน^๕เหมือนลูกของเรา ถ้า^๕ลูก^๕ของเรา^๕ยัง^๕อยู่^๕กับ^๕คน
 ก็^๕จัก^๕โตรุ่น^๕ราวคราว^๕กัน^๕กับ^๕เจ้า^๕สอง^๕คน^๕ได้ ทรง^๕ยื่น^๕คิ^๕ร^๕ก^๕ใคร^๕แต่^๕นั้น^๕มา
 แลทรงพระเมตตา^๕ประทาน^๕สิ่ง^๕ของ^๕ให้^๕ต่าง ๆ

ทน^๕จัก^๕กล่าว^๕ถึง^๕พระนาง^๕เกส^๕สิน^๕เทวี^๕ต่อ^๕ไป ใจ^๕ความ^๕ว่า นาย^๕ลำ^๕เภา
 พา^๕พระนาง^๕เกส^๕สิน^๕ราช^๕เทวี^๕ไป^๕นั้น มี^๕จิต^๕ต^๕ผูก^๕พัน^๕ธ^๕ประ^๕สงค์^๕สัง^๕วา^๕สน^๕ก^๕ิจ^๕ด้วย
 ราช^๕เทวี ด้วย^๕อำนาจ^๕คิ^๕ล^๕แห่ง^๕พระ^๕ราช^๕เทวี แล^๕อำนาจ^๕ความ^๕อ^๕ริ^๕ษ^๕ฐาน
 ของ^๕พระ^๕ราช^๕เทวี^๕นั้น^๕ค^๕ุ^๕ม^๕ร^๕ก^๕ษา ส^๕ริ^๕ร^๕ก^๕าย^๕นาย^๕ลำ^๕เภา^๕ก็^๕ให้^๕ร^๕อ^๕น^๕ร^๕ว่า^๕ไม่^๕อาจ
 เข้า^๕ทำ^๕ประ^๕ทุ^๕ษ^๕ฐ^๕ร^๕้าย^๕ได้ กลับ^๕ใจ^๕ให้^๕น^๕ับ^๕ถิ^๕อ^๕ราช^๕เทวี^๕ตั้ง^๕เทว^๕คา นาง^๕พระ^๕ยา
 เจ้าน^๕ม^๕ัส^๕การ^๕ทำ^๕บุ^๕ชา^๕เท^๕พ^๕ย^๕คา^๕ต่าง ๆ มี^๕จ^๕ิน^๕ท^๕เทว^๕บุ^๕ตร^๕เป็น^๕ต้น พระ^๕นาง
 ตั้ง^๕พระ^๕ห^๕ฤ^๕ท^๕ย^๕ว่า ขอ^๕ให้^๕ข้า^๕ไ^๕ต่^๕ประ^๕ส^๕บ^๕พ^๕ย^๕พระ^๕บาท^๕ราช^๕สาม^๕มี^๕เถ^๕ก

เมื่อ^๕พระ^๕ราช^๕เทวี^๕อยู่^๕กับ^๕นาย^๕ลำ^๕เภา^๕ไ^๕ต่^๕เจ^๕็ด^๕ข^๕ย^๕ล^๕่วง^๕ไป^๕แล้ว เป็น^๕ค^๕้วย
 เท^๕พ^๕ย^๕คา^๕ค^๕ล^๕ใจ ให้^๕นาย^๕ลำ^๕เภา^๕นั้น^๕พา^๕พระ^๕ราช^๕เทวี^๕ไป^๕ยัง^๕ต^๕ก^๕ก^๕สิ^๕ลา^๕น^๕คร
 นำ^๕เครื่อง^๕ข^๕ร^๕ร^๕ณ^๕การ^๕ไป^๕ถ^๕ว^๕าย^๕พระ^๕มหา^๕ส^๕ัต^๕ว พัก^๕จ^๕อด^๕เร^๕อ^๕อยู่^๕ที่^๕ท่า^๕น้ำ^๕คำ^๕ย^๕ล
 หนึ่ง^๕ไ^๕ต่^๕สอง^๕สาม^๕วัน เมื่อ^๕จะ^๕ท^๕ล^๕ลา^๕พระ^๕ราช^๕า^๕มหา^๕ส^๕ัต^๕ว^๕กลับ^๕ไป^๕นั้น จึง^๕กล่าว
 คา^๕ถ^๕า^๕ประ^๕พ^๕น^๕ธ^๕ค^๕ง^๕น^๕ว่า

อาปุจฉามิ ตูมิ เทว คมิสฺสามิ สพานิชา

จิริ โน อิธ วาโสว คมิสฺสาม สกาลยิ

ความว่า ข้าพระพุทธเจ้าอาศัยอยู่ณเมืองนี้ เป็นสุขสบายได้
หลายวันแล้ว บัดนี้ข้าพระพุทธเจ้า ขอทูลลากลับไปบ้านพร้อมด้วย
พวกพ่อค้าพระเจ้าข้า พระราชามหาสัตว์ทรงฟังดังนั้น เมื่อจะห้ามไว้
ยังไม่ให้ไป ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

ปสุสาหิ โภ มหานาว นจฺจคิตเต สุวาทีเต

เอกรตฺตี วสิตฺวาน ปาโต คจฺฉสิ นาวิก

ความว่า คุณรณายสำเภาใหญ่ จงอยู่ดูการละเล่นเต็นรำแลก็คิด
ดีเข้าเสียสักคนหนึ่งต่อรุ่งเช้าเจ้าจงไปเถอะเป็นไร แล้วทรงต้อนรับ
นายสำเภา ๆ กราบทูลว่า ข้าแต่ท้าวพิตร ธรรมคาพวกพานิชไม่ชอบ
ดูการละเล่น ข้าพระพุทธเจ้าจักอยู่ไปในคันทันนี้ เกรงด้วยโจรภัยไม่มี
ใครเฝ้าเรือ ๆ คุณรณายนายพานิช ขอนั้นท่านอย่าคิดวิตกเลย จงดู
จงฟังเล่นตามสบาย เราจักใช้คนไปเฝ้าเรือไว้ให้ จึงให้หาสองกุมาร
มาเฝ้าแล้วตรัสว่า เจ้าทั้งสองจงพร้อมด้วยราชเสวก ไปช่วยกันรักษา
เรือสำเภาไว้ กว่าพวกพานิชเขาจะกลับไป สองกุมารรับโองการ
แล้วพร้อมด้วยเสวกहारอยคน พากันไปเฝ้าเรือทรมณงนท สองกุมาร
เป็นประธานนั่งอยู่ศรัษะเรือ

คนวันก่อนหน้าซึ่งนายสำเภามาจากเรือนั้น เป็นเวลาชอนจะรุ่งสว่าง
 พระนางเกสสินีทรงพระสุบินไปว่า พระราชสามีกษัตริย์ราชเทวีแลพระราชกุมาร
 เสด็จประทับณท้องพระโรงวิจิตร มีบุรุษสองคนนำคอกออบลชาวหนึ่งคู้
 มาถวายเป็นวงลงณฝ่าพระหัตถ์พระราชสามีฯ ประทานแก่ราชเทวีฯ ทรง
 ทักพระกรรมทั้งสอง ลอองเกสรบัวหลวงก็โรยร่วงต้องพระอุระราช
 เทวคิงน พระราชเทวีตนบรรทมแล้วทรงสนธิญาณว่า วันรุ่งเช้าเรา
 จะพึงประสพพระราชสามีกษัตริย์สองโอรสนั่นคง ตั้งแต่เห็นสองกุมาร
 แลราชสามี พระราชเทวีกลับนำพระเนตรไม่ได้ ทรงกรรแสงรำไห้
 ด้วยประการต่าง ๆ

ในเวลารাত্রเที่ยงคนวันนั้น พวกมนุษย์ทั้งหลายเขาพากันหลับ
 แล้ว พระไชยทัตมัวแต่นั่งหลับรำไป ฝ่ายไชยเสนก็เฝ้าปลุกให้ตื่นขึ้น
 พระไชยทัตไม่อาจรำยความหลับด้วยอธิบายอย่างไรได้ จึงพูดกับไชยเสน
 พี่ชายว่า ข้าแต่พระพี่พี่เรื่องนิทานเก่าเก่า ช่วยเล่าให้ฟังบ้างพอ
 ประทับแก่งวงนอน ๆ คุณกรพ่อไชยทัต เรื่องนิทานเก่าเก่าเราไม่รู้ เรา
 แต่เรื่องที่เรากลิตพรากจากกันเท่านั้น ๆ ข้าแต่พี่ ข้าแต่พี่ไม่ทราบเรื่อง
 ความพลิตพราก ทำไฉนข้าจะรู้บ้างเล่า ๆ คุณกรเจ้าพี่น้อง เราจะเล่า
 เรื่องซึ่งน้องกบพตองพลิตพรากจากบ้านเมืองมาให้น้องฟัง ๆ ข้าแต่พี่
 บิดามารดาของเราอยู่บ้านแก้ววิฑูคามมิใช่หรือ พี่จะเล่าเรื่องพลิตพราก
 อะไรที่ไหนอีกเล่า ๆ คุณกรพ่อพี่น้อง บิดามารดาทั้งสองของเราคนอื่นต่าง
 หาก พี่กับน้องได้เกิดร่วมท้องมารดาเดียวกัน ๆ ข้าแต่พี่ ถ้าเช่นนั้น

พวงเกล้าให้ข้าพเจ้าพวงเกิด พระไชยเสนกุมารจึงเล่าความตามลำดับ
เบื้องต้นดังปรากฏต่อไปนี้ว่า

คุณกรพ่อผู้หนึ่ง เมื่อเรายังเป็นเด็กเล็กนั้น บิดามารดาของเรา
ได้ครองราชสมบัติเป็นกษัตริย์ พระอนุชาธิราชพระนามว่าอสกนิต
รับตำแหน่งที่อุปราช อสกนิตรักชยถยภพเสนาจะจับราชบิดาของ
เรามาเสียจะได้เป็นพระราชา อำมาตย์กตัญญูผู้หนึ่งกระซิบทูลพระราช
บิดา ๆ ทรงคิดเห็นว่าจะเกิดความวินาศใหญ่ จึงพาน้องกับพี่แลพระราช
ราชชนนีหนีจากพระนครมาในเวลาพลบค่ำ คำนีรไปถึงแม่น้ำเก่า
แหวะเข้าหยุดเหนื่อยอยู่ครู่หนึ่ง พระราชมารดาให้น้องคนถนธราให้ช
บวโภคอาหารแล้วสั่งให้พ่อยืนเฝ้าไว้ก่อน พระราชบิดาจึงพาพระราช
ชนนีไปส่งฝั่งโน้น ขณะนั้น นายพรานทั้งสองคนมาพบเราเข้า พาพ
กับเจ้าไปเลี้ยงไว้ทำให้เป็นลูกของตน โดยเหตุผลซึ่งพี่เล่ามานี้เป็น
ความจริง

ดี สุตวา ไชยทตกุมารได้ฟังเรื่องราวซึ่งพี่เล่าดังนั้น ออกกล
ความโศกไว้มิได้ ร้องให้รำพรรณไปด้วยประการต่าง ๆ ไชยเสน
กุมารจึงห้ามว่า คุณกรพ่อผู้หนึ่ง อย่าร้องให้เลย ถ้าหากว่าพระราช
บิดามารดาของเรายังทรงพระชนมายุอยู่ ท่านจะตามหาเราพี่น้องจนได้
พบกัน ๆ ข้าแต่พี่ เมืองเกิดของเราเขาเรียกว่าเมืองอะไร ๆ คุณกรพ่อ
ผู้หนึ่ง เขาเรียกว่าจัมปาศะนคร ๆ ข้าแต่พี่ นามกรพระราชบิดา
มารดาชื่อใด ๆ คุณกรพ่อผู้หนึ่ง พี่ไม่อาจบอกพระนามพระราชบิดามารดา

ใต้ ๆ ไชยทัตกุมารอ่อนวอนให้พี่ชายบอก ไชยเสนจึงยกอัญชลิน
 เหนือเศียรเกล้า ถวายบังคมแล้วบอกว่า พระราชบิดาทรงพระนามว่า
 สุภมิตร พระราชมารดาพระนามว่าเกสรี
 เมื่อกุมารทั้งสองสนทนากันอยู่อย่างนั้น พระนางเกสรีซึ่งประทับ
 อยู่ในเรือสำเภา สดขยเรื่องราวนนตยพระอรุณด้วยพระพาหา เลิกม่าน
 ออกมาทอศพระเนตร ทรงพนทเวษโคกาทรงเข้ากอดสองกุมาราคด้วย
 พระหัตถ์ สองกุมารมีความกลัวสลดพระหัตถ์หนีไป พระนางเธอก็
 ยิงอาลัยรำลึก กวักพระหัตถ์ร้องเรียกว่า แน่พ่อไชยเสนแลไชยทัต
 ชานและคือนี่มารดาของพ่อ ๆ จึงกลับมาหาชนนี้ พ่อจะหนีไปไหนเล่า
 เจ้าพลัดพรากจากกันมานานถึงกาลนี้ ชนนี้ไม่ได้รับความสุขเลยลูกรัก
 เจ้าแม่เอ๋ย จึงมารับมารดาด้วยในกาลบัดนี้ กุมารทั้งสองรู้สึกว่าเป็น
 ชนนี้ของตนแน่ จึงพากันกลับมาหมอบลงที่พระบาท พากันรำร้องให้
 อยู่ที่เรือสำเภา
 คราวนั้น พวกพานิชทั้งหลายได้ฟังเสียงกาหลอลม่าน จึงนำ
 เอาอาการนั้นไปบอกแก่นายสำเภา ๆ ก็โกรธรีบเข้าไปเฝ้าพระมหาสัตว์
 แกล้งกราบทูลใส่โทษว่า สองบุรุษของพระองค์ที่ส่งไปเฝ้าเรือนั้น ทำรัง
 แก่แก่ภรรยาข้าพระพุทธเจ้า พระราชามหาสัตว์ทรงพระพิโรธ ยิ่งขับ
 ให้เพชฌฆาตลงโทษสองกุมารแล้วให้ประหารชีวิตเสีย เพชฌฆาตรับ
 โองการแล้ว จับสองกุมารมาโยยแลจำด้วยเครื่องจำทำประการแล้ว

ขัณฑ์ญาสชาตก

ซ้าอกว่า นามเมืองทเจ้าเกศนเขาเรียกว่าเมืองอะไร ๆ พระเจ้าข้า
 เขาเรียกว่าจัมปากนคร ๆ ใครเล่าเป็นบิดาของเจ้า เขาชื่ออะไร ๆ พระ
 เจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าไม่กล้าบอกนามบิดาได้ ๆ เป็นไรเล่าเจ้าไม่กล้า
 บอก ๆ พระเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้ากลัวหนักหนา ๆ เจ้าอย่ากลัวเลย
 จงบอกออกไปเถิด ๆ ไชยเสนกุมารทำอัญชลีเห็นอเคียรเกล้าถวาย
 บังคมแล้วกราบทูลว่า พระเจ้าข้า พระราชาพระนามว่าสุภมิตร เป็น
 พระราชบิดาของข้าพระพุทธเจ้า ๆ ก็มารดาของเจ้าชื่อไร ๆ พระเจ้าข้า
 มารดาข้าพระพุทธเจ้าชื่อเกสันเทวี พระเจ้าข้า

ตี สุตวา ราชา พระราชามหาสัตว์ทรงสถิตย์ตั้งนั้น พระฤทธิ
 หวาทหวั่นประหนึ่งว่าจะแตกออกไปเจ็ดภาค รัยเสด็จลงจากราชมนเทียร
 ยกพระพาหาทั้งสองประคองกอดพระราชกุมาร ปรีเทวนากการด้วย
 สำเนียงอันคัง สลยพิขลงกับพระที่นั่ง ราชบรมฉายหน้ามอำมาตย์
 เป็นต้น แลราชกนิยาคณานางฝ่ายในมีเทวีเป็นประธาน กยทั้งเสนา
 ข้าราชการทั้งหมด ออกถันความ ไศกมิได้ พากันร้องไห้ระงมไป
 ท้วทั้งภารา ถึงซึ่งวิสัญญภาวสลยลงด้วยประการฉน
 ทนน พระราชามหาสัตว์พนสถขนมมาได้ รัยสั่งให้แกสองกุมาร
 จากเครื่องจำจอง สองราชกุมารสถกสทานกล้วมรณภัย เมื่อพระราชา
 จะยังสองราชกุมารให้ทราบชค จึงตรัสพระคาถานว่า

หา ตาต เชยยุเสน	หา ตาต เชยยุทตต
สุพุมิตโต อหิ ราชา	เอวิ ชานาถ ปุตตกา
ทารุณิ วต เต กมุมิ	กถิ ตุมะห น คณหถ
ทิมรตutti วสนุตานิ	กถิ ตุมะห น ภณถ

ความว่า โฉ่พ่อไชยเสนพ่อไชยทัต เรานและคือพระราชาสภามิตร
เป็นบิดาของพ่อ ๆ จึงรู้จักด้วยประการฉนี้ โฉ่พ่อมาทำการสะเพร่า ไฉน
เล่าจึงไม่กำหนดจดจำไว้ให้มัน เมื่อเจ้าสองรามายู่กับบิดานานนักหนา
ไฉนพ่อซึ่งไม่พุดจาบอกเล่าข้างเลย ซึ่งนั่งเฉยเสียได้ ไชยเสนกุมาร
เมื่อจะกราบทูลให้แจ้งจงเสด็จพระคาถานว่า

น ชานาม มยิ เทว บตรี อมฤตมานา

เกวณฺฐา อเมห คเหตุวา คจฺจนฺตี เกวณฺฐกาเม

ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ เมื่อนายพรานแหเขาพาข้า
พระพทธเจ้าพี่น้องไปไว้บ้านเกวณฺฐคาม เวลานั้นข้าพระพทธเจ้ายังเยาว์
จำค่าพระบิดาไม่ได้ถนัด ครั้นพลัดพรากจากไปนานแล้ว มาพบเข้า
จึงไม่รู้จักทรงน พระเจ้าข้า ไชยเสนกุมารเมื่อจะให้พระราชบิดาทราบชัด
จึงชยพระพักตร์ลงเบื้องบาทพระราชบิดา พรรณาดังแรกแต่ครั้งวิโยคมา
พระราชอาทรสถามว่า เคยวนมารดาของเจ้าอยู่ไหน พระเจ้าข้า พระ
มารดาของข้าพระพทธเจ้าอยู่ในเรือสำเภา พระเจ้าข้า พระราชามหาสัตว์
ทรงไสมนัส จึงพร้อมด้วยสองราชกุมารแลอำมาตย์เสด็จไปถึงท่านที่
เสด็จขึ้นประทับณเรือสำเภา

พระราชเทวีเจ้าประทับอยู่กลางลำเรือ ทอดพระเนตรเห็นพระราช
แล้วจำได้ ทรงพระกรรแสงร้องไห้แล้วสลบลง สองกุมารตรงเข้ากอด
พระบาทไว้ พระราชาทรงรำไห้แล้วตรัสพระคาถานว่า

อุฏฺเจหิ เกสนี ภาทุเท สามิโก อิศมาคโต
ปุตฺตา เต อาคตา จาหา กิณฺนุ สุตฺเตน พุชฺฌมติ

ขุณยญาสชาดก

ความว่า แน่พระนางน้องเกสสินี เชิญลูกชนเกิดสามี่มาถึงแล้ว
ทั้งพระลูกแก้วสองราก็มาพร้อมกันณขณคน แม่เกสสินีได้ยื่นเขายอกข้าว
หรือจิ้งจิวว่าพอยุ่ทน พระนางเกสสินีได้สวดคินมา จึงหมอบลงแทบพระบาท
พระราชสามี่ แล้วตรัสพระคาถานว่า

นิพพุโตทานิ เม โสโก นิพพุตาทานิ เม ภยา
นิพพุตา วิปลา โสโก ปสฺสนุตตา อีทิสํ ปตี

ความว่า ข้าบาทปริจาริกา มาประสยพบพระราชสามี่ ความโศก
โรครภัยแลความท้อข้าพระบาทรำไรถึงก็ร้างขยขันทคจปลัดทิ้ง พระ
เจ้าข้า นางพระยาสวมกอดพระเจ้าลูกทรงพิลาปรำไร เหล่าอำมาตย์
ฝ่ายหน้าแลนางกลยาฝ่ายใน พากันรอร้องให้ ถงวิสัจญญกบด้วยราชเทวี
ในกาลครั้งนั้น

เมื่อสักขัตริย์ คร่ำครวญถึงกันแลกันในกลางนาว่า แต่เวลา
เขาถึงเวลาพระอาทิตย์อสดงคต อำมาตย์ทั้งหลายจึงจัดพระวอทอง
มาเทียบไว้เสด็จ จึงเชิญพระราชากับพระราชเทวีให้เสด็จประทับสุวรรณ
สวการ่วมกันวอหนึ่ง จึงเชิญให้สองกุมารชนประทับสุวรรณสวการ่วม
กันวอหนึ่ง นำเสด็จเข้าสู่พระราชวังใน จึงให้มีการมโหรีศพครบเจ็ดวัน
เป็นการสมโภชรับมิ่งขวัญสามกษัตริย์ แลจัดพิธีการตั้งพระราชเทวี
ในทอรรคมเหษี ตั้งไชยเสนไว้ในที่อุปราช ตั้งไชยทตไว้ในที่เสนาบดี
จำเดิมแต่กาลนั้นมา สักขัตริย์ทรงบำเพ็ญพระกุศลมีทานเป็นต้น
เมื่อสิ้นพระชนมายุแล้วได้อุบัติในกุสิตสวรรค์

.....

สตุถา อิมิ ฌมฺมเทสนิ อหริตฺวา สฺมเด็จพระบรมศาสดา
 ทรงนำพระธรรมเทศน์มานี้มาแล้ว จึงประมวลมาซึ่งชาดกว่า อสุกุมิตร
 ในกาลครั้งนั้น กลียชาติมาคืออภิกษุเทวทัต ไชยทัตในกาลครั้งนั้น
 กลียชาติมาคือพระอานนตเถระ ไชยเสนในกาลครั้งนั้น กลียชาติ
 มาคือราหุลพุทธชิโนรส พระนางเกสสินีเทวีในกาลครั้งนั้น กลียชาติ
 มาคือพระยโสธรา พระมารดาพระมหาสัत्वในกาลครั้งนั้น กลียชาติมา
 คือพระมหามายา บิดาพระมหาสัत्वในกาลครั้งนั้น กลียชาติมาคือ
 พระสุทโธนะมหาราช พระเจ้าสุกุมิตรในกาลครั้งนั้น กลียชาติมา
 คือพระโลกนาถตถาคต มีพระพุทธรูปให้ขยลง ทั่วประการฉนี้.

จบสุกุมิตตชาดก

๑๐ สิวีรชาคก

ปัสสถ สทุชย ทานนติ อิทํ สตุถา เขตวเน วิหรนุโต
เอกํ ปุริสํ อารพุก กเถสิ ฯ

สตุถา สมนเค็จพระบรมคาสกา เมื่อประทับอยู่ณพระเชตวันวิหาร
ทรงพระปรารภบุรุษคนหนึ่งให้เป็นเหตุ ตรัสพระธรรมเทศนานั้น มีคำ

เริ่มว่า ปัสสถ สทุชย ทานํ คังนเป็นต้น

กถานสนธิในเรื่องนี้มีพิสดารว่า ยังมีชายเข็ญใจผู้หนึ่งหาเลี้ยงชีพ
กบด้วยภรรยาณเมืองสาวัตถี สองสามีภรรยาขึ้น เทยวเกยวหญา
และหาพินมาขายไค้ทรัพย์มาเลี้ยงชีวิตตามกำลังของตน แต่บุรุษคนจน
นั้นกอบด้วยศรัทธา ไค้ทรัพย์มาแล้วก็แบ่งเป็นสามส่วน คือ บริจาคทาน
ส่วนหนึ่ง บริโภคใช้สอยส่วนหนึ่ง เก็บไว้เพื่อบีเหตุจำเป็นจะได้ ใช้ส่วน
หนึ่ง บุรุษเข็ญใจนั้นกอบด้วยขัญญาคิดเห็นว่า สัตว์และสังขารที่เป็น
อกตอนาคตแลขัจจนล้วนไม่เที่ยงสนทนงั้น เมื่อคิดเห็นคังนกมจิตต
คิดจะทำทานให้ยังขึ้นไป จึงปฤกษากับภรรยาว่า ดูกรเจ้าผู้เข็ญใจ
บรรดาสังขารทั้งหลายย่อมไม่เที่ยงแลมีความตายเป็นที่สุด สมบัติที่มี
อยู่ตายแล้วเอาไปไม่ได้เลย ทานใดที่ให้แก่แล้วนั้นแหละจะติดตามไปได้
อุปมัยเหมือนเงาทติดตามกายฉันนั้น ดูกรเจ้า เราคิดจะเอาทรัพย์ที่เก็บ
ไว้นั้นออกจ่ายทำทานเพิ่มชนอีกส่วนหนึ่ง เจ้าจะเห็นเป็นประการใด
ภรรยาขึ้นจึงอนุโมทนาว่า ข้าพเจ้ายนคิตตามท่านแล้ว

สองสามภรรยาสำเร็จกิจเลยงชีวิตด้วยทรัพย์ส่วนหนึ่ง
 ทานด้วยทรัพย์สองส่วน ตั้งแต่นั้นมาอสุภิกะเกยวัญญาแลหาพินชาย
 ใต้มูลค่ามากชน ๆ จนถึงเป็นคนมั่งมีทรัพย์ด้วยอาการดังนี้ วันหนึ่ง
 สองสามภรรยาแลถึงสมเด็จพระบรมศาสดา จึงพากันไปเฝ้าสมเด็จพระ
 พระโลกนาถเจ้า ถวายนมัสการแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระพุทธองค์
 ผู้ทรงพระเจริญ ข้าพระบาทได้ ไทยธรรมสิ่งใดมาแล้วก็ได้แบ่งออก
 บริจาคทานสองส่วนเสมอมา ยศคนพนจากความอนาถากลับมั่งมีทรัพย์
 มากขึ้น เห็นคุณอนิสงส์ประจักษ์ในชาตินี้

สมเด็จพระสุคตมุนีตรัสว่า คุณกรอุยาสก ท่านให้ทานแล้วกลับถึง
 ซึ่งความมั่งมี เหมือนด้วยโยธาณบัณฑิตแต่ปางก่อน ตรัสดังนี้แล้ว
 ก็นั่งอยู่ สองสามภรรยาจะใคร่รู้เรื่องราว จึงกราบทูลอาราธนาขอให้
 ตรัสเทศน์ต่อไป พระพุทธองค์จึงทรงนำเรื่องราวที่ล่วงแล้วมาอย่างคัง
 แจงต่อไปดังนี้ว่า

อดีเต พาราณสียิ พุรหุหมทตโต นาม ราชา อโหสิ ในกาล
 ที่ล่วงมาแล้วแต่หลัง ยังมีพระราชองค์หนึ่งทรงพระนามว่าพหุหมทต
 เสวยราชสมบัติณพระนครพาราณสี คราวนั้นพระบรมโพธิสัตว์เจ้า
 ยังเกิดเป็นเศรษฐีมีนามว่าลีวีธอยู่ณเมืองพาราณสีนั้น ลีวีธเศรษฐี
 กอบด้วยศรัทธาทั้งอยู่ในคิลห่าเป็นนิตย คราวครั้งนั้นมีพระขังเจกโพธิ
 องค์หนึ่ง ออกจากนิโรธสมาบัติในวันค้ารบเจตจึงคิดว่า วันนั้นเราจะไปบ้าน

สิริธรเศรษฐี ทำสิริรกกจสพนข้วนปากแล้วคลุมจีวร ถือเอาบาตรคิน
เหาะไปโดยอากาศลงมายืนอยู่ณประตูเรือนสิริธรเศรษฐี พอดีเป็นเวลา
บริโภคอาหารเช้า ภัตตการพร้อมวิจิตอาหารให้สักเสร็จจัดแล้ว

สิริธรเศรษฐีนั้น ครั้นเห็นพระขจเจกโพธิเจ้ากตใจว่า เราได้พบ
พระขจเจกโพธิ เป็นลาภของเรายิ่งใหญ่ ท่านมาแต่ไกลหวังจะ
อนุเคราะห์เรา จึงถือน้ำภาดใส่ภัตตอาหารยกขนทนเคี้ยวเกล้าเข้าไปสู่
สำนักพระขจเจกโพธิ วางสำรับนบนบาตรแล้วทำความปราถนาว่า
ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ด้วยอำนาจผลทานของข้าพเจ้านี้ ขอให้
เทพยดาและมนุษย์ทั้งหลายจงทำสักการบูชาใหญ่แก่ข้าพเจ้า อนึ่งเล่า
ขอให้ข้าพเจ้าได้ตรัสเป็นพระพุทธานุเจ้าองค์หนึ่งในกาลภายหน้า พระขจเจก
โพธิ่นักกล่าวว่ ความปราถนาของท่านจงสำเร็จเทอญ แล้วก็นักกล่าว
พระคาถาดังนี้ว่า

อิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ ตุຍหํ จิปรุปรเมว สมฺมิชฺฌตฺตํ

สพฺเพ ปุเรนฺตฺตํ สงฺกปฺปา จนฺโท ปณฺณรโส ยถา

ความว่ ความประสงค์ที่ท่านปราถนาแล้วด้วยใจ แลความ
ปราถนาที่ท่านตั้งไว้ด้วยกายและวาจา จงสำเร็จแก่ท่านโดยเร็วพลัน
สงฺกปฺปา ความดำริหคค่อ่านทั้งหมด จงเต็มบริบูรณ์สมมโนรถของท่าน
อุปมาเหมือนพระจันทร์อันเด่นดวงในวันขึ้นสิบห้าค่ำนั้น เมื่อพระขจเจก
โพธิเจ้ากล่าวคาถาประพันธ์คงนแล้ว ก็เหาะไปยังภูเขาคันธมาทนแล้ว
ฉันอาหารบิณฑบาตสำเร็จที่วาววิหารอยู่ในที่นั้น

โพธิสัตโต พระบรมโพธิสัตว์กลับไปเรือน รลกกถาทานที่
 คนให้แล้วนั้นจึงทำอธิษฐานว่า หากว่าอานิสงส์ทานของเรามีจริงแล้วใช้
 ขอให้ลาภเกิดปรากฏแก่เราในชาตินี้เทอญ ณที่นั้นด้วยอำนาจผล
 ทานของพระบรมโพธิสัตว์ เรือนเก่าก็หายไป ปราสาททองอันเต็มไปด้วย
 ด้วยแก้วเจ็ดประการเกิดแทนขึ้นใหม่ พระบรมโพธิสัตว์เห็นปราสาททอง
 เกิดขึ้นดังนั้น มีจิตตเกษมสันต์เข้าไปนั่งอยู่ในสุวรรณปราสาท พ่อครัว
 ยกสำรับมาตั้งไว้ตรงหน้าพระบรมโพธิสัตว์ ขณะนั้นทิพโภชนาหารก็
 ปรากฏเกิดขึ้นเต็มอากาศทอง พระมหาสัตว์เห็นทิพโภชนแล้วมีจิตต
 ปราโมทย์บริโภคนด้วยอำนาจผลทานเปรียบปานดังเทพยดา

เมื่อพระบรมโพธิสัตว์บริโภคนเสร็จแล้ว จึงให้ชนบริวารประมาณร้อย
 และพันบริโภคนทิพโภชนาหาร ๆ นั้นหาหมดสิ้นไปไม่ กลับทิพโภชนนั้น
 หอมฟุ้งทั่วไปทั้งพระนคร มนุษย์นิกรพากันมาดูสุวรรณปราสาท แล้ว
 สรรเสริญเป็นโกลาหล หมู่คนเห็นสมบัติของพระมหาสัตว์แล้ว
 ไม่อาจดำรงตนอยู่ได้ พากันยกมือประนมไหวแล้วกล่าวว่า ข้าแต่ท่าน
 มหาเศรษฐี ข้าพเจ้าทั้งหลายขออนุโมทนาในดีต่อทานของท่าน แล้ว
 ชวนกันโยกธงสังเสี้ยงซึ่งสาธการสนั่นขึ้นไป พระบรมโพธิสัตว์เจ้า
 เมื่อจะเสด็จธรรมในที่ประชุมชน จึงกล่าวประณมขาทคาถาว่า

ปสฺส สทฺธาย ทานํ กิณฺเณตํ ความว่า ท่านทั้งหลาย
 จึงเห็นเกิด ทานที่ให้แล้วด้วยศรัทธา ย่อมนำมาซึ่งผลเห็นประจักษ์ใน
 ปัจจุบัน ผลทานนั้นอาจนำมาซึ่งคุณ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ

ยศะ กิตติ ในภพนแลภพของหน้า เมื่อจบธรรมเทศนาลง ครึ่งนั้น
มหาชนเกิดความเลื่อมใส บางพวกได้มอบตนให้เป็นทาสแลทาสี ขุชา
ธรรมพระมหาสัตว์เจ้า

ในขณะนั้น เทพยคาในชั้นกามาพจรสวรรค์ ชวนกันไปรยทิพ
ยุบผา พระยานาคก็นำมาซึ่งแก้วเจ็ดประการ ทำวมชวานกั้ประทาน
ทิพญา ทำวมหาพรหมก็นำเอาโรมมากางกัน ทำสักการเป็นธรรมบูชา
แก่พระมหาสัตว์ พระเจ้าพรหมทัตไม่อาจออกกลันอยู่ได้ พระราชทาน
ให้กัญชรแลอัครกษัตราธรถอกนารวิสวยศคอย่างละร้อยเป็นธรรมบูชาแก่

พระมหาบรุษ

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสเป็นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
แล้ว จึงตรัสพระคาถานว่า

ทานญจ อุตฺตโม โลกเ ทานญจ ลาภิมานสา

ทานญจ กิตฺติ วฑฺฒติ

ความว่า ทานเป็นสิ่งประเสริฐสุดในโลกนี้ ทานอันบุคคลให้แล้ว
ย่อมนำมาซึ่งลาภเป็นทพงใจ ทานที่บุคคลให้แล้วย่อมมีอันส่งผลคือ
ให้เกียรติคุณเจริญรุ่งไปด้วยประการดังนี้

ตโต ปญฺจา ย ตังแต่นั้นมา พระบรมโพธิสัตว์เจ้าก็ใช้สอยเงิน
ทองวันละพันๆ ทุกๆ วัน หม่อมมนุษย์ในคราวนั้นมารับทานแล้วสรรเสริญ
พระบรมโพธิสัตว์ ๆ เสวยสมบัตินเกิดด้วยผลแห่งทาน พระองค์ก็

ข้าเพ็ญบุญมีทานเป็นต้น เมื่อสิ้นพระชนมายุแล้วได้ ไปเกิดเป็นเทวบุตร
 ในกนกรัตนพิमानสูงได้ ยี่สิบห้าโยชน์ มีนางเทพอัปสรแสนหนึ่งเป็น
 ขรवार เสวยทิพโภชนาหารแลกามสุขอันไพศาล

สตถา อิมิ ฌมมเทสนิ อหริตฺวา สมเด็จพระบรมคาสศา
 ทรงนำเทศนาเรื่องนั้นมาแล้ว จึงประกาศอริยสัจชาลงในที่สดจบชาดก
 เทศนา ชนทั้งสองคือสามิภรรยาได้บรรลุโสดาปัตติผล พระบรมทศพล
 จึงประชุมชาดกว่า ท้าวเทวราชในกาลครั้งนั้นกลับชาติมาคือพระอานนท
 เถระ พระเจ้าพรหมทัตในกาลครั้งนั้น ครนกลับชาติมาคือพระสารีบุตร
 พระยานาคในกาลครั้งนั้น ครนกลับชาติมาคือพระโมคคัลลานเถระ
 ขรียททั้งหลายในกาลครั้งนั้น ครนกลับชาติมาคือพุทธขรียทในกาล
 พระขจเจก โพนินพพานแล้วในกาลครั้งนั้น สิริธรเศรษฐีในกาลครั้งนั้น
 ครนกลับชาติมาคือพระตถาคตนเทยว.

จบสิริธรชาดก

๑๑ ทูลกบฏขึ้นทิตชาตก

กมุขโยนิ กมุขพนรุติ อิทํ สตุถา เขตวเน วิหรนุโต
 อตุตโน ทานปารมี อารพถ กเถสี.

สตุถา สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อทรงประทับอยู่ณพระเชตะวัน
 ทรงพระปรารภทานขำรมีของพระองค์ให้เป็นเหตุ จึงตรัสพระธรรม
 เทศนานัน มีคำเริ่มว่า กมุขโยนิ กมุขพนรุติ คิงนเป็นต้น

อนุสนธิของเรื่องนมว่า (วันหนึ่งภิกษุทั้งหลาย นั่งประชุมกัน
 ณโรงธรรมสภา พากันสรรเสริญขำรมีพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า สมเด็จพระ
 พระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย เมื่อทรงบำเพ็ญขำรมีอยู่ ก็เพื่อจะปลด
 เปลื้องสัตว์ให้พ้นจากสังสารทุกข์เป็นเบื้องหน้า สมเด็จพระบรมศาสดา
 เสด็จมาถึงจึงตรัสถาม ครั้นทรงทราบความแล้วจึงมีพุทธดำรัสว่า
 ในกาลปางก่อนตถาคตเมื่อยังมขัญญาวยังอ่อนอยู่นั้น ได้ให้ทองหนัก
 เท่าตัวแก่พระราชา ถวายเอาภิกษุ ๓๐ รูปซึ่งถูกเขาจะฆ่า แล้วทรงนำ
 เรื่องทูลวงแล้วมาอ้างถึงต่อไปนว่า)

อตีเต กิร สมเย ปรีนิพพุเต กสุสปโลกนาเถ คิงได้ยิน
 มาว่า ในกาลที่ล่วงมาแล้วแต่ปางหลัง ครั้นเมื่อพระโลกนาถทรง

๐ ท้วงเลืบนี่ ตัวบาฬีไม่มีเห็นจะตกขาดไป เคยเห็นความปรารภแล้ว ช่อมมี
 บัจจุบันนี้ทานทุกเรื่อง จึงเรื่องเต็มลงไว้

พระนามว่ากัสสป เสด็จคชชนธปรินิพพานแล้วโคเจกวัน คราวนั้น
 มีพระราชาองค์หนึ่งทรงพระนามว่าจिनราช เสวยราชสมบัติณจिनนคร
 พราหมณ์คนหนึ่งในเมืองนั้น รัยตำแหน่งเป็นปโรหิตาจารย์ของพระเจ้า
 จินราช ก็ถึงได้สัจย์มาว่า ในคราวนั้นมีภิกษุสามสิบสามรูป ตำรวม
 อริยาบถดงามพากันเค็รมาตามถนนหลวงผ่านไปใพระนคร พราหมณ์
 ปโรหิตเห็นภิกษุสามสิบสามรูปแล้วคิดว่า ภิกษุเหล่านี้เป็นสาวกของ
 พระพุทธเจ้าจริงแท้ แต่ถ่าปล่อยให้มาเมืองนี้แล้ว พระราชาของเรา
 จักเลื่อมใสต่อภิกษุเหล่านี้ ลากสักการของเราที่เคยโคเจกเส้อมไป
 ถ่ากะไรเราจักยุงให้พระราชาฆ่าภิกษุพวกนี้เสียให้โค คิดแล้วก็เข้าเฝ้า
 พระเจ้าจिनราช โคโอกาสแล้วจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระมหाराช พวก
 โจรทั้งหลายปลอมเพศเป็นภิกษุ พากันมาเพื่อจะปล้นเอาพระนครนี้แน่
 พระเจ้าจिनราชทรงฟังก็หลงเชื่อ ถอยค้ำของพราหมณ์ปายมิตรแล้วตรัส
 ถามว่า แน่ะอาจารย์เราจักทำอย่างไรเล่าฯ ข้าแต่ทวยพิตร พระองค์
 อย่าทำให้ข้าเลย จึงรบจับภิกษุมคเขาเขมยนเสียแล้วให้เอาไปเสียข
 บ่ลายไม้หลาวไว้

ติ สุตวา ราชา พระเจ้าจिनราชทรงฟังดังนั้น รัยสั่งว่าคแล้ว
 อาจารย์ แล้วให้หานายเพชรณฆาฏเข้ามาเฝ้ารัยสั่งว่า พวกเจ้าจงไปจับ
 พวกโจรมาผูกเขมยนแล้วนำไปยังบ่าชา เขาขนเสียขไม้หลาวไว้ทั้งเป็น
 พวกเพชรณฆาฏรัยโองการแล้วหาความกรุณามิโค แลไม่รัจกคณ

๔
ขุณฺณาสชาตก

พระพทธี พระธรรม พระสังฆ์ ทรงเข้าไปสู่สำนักพระนาคที่ปากเถร
ทวยชาติรเสียบ้าง ขางพวกฉกจิวรเสียบ้าง เอามือทวยตศิรัษะแลตยปาก
พระเถร แลทวยตพระภิกษุทั้งหลายของคือนทำเอาจนเลอกไหลออกทางห
แลจมุกแลปาก พระภิกษุทั้งหลายพากันร้องไห้นเพื่อไปต่าง ๆ

ผ่ายสังฆเถระจึงปลอบพระภิกษุทั้งหลายด้วยธรรมิกถาวว่า คุกร
ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่าคิดอะไรแลอย่าร้องไห้ไปน้กเลย
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วว่า พวกเราที่ต้องโทษอย่างนี้เพราะ
กรรมที่เราทำมาแล้วแต่ก่อน พระสังฆเถระก็กล่าวสอนด้วยพระคาถา
ดังนี้ว่า

กมุมนโยนิ จ กมุมนพนฺธุ	กมุมนสุสกตา ภาวภเว
ยาว กมุมา น มุจจนฺติ	ดาว กมุเมน สตฺตาบิ
สพฺเพ กมุมนสุสกา	กมุมนทายาทา กมุมนปฺฏิสรณา
สพฺเพ ทุกฺขา ทุกฺขกมุเมว เทติ	

ความว่า กรรมคือบุญบาปย่อมเป็นกำเนิดเป็นเผ่าพันธุ์ สัตว
ทั้งหลายที่เวียนเกิดเวียนตายอยู่ในภพน้อยภพใหญ่ ล้วนมีกรรมคือ
บุญบาปเป็นของ ๆ ตนสิ้น สัตวทั้งหลายยังไม่พ้นจากกรรมคือบุญบาป
อยู่ตราบใด ก็ย่อมเสวยสุขแลทุกข์เพราะกรรมอยู่ตราบนั้น สัตวทั้งปวง
ย่อมมีกรรมคือบุญแลบาปเป็นของ ๆ ตน ย่อมรับมรดกผลแห่งกรรม
แลมีกรรมเป็นทพงของตน กรรมคือทุกข์ย่อมให้ผลเป็นทุกข์แท้จริง

ตทา คราวนั้น ชนชาวพระนครก็กำเริบ คือเล่าลือกันต่อ ๆ
 ไปว่า ภิกษุสามเณรสามรูปจะต้องถูกเสียบหลาวทั้งเป็น ในกาลครั้งนั้น
 พระบรมโพธิสัตว์อยู่ที่ในตระกูลเศรษฐีมีนามว่าทูลกษัตริย์ชาติชากก ทราบ
 เรื่องนั้นแล้ว รีบด่วนไปยังสำนักแห่งพระนาทียปถะกรายไหว้แล้วไต่ถาม
 ว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ๆ มีโทษความผิดอย่างไร จึงจะต้อง
 ถูกลงพระอาญาเสียบหลาวทั้งนี้ ๆ คุณรอกุศล โทษความผิดของเรา
 ทั้งหลาย ยังไม่เคยมีปรากฏในชาตินี้เลย แต่เราทั้งหลายหากไม่รู้
 ซึ่งโทษอันเกิดแล้วในชาติก่อน

ลำดับนั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้า ทรงเข้าแก้อาณาฏาภรณ์ (คือ
 เครื่องกำรองของคนที่จะต้องถูกฆ่า) แล้ว อ้อนวอนนายเพชฌฆาตว่า
 ขอท่านกรุณาโปรดงดการฆ่าไว้สักครู่หนึ่งเถิด ข้าพเจ้าจะขอเฝ้าพระ
 ราชา แล้วกริบเข้าไปยังพระราชวัง ถวายบังคมพระราชาแล้วกราบทูล
 ว่า ข้าแต่สมมติเทพราช ข้าพระบาทจักถวายเงินแลทอง เพื่อขอถ่าย
 ตัวภิกษุสามเณรสามรูป ขอพระองค์ได้ทรงพระกรุณาแก่ข้าพระบาทเถิด
 พระเจ้าข้า ๆ คุณรทูลกษัตริย์ชาติชากกจะให้จริงหรือไม่ ข้าแต่สมมติเทพราช
 ข้าพระบาทจะถวายจริง ๆ ถ้าเจ้าจะให้จริงทั้งนั้น เจ้าจงให้ทองเท่าตัวคน
 ที่จะถ่ายทุกคนไป .

ดี สุตวา ทูลกษัตริย์ชาติชากกฟังโองการตรัสดังนั้น มีจิตต์เต็มตนด้วย
 ยศ รัชราชโองการแล้วถวายบังคมลากลับไปบ้าน กรายไหว้มารดาแล้ว
 วิงวอนว่า ข้าแต่พระมารดา ทองคำของมารดาซึ่งมีอยู่มากน้อยเท่าใด

ขณฺณาสชาคก

ขอพระมารดาจงยกให้แก่ข้าพเจ้าเถิด ฯ คุณรพื่อ เจ้าจะเอาทองคำไป
 ทำไม ฯ ข้าแต่พระมารดา ข้าพเจ้าต้องการจะเอาไปถวายตัวพระภิกษุ
 สามสิบสามรูป ซึ่งถูกพระราชายังคับให้ฆ่าเสีย มารดาได้ฟังดังนั้น
 เอามอลอบอกของตนแล้วพูดว่า โอเราได้ลูกผู้หาผลประโยชน์อย่างนี้
 คณิกหนา จึงว่าเจ้าจงถ่อเอาทรัพย์สมบัติทั้งหลายเถิด

พระบรมโพงิสत्वพังคัมมารดาอนุญาตคังนิน มิจิตตเกษมสันต
 ผองใส อุปมัยคังมณฑลพระจันทร์ในวันเพ็ญลอยอยู่ในอากาศฉนั้น
 พระบรมโพงิสत्वเจ้าจึงนุ่งห่มผ้ามีราคามาก ให้คนขนเอาทองไปกองไว้
 ยิงหน้าพระลานหลวง แล้วจึงเข้าไปกราบทูลพระราชว่า ขอพระองค์
 จงทรงรับเอาทองณกาลยคณิ ฯ เจ้าจงแบ่งทองให้ม้านักเท่ากบไซ
 ทุกๆคน ทูลกขณทิทจึงไปยังสำนักพระนาคทีปะเถร นมัสการกราบไหว้
 แล้วจึงวิงวอนว่า ข้าแต่พระเถระผู้เจริญ พระผู้เป็นเจ้าจงกรุณาขณนัง
 ขนทีสำหรับซึ่ง ฯ ใต้น้ำหนักประมาณเท่าใด ข้าพเจ้าจักเอาทองคำซึ่ง
 ให้เท่าน้ำหนักตัวพระผู้เป็นเจ้าเท่านั้น เมื่อซึ่งทองคำใต้น้ำหนักพอตัว
 พระนาคทีปะเถระเสร็จแล้ว พระบรมโพงิสत्वเจ้า เมื่อปราถนาจะปลด
 เปลื้องภิกษุสามสิบสามรูปอีก ตามนัยที่ใตซึ่งทองคำเท่าตัวพระนาค
 ทีปะเถรแล้วนิน จึงกล่าวคาถาประพนธคังนว่า

สุณนตุ	โกนุโต	วจนิ	เทวสิมา	สมาคตา
ภิกขุณิ	หิ	ปโมเจยฺยิ	โพธิยาเยว	การณา

ความว่า ข้าแต่เทพยดาเจ้าทั้งหลายผู้เจริญ ขอเชิญฝูงเทพยดา
จงมาพร้อมกันฟังถ้อยคำของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะถ่ายพระภิกษุทั้งหลาย
ให้พ้นจากความตายครั้งนี้ ด้วยเหตุเพื่อพระโพธิญาณสิ่งเดียวเท่านั้น

เมื่อพระบรมโพธิสัตว์ประกาศให้เทพยดาทราบชัดดังนี้แล้ว จึง
ถ่ายพระภิกษุไปที่ละรูป ๆ ด้วยวิธีเอาทองคำซึ่งให้ได้น้ำหนักเท่าตัว
ทุก ๆ รูป ทองคำที่นำมาหนักหมดยังไม่พอแก่ภิกษุอีกสามรูป

พระเจ้าอินทรชัตรัสถามว่า คุณกรทูลกษัตริย์ทศ ทองคำของเจ้ามีอีก
หรือไม่ ข้าแต่สมมติเทพดา ทองคำของข้าพระบาทไม่มี ถ้าเช่นนั้น
เจ้าจะทำอย่างไรเล่า ข้าพระบาทขอผิดสักครั้งหนึ่งก่อนพระเจ้าข้า พระ
บรมโพธิสัตว์ถวายบังคมลากลับไปยังบ้าน จึงบอกกับภรรยาว่า เรา
ถวายทองคำแก่พระราชาเพื่อถ่ายตัวพระภิกษุสามสิบสามรูปให้พ้นจากถูก
ฆ่า บัดนี้ภิกษุยังเหลืออยู่สามรูปทองคำหมดไม่พอถ่าย เราจะขาย
ตัวเราเอาเงินไปซื้อทองคำมาถ่าย เราก็ยังยกคทาขายนมให้เต็ม
บริบูรณ์ เจ้าจะเห็นอย่างไร

ฝ่ายภรรยาได้ฟังดังนั้นกริ่งให้จึงพูดว่า ข้าแต่ลูกเจ้าผู้สาม
ท่านอย่าขายตัวท่านเลย ท่านจงขายตัวข้าพเจ้าแลลูกของท่านดีกว่า
ได้มูลค่ามาแล้ว ท่านจงทำตามความชอบใจของท่านเถิด พระบรม
โพธิสัตว์ได้ฟังภรรยาว่าดังนี้ก็ใจตอบว่า คุณกรแม่ผู้เจริญดีแล้ว จึง
จึงมอบตรภรรยาพาไปขายฝากไว้ในสำนักเศรษฐีผู้มีทรัพย์แล้ว เอาเงิน

มาจ่ายชอทองค่านำไปซึ่งไต้หน้าหนักพอเฉพาะภิกษุสองรูป ยังเหลืออยู่
แต่สามแฉรน้อยของคหนึ่ง ข่งเอนทองหมกเสี่ยอีก

โส สามแฉโร สามแฉรน้อยนั้นมีความกลัวต่อความตาย นิ่ง
ร้องให้จนศีรษะตก จึงบอกกับนายเพชรฉมาฏว่า ท่านทั้งหลายจงแหง
ข้าพเจ้าให้ตายด้วยหลาวเถิด นายเพชรฉมาฏทั้งหลายฟังคำสามแฉร
ผู้หาทพงมี ไต่คกงนนก ให้ คิคสังสาร จึงเปลืองสามแฉรออกจากเครื่อง
จำจอง สามแฉรนั้นครันไต่ โอกาศแล้ว จึงเข้าไปยังสำนักพระนาคที่ป
เถระ นมัสการกราบไหว้แล้วกล่าวว่ ข้าแต่พระเถระผู้เจริญ ข้าพเจ้า
ชอกราบลาตายในวันนี้ จำเคิมแต่วันซึ่งข้าพเจ้าบรรพชาแล้วจนถึงวันน
โทษผิดที่เป็นกายกรรมวจีกรรมมโนกรรมสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งมีอยู่ใน
สำนักพระผู้เป็นเจ้า ขอพระผู้เป็นเจ้ากรุณาอดโทษนั้นแก่ข้าพเจ้าด้วย
กัทข้าพเจ้าจะทำความเคารพกราบไหว้ก็เป็นที่สุดครึ่งเดียววัน อนึ่งถ้า
หากว่าบิคามารคาของข้าพเจ้าจะพงถามถึงข้าพเจ้าไซริ ขอพระผู้เป็นเจ้า
ไปรคให้รักประคตนี้ แลผัจวรผาสาฏกผนน ๆ แก่บิคามารคา ๆ เห็น
จำไต่จะบันเทาความเศร้าโศกให้หายไป สามแฉรน้อยละห้อยละเหย
ตรงเข้ากอดรักพระนาคที่ปเถระ ร่ำร้องให้ โดยนัยดังนี้

นาคที่ปเถโร พระนาคที่ปเถระเจ้า ฟังคำร่ำพรพรรณเสียดงความ
โศกคัลลยของสามแฉรน้อย มีความสลครันทคใจสกอลยยงนงจึงปลอย
ว่ ตุกรสามแฉรผู้มีอายุ เธออย่าโศกเศร้าเสียใจแลคคิไปนงเลย
เราจักไม่ปล่อยให้เธอตายแต่ผู้เดียวไต่ เมื่อจะเสียดงธรรมสั่งสอนต่อไป
จึงกล่าวนยคาถาดังนว่า

สพฺเพ อนิจฺจา ธมฺมา อุปฺปาทวยธมฺมิโน

อุปฺปชฺฌิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ เตสํ วุปฺสโม สุโข

ความว่า ธรรมทั้งหลายทั้งหมด เป็นของไม่เที่ยงแท้ มีอน
ยังเกิดขึ้นแลเสื่อมไปเป็นธรรมดา ธรรมทั้งหลายเกิดขึ้นแล้วก็ย่อมดับไป
ความที่ธรรมทั้งหลายนั้นเขาร่างขบเสียบ ย่อมเป็นสุขด้วยประการดังนี้

ทูลกษัตริย์ชาติ ไต่ฟังธรรมกถาดังนั้น จึงตกฟุ้งตนของตนเองว่า
ดูกรทูลกษัตริย์ชาติ เจ้ารักชีวิตของเจ้ามากหรือรักพระพุทธ พระธรรม
พระสงฆ์ มากกว่ารักชีวิต เมื่อทูลกษัตริย์ชาติคิดเห็นว่า พระพุทธ
พระธรรม พระสงฆ์ เป็นทรกยิ่งกว่าชีวิต จึงเข้าไปเฝ้าพระเจ้าจันทรราช
แล้วกราบทูลว่า ขอพระกรุณาปกเกล้า ข้าพระพุทธเจ้าจกภัยอาสาตาย
แทนสามเณร ๆ ดูกรทูลกษัตริย์ชาติจริงกระนั้นหรือ ๆ พระเจ้าช้าตายแทน
สามเณรได้จริง ๆ ถ้าเช่นนั้น เจ้าจงให้ชีวิตแก่สามเณร ๆ ทูลกษัตริย์ชาติ
จึงไปสู่สำนักสามเณรแก่สามเณรออกจากเคืองจ้องจำแล้วกล่าวคาถา
ดังนี้
ดังนี้

สุณฺนตฺถ โภณฺโต วณฺโณ เทวสฺมา สมากตา

อตฺตโน ชฺวีตํ ทตฺวา โภชฺชียาเยว การณา

ความว่า ข้าแต่เทพยดาเจ้าทั้งหลายผู้เจริญ ขอเชิญหมู่เทพยดา
เจ้าจงมาประชุมพร้อมกันฟังถ้อยคำของข้าพเจ้าณบัดนี้ ข้าพเจ้าสละชีวิต
ของข้าพเจ้าตายแทนสามเณร ก็เพราะเหตุแก่พระโพธิญาณสิ่งเดียว
เท่านั้น

ทลกดขณทิตกกล่าวคาถานแล้ว จึงประกาศให้เทพยดาทราขอีก
 ต่อไปว่า ขอเทพยดาผู้มีมหิทธิฤทธิ ซึ่งสิงสถิตในอากาศแลภเขา
 เเนาไพร จงฟังถ้อยคำของข้าพเจ้า ซึ่งกล่าวขบขันเป็นคำจริงทงสน
 ผู้ใดต้องการหัวใจแลศรัยะแลจักษชวหาเนอหรือเลอค ผู้นั้นจงจะเซอค
 เอาไปตามประสงค์ ข้าพเจ้าปลงชีวิตครนชอว่าทานขารม คว้ยอำนาจ
 ชีวิตทานนี้ ขอให้ข้าพเจ้าใดตรีสเป็นพระพทธเจ้าองค์ใดองค์หนึ่งนกาล
 ข้างหน้า จกรอชนสัตว์ซึ่งจมอยู่ในสังสารวัฏ ให้ข้ามตนชนผงคอ
 พระนฤพาน เมอประกาศทงนแล้ว จึงนมัสการสามเณรแล้วกล่าววว่า
 ขอให้สามเณรอยู่ตงใจรักษาศิลแลเจริญญภาวนาทำเมตตาคจิตต์เป็นอารมณ
 หนึ่งถ้าหากว่าข้าพเจ้าประมาทพลาดพล้งควยกายวาจาใจ ขอท่านจงให้
 อภัยอกโทษแก่ข้าพเจ้าควย แล้วยกยกแก่นายเพชฌฆาฏวว่า ท่าน
 ทงหลายจงจำองเมยณข้าพเจ้าตามแบบขงคยเถค นายเพชฌฆาฏ
 ทงหลายก็พากันจับทลกดขณทิตเขาจำควยเครองจำห้าประการ จึงประหาร
 ควยหวายแล้วนำไปยงข่าชาคคย

ตี ทิวส์ ในเวลาวันนั้น ชนชาวพระนครก็พากันแตกคณพคกัน
 อดเรองทลกดขณทิตปลงชีวิตจะตายแทนสามเณรนั้น ฝ่ายมารคาของ
 ทลกดขณทิตไค ยนข่าวเล้าลอคทงนนั้น ตัวสันขวัญหายเอามือทงสองตอก
 สยายผมกลงเกลอกรองให้รำไร วังตามไปถงข่าชาคคคย เห็นลกรก
 ันไม่มีความผิดต้องถูกจำองห้าประการ หัวใจปานประหนึ่งว่าจะแตก
 ออกเจ้คภาค น้ำตาไหลลงพราภ ๆ แล้วยกกล่าวพระคาถาทงนว่า

หา ตาต บียปุตตก หา ตาต หทย มม

หา ตาต ปุตตก ลภี ตุวญจ กาลกโต ปุพเพ

อนาถมรณั มม สพุเพ เต จ ภเวยฺยาหิ

ขุปปีปาสาหิ บิตฺติยา นีวตฺเตหิ ตุมบิ ปุตตก

ความว่า คุณรพอลูกรักตั้งดวงใจ มารดาขอห้ามเจ้าไว้ก่อน เจ้า
จะตายไปก่อนมารดาแล้ว มารดาหาที่พึ่งมิได้ก็จะตายไปตามเจ้า อนึ่ง
เล่าทรัพย์สินสมบัติของพ่อยังมีมาก เราแม่ลูกมิได้ลำบากด้วยอยากข้าว
แลน้ำ พ่อจึงกลับไปบ้านของเราเถิด มารดากล่าวคาถานี้แล้ว ก็พร่ำขอร้อง
ไปต่าง ๆ ว่า มารดาจักตายวันนหรือวันพรุ่งเป็นแน่ มารดาขอมยก
ทรัพย์สินสมบัติให้แก่เจ้าทั้งหมด เจ้าจึงเห็นแก่มารดาเถิด

ลำดับนั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้าจึงตอบมารดาว่า มารดาอย่าว่าอย่าง
นั้นเลย ข้าพเจ้าสละชีวิตครองนเพื่อประโยชน์แก่พระพุทธ พระธรรม
พระสงฆ์ มารดาจงอย่าห้ามข้าพเจ้าเลย เหตุใดข้าพเจ้าจึงว่าดังนี้เล่า
เพราะว่าพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้านั้น เป็นที่ปลื้มองสัตว์
โลกให้สว่างให้รู้ทางบาปบุญคุณโทษ เปรียบดังแสงพระอาทิตย์อัน
ส่องโลกให้สว่างทุกแห่งหล้าฉะนั้น คนจำพวกใดถึงพระพุทธ พระธรรม
พระสงฆ์เป็นที่พึ่งแล้ว ความหวาดหวั่นต่ออันตรายย่อมไม่มีแก่คน
จำพวกนั้นเลย คนจำพวกนั้นย่อมจะถึงซึ่งทางดำเนินแห่งความสุข
อันเกษม ด้วยเหตุนี้มารดาอย่าห้ามเลย

สา มาตา ส่วนมารดานั้น ไม่อาจจะยังพระโพธิสัตว์ให้กลับได้
จึงเฝ้าตามไปถึงที่ซึ่งนายเพชรฉมาฏเขาจะฆ่า พระบรมโพธิสัตว์จึงเอา
มือลูบไม้หลาวแล้วกล่าวว่า ดูกรไม้หลาว ไม้ต้นอื่นเขาเอาไปทำ
เป็นพระวิหารก็มี เป็นพระพุทธรูป และเป็นที่งกรรมเป็นอาวาสที่อยู่ก็มี
ส่วนไม้หลาวนี้ทำไมจึงมาตั้งรืออยู่ยู่แล้ว ตสมึ ขณ ในขณะ
ยัดเคียวใจ เทพยดาฟังคำพระบรมโพธิสัตว์แล้ว จึงบันดาลให้ไม้หลาว
หักเป็นจณวิวณไป คราวนั้น ชนชาวพระนครก็ตนเต้นพากันมาก
แลพุดกันต่อไป

ตี ทิวส ในเวลานั้น สชชาติพราหมณ์ผู้ บิดาของพระโพธิสัตว์
ซึ่งไปค้าขายได้ทองคำเต็มเรือกลับมาแต่เมืองปาตลิบตร พอประจวบ
มาถึงจินนคร มหาชนจึงบอกกับสชชาติพราหมณ์ว่า ท่านไม่รู้หรือทุก
ขณที่คบุตรของท่าน สละชีวิตให้เป็นทานแก่พระพุทธรูป พระธรรม
พระสงฆ์ บคนเพชรฉมาฏเขาจะยกชนไว้บนปลายไม้หลาวแล้ว สชชาติ
พราหมณ์ได้ ยินเขาบอกดังนั้น ก็กระหนกตกใจรีบตามไปถึงป่าช้า จึง
วิ่งวอนนายเพชรฉมาฏว่า อย่าเพ่อทำบุตรของข้าพเจ้าให้พินาศเลย
ข้าพเจ้าจะขอถ่ายบุตรข้าพเจ้า แล้วยกไปเฝ้าพระเจ้าจินราชกราบทูลว่า
ข้าแต่สมมติเทวคา ขอทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ให้ข้าพระพุทธเจ้าถ่าย
ทุกขณที่คเกิดพระเจ้าข้าฯ ดูกรพราหมณ์ เจ้าจงให้ทองคำหนักเท่าตัว
ทุกขณที่ค สชชาติพราหมณ์รบพระราชโองการแล้ว รีบไปเข้คทองเรือ
นำเอาทองคำมาซึ่งหนักเท่าตัวทุกขณที่ค ถ่ายแล้ก็พากันกลับไป
บ้านเรือนของตน

ตทา สัณเณโร คราวนน พระสังฆเถรเจ้าชอนาคทีปะ จึงให้
 โอวาทแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เราขอตักเตือน
 ท่านทั้งหลาย ขันพวกเราไต่รอกพันจากทุกข์ เพราะอาศรัยทลภ
 ขัณทิตช่วยถ้ายพวกเราด้วยทองคำเท่าตัว ๆ พวกเราทั้งหลายควรจะ
 สรรเสริญคุณศรัทธาแลเห็นอุปการของทลภขัณทิต พวกเราควรจะ
 พยายามทำความเพียรเจริญพระกรรมฐานให้ยิ่งขึ้นไป พระภิกษุทั้งหลาย
 เหล่านั้น พวกนินทรขัณโอวาทของพระสังฆเถระ ๆ กับพระภิกษุทั้งหลาย
 ก็ตั้งใจเจริญพระกรรมฐาน ไม่ช้านานเท่าใดก็ได้บรรลุพระอรหัตตพร้อม
 ด้วยปฏิสัมภิทาญาณ พระสังฆเถระจึงปลุกษากัษพระภิกษุสามสิบสองรูป
 ว่าอย่ากระนั้นเลย พวกเราจะช่วยกันทำความสังเคราะห์แก่ทลภขัณทิต
 เถิด พระภิกษุทั้งหลายมีความยินดีพร้อมกัน ลุกขนหมคลุมจีวรถอเอา
 บาตรของตน ๆ เหาะขนบนอากาศ งามปรากฏดังหงส์เหมราช ขาง
 องค์กนัง ขางองค์กเคจรจงกรม ขางองค์กนอน ขางองค์กนอยเห็นอ
 ยอกภูเข่า เอามือลูบพระอาทิตย์พระจันทร์ พวกนั้นทำปาฏิหาริให้เห็นเป็น
 อัจฉรย์ต่าง ๆ

อถ ราชา ครังนนพระเจ้าจันราช ทอดพระเนตรเห็นอัจฉรย์
 ซึ่งไม่เคยทอดพระเนตร ก็ตั้งตกพระทัยเสียวสยของเส้นพระโลมา
 จึงดำรัสสั่งแก่พวกอำมาตย์ว่า ดูกรอำมาตย์ผู้เจริญ พวกโจรเหล่านี้
 พวกนั้นเหาะมาโดยอากาศ หมายมาคมาจะฆ่าพวกเรา เราจะคิดอ่าน
 ทำอย่างไร ๆ ข้าแต่สมมติเทวคา ขอพระองค์โปรดรับสั่งให้หาตัว

ทุลลภขณทิตเข้ามาสอยถามดูเห็นจะดีพระเจ้าข้า จึงรับสั่งให้อำมาตย์
 ไปตามตัวทุลลภขณทิตเข้ามาเฝ้าตรัสถามว่า พวกโจรสลัมสืบสามที่
 เจ้าถ่ายตัวปล่อยไปแล้ว บัดนี้พากันเหาะมาโดยอากาศ หมายมาค
 จะฆ่าพวกเรา เจ้าจงช่วยแก้ไขให้เราพ้นอันตราย

พระบรมโพธิสัตว์เจ้าศกยพระราชดำรัสทรงนั้น มีจิตตเกษมสันต์
 หน้าชนบาน เปรียบปานดังพระจันทร์ในวันเพ็ญขึ้นเด่นดวงฉนน จึง
 กรายทูลว่า ขอพระองค์อย่าทรงพระวิตกเลย ข้าพระบาทจักอาราธนา
 ให้ลงมาในวันนี้ ทูลปล่อยทิ้งไปแล้ว ก็ให้คนจิตแจ่มแต่งอาสนไว้เป็น
 อนันต์ พระเจ้าจันทรราชทรงย่นประทบถอเครื่องสักการะมีดอกไม้แลของ
 หอมเป็นต้นคอยทำอยู่ ฝ่ายทุลลภขณทิตจึงประนมหัตถนมัสการงย
 หน้าชนคูอากาศแล้วประกาศว่า ขออาราธนาพระสังฆพุทธสาวกจงลง
 จากอากาศเถิดพระเจ้าข้า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ตัวข้าพเจ้าขอว่าทุลลภ
 ขณทิต ขอนิมนต์พระผู้เป็นเจ้า ๆ จึงรับนิมนต์เถิดพระเจ้าข้า

พระภิกษุสามสืบสามรูป ได้ยินเสียงว่าทุลลภขณทิตก้จำได้ จึง
 พากันลงจากอากาศ มานั่งพร้อมกันณอาสนในราชนิเวศน์สถาน พระ
 เจ้าจันทรราชถวายอภิวาทด้วยขุณฺณจางคประคิษฐูทั้งห้า ทำสักการบูชาพระ
 ภิกษุทั้งหลายโดยเคารพ พระนาคที่ปีเถรวเจ้า เมื่อจะแสดงธรรมสั่งสอน
 พระเจ้าจันทรราช จึงประกาศพระคาถาดังนี้ว่า

สก็ เทว มหาราช สพฺภู โหติ สมากโม
 โส นํ สักโม ปาเลติ น สพฺภู พหุสัคโม
 สพฺภูเรว สมาสเสถ สพฺภู กุพฺพเถถ สนฺถวํ
 สคํ จ ฌมฺมมณฺญาช เสยฺโย โหติ น ปาบีโย

ความว่า ข้าแต่มหาราชเจ้าผู้สมมติเทวคา ความคบหาด้วย
 สัตว์บรรพทั้งหลาย ไม่มากแต่ครั้งเดียว ความคบหาด้วยสัตว์บรรพนั้น
 ย่อมอุ้มถารเลี้ยงผู้คบหานั้นไว้ ได้ดี พระองค์จึงคบแลทำความรักใคร่
 ด้วยสัตว์บรรพทั้งหลายเถิด คุณอันประเสริฐไม่เป็นธรรมดาจะบังเกิด
 มีโดยส่วนเดียว เพราะวัตรกรรมของสัตว์บรรพทั้งหลายแท้จริง

ข้าแต่มหาราชขบพิตร ราชรถอันงดงามวิจิตรด้วยเงินทองก็ดี หรือ
 สวรรค์อันทรียอันผ่องใส ก็ย่อมเสื่อมชดคร่ำคร่าไปทุกวัน ธรรมของ
 สัตว์บรรพทั้งหลายนั้น ย่อมไม่ถึงซึ่งความชราชารตเลย อนึ่งพวกสัตว์บรรพ
 ย่อมวัตรกรรมตามพวกสัตว์บรรพด้วยกัน ธรรมของพวกสัตว์บรรพแลสัตว์บรรพ
 นั้น ห่างไกลกันคนละซีก เหมือนฟ้าห่างกับดิน แลเหมือนผิง
 แห่งมหาสมุทร

ผู้ยู่ครองเรือนบริโภคกาม เป็นผู้เกียจคร้านก็ไม่ดี ผู้ที่ขวช
 แล้วไม่สำรวมอินทรีย์ก็ไม่งาม พระราชาไม่ทรงวิจารณ์ให้ถ่องแท้ก่อน
 ก็ไม่ดี ผู้เป็นบัณฑิตแล้วมักโกรธเร็วก็ไม่ดี ผู้ใดหลงแล้วไปถาม
 คนที่หลงด้วยกัน ผู้นั้นก็ย่อมจะหลงมากไปอีก แลจะไม่ไต่ประสข
 ความสวัสดิ์ ผู้ไร้ปรีชาย่อมปราศนามากเกินไป

ข้าแต่พระมหाराชยพิตร ผู้ใดต้องการเค็รทางตรงแต่หลงไปเค็ร
ตามภูเขาย ผู้นั้นย่อมไม่ประสยความสวสดี มีแต่จะตกลงตามชอก
ภูเขายแลหุยเหวฉนใด ความคยคนพาลก็มีอาการเช่นเค็ยวกันฉนนั้น
ผู้ใดเอากฤษณากะลำพักหอกขโยไม้ ๆ นั้นก็จะมิกลนหอมพุ่งไปฉนใด
ความคยนักปราชญ์ ๆ ก็จะไปในสิ่งทีคฉนนั้น

ผู้ใดชอยคยแลทำความรักใคร่ต่อคนพาล ผู้นั้นย่อมยินดีเลื่อมใส
ต่อลทธิแห่งคนพาล ความทุกขกทวมากจนแก่ผู้ฉนนั้น เหมือนพชพรวรณท
คนเพาะให้งอกงามฉนนั้น คนใดทำความชั่วแลความดี คนนั้นย่อมจะได้
รับผลความชั่วแลความดี คนพาลยอมเสวยทุกขในนรก นักปราชญ์
ยอมเสวยสุขคือพระนฤพาน

คนพาลยอมไม่เชื่อฟังคำสอนของบิคามารดาแลครูอาจารย์ คน
เปนนักปราชญ์ยอมเชื่อฟังคำสอนของบิคามารดาครูอาจารย์ นรชนคน
เหล่าใด ย่อมก่อกรรมทำบาปเนือง ๆ นรชนคนเหล่านั้นยอมไปนรกใน
ทีไม่ควรไป นรชนคนเหล่าใดมีบุญใดทำไว้แล้ว ละเว้นเสียจากการบาป
นรชนคนเหล่านั้นยอมไปสวรรค์แลยอมได้สมยติโดยแท้

เทศนาวสานเน เมื่อจบเทศน์าลงครั้งนั้น พระเจ้าจันราชม์พระราช
หฤทัยปลาทเลื่อมใส มอขพระองค์เปนคริษย์แก่พระรัตนตรัย แล้วยรับสั่ง
ให้ราชบุษยตีกลองบ่าวร้องให้ราษฎรทราษทวกันวว่า ราษฎรทงหลาย

ขึ้นคาอยู่^๕ในแวง^๕แคว้น^๕ของเรา จึง^๕นบ^๕ถอ^๕พระ^๕รัตน^๕ตรัย^๕อย่า^๕ได้^๕ประ^๕มา^๕ท^๕เลย
 จำ^๕เต็ม^๕ตั้ง^๕แต่^๕นั้น^๕มา มนุษย์^๕ชาว^๕เมือง^๕จิน^๕นคร^๕ท^๕เป็น^๕ฝ่าย^๕มิ^๕จ^๕ฉา^๕ท^๕ิฏ^๕ฐ^๕ิ ก็^๕กล^๕ย^๕
 เป็น^๕ล^๕ม^๕มา^๕ท^๕ิฏ^๕ฐ^๕ิ^๕ทั้ง^๕ส^๕น พระ^๕เจ้า^๕จ^๕ิน^๕ร^๕า^๕ช^๕จ^๕ิง^๕ท^๕ร^๕ั^๕ส^๕แก่^๕พระ^๕น^๕าค^๕ท^๕ี่^๕ป^๕เ^๕ธ^๕ระ^๕ว^๕า
 ข้า^๕แต่^๕พระ^๕ผู้^๕เป็น^๕เจ้า^๕ผู้^๕เจ^๕ริ^๕ญ^๕ ข้า^๕พ^๕เจ้า^๕ท^๕่า^๕ล^๕วง^๕เก^๕ิน^๕ท^๕ว^๕ย^๕ก^๕า^๕ย^๕ว^๕า^๕จ^๕า^๕ใจ^๕ เป็น^๕ไป
 ใน^๕อ^๕ค^๕ิต^๕แล^๕ย^๕จ^๕ุ^๕ย^๕ัน^๕น^๕ี้^๕ว^๕า^๕เป็น^๕ท^๕อ^๕ษ^๕ใ^๕ห^๕ญ^๕ เพราะ^๕เห^๕ต^๕ุ^๕ท^๕ค^๕ย^๕ป^๕า^๕ป^๕ม^๕ิ^๕ท^๕ร^๕ฝ^๕ิต^๕ไป
 ขอ^๕พระ^๕ผู้^๕เป็น^๕เจ้า^๕ได้^๕ไป^๕ร^๕ค^๕ง^๕ค^๕ท^๕อ^๕ษ^๕แก่^๕ข้า^๕พ^๕เจ้า^๕ แล^๕ว^๕ก็^๕ท^๕ร^๕ั^๕ส^๕พระ^๕ค^๕า^๕ถ^๕า^๕ค^๕ง^๕น^๕ว^๕า

กา ^๕ พ ^๕ ก ^๕ ุ ^๕ เข ^๕	ย ^๕ ถ ^๕	จ ^๕ น ^๕ ุ ^๕ ท ^๕	ห ^๕ าย ^๕ เต ^๕ ว	สุ ^๕ เว	สุ ^๕ เว
กา ^๕ พ ^๕ ก ^๕ ุ ^๕ ช ^๕ ุ ^๕ ป ^๕ โม ^๕	ภ ^๕ น ^๕ ุ ^๕ เต ^๕		อ ^๕ ส ^๕ ต ^๕	โ ^๕ ห ^๕ ติ	ส ^๕ มา ^๕ ค ^๕ โม ^๕
ต ^๕ ถ ^๕	ห ^๕ ิ	พ ^๕ ุ ^๕ ร ^๕ า ^๕ ห ^๕ ุ ^๕ ม ^๕ ณ ^๕ ส ^๕ ัก ^๕ โม ^๕	ส ^๕ า ^๕ ห ^๕ ส ^๕ ัก ^๕	ป ^๕ ุ ^๕ ริ ^๕ ส ^๕ า ^๕ ธ ^๕ ม ^๕	
อ ^๕ ก ^๕ า ^๕ ส ^๕ ี ^๕ ห ^๕	ป ^๕ า ^๕ ป ^๕ ก ^๕ ม ^๕ ม ^๕		เย ^๕ น	ค ^๕ จ ^๕ ณ ^๕ า ^๕ มิ	ท ^๕ ุ ^๕ ค ^๕ ต ^๕
สุ ^๕ ก ^๕ ป ^๕ ก ^๕ ุ ^๕ เข ^๕	ย ^๕ ถ ^๕	จ ^๕ น ^๕ ุ ^๕ ท ^๕	ว ^๕ ท ^๕ ุ ^๕ ต ^๕ ม ^๕ เต ^๕ ว	สุ ^๕ เว	สุ ^๕ เว
สุ ^๕ ก ^๕ ป ^๕ ก ^๕ ุ ^๕ ช ^๕ ุ ^๕ ป ^๕ โม ^๕	ภ ^๕ น ^๕ ุ ^๕ เต ^๕		ส ^๕ ต ^๕	โ ^๕ ห ^๕ ติ	ส ^๕ มา ^๕ ค ^๕ โม ^๕
ต ^๕ ถ ^๕	ห ^๕ ิ	ท ^๕ ว	ส ^๕ ัก ^๕ โม ^๕	เอ ^๕ ว ^๕	ช ^๕ า ^๕ น ^๕ า ^๕ ห ^๕ ิ
กา ^๕ ห ^๕ า ^๕ มิ	ก ^๕ ุ ^๕ ส ^๕ ถ ^๕	ก ^๕ ม ^๕ ม ^๕	เย ^๕ น	ค ^๕ จ ^๕ ณ ^๕ า ^๕ มิ	สุ ^๕ ค ^๕ ต ^๕

ความ^๕ว^๕า ข้า^๕แต่^๕พระ^๕ผู้^๕เป็น^๕เจ้า^๕ผู้^๕เจ^๕ริ^๕ญ^๕ พระ^๕จ^๕ิน^๕ท^๕ร^๕ใน^๕ว^๕ัน^๕ช^๕ำ^๕ง^๕แ^๕ร^๕ม^๕
 ย^๕่อ^๕ม^๕ล^๕ย^๕แ^๕ส^๕ง^๕ไป^๕ท^๕ุ^๕ก^๕ว^๕ัน^๕ ๆ ฉ^๕ัน^๕ไ^๕ท^๕ ความ^๕ค^๕ย^๕ห^๕า^๕อ^๕ส^๕ต^๕ย^๕ร^๕ุ^๕ษ^๕ท^๕ัง^๕ห^๕ล^๕า^๕ย^๕ ก็^๕เห^๕ม^๕อ^๕น^๕
 ก^๕ย^๕พระ^๕จ^๕ิน^๕ท^๕ร^๕ใน^๕ว^๕ัน^๕ช^๕ำ^๕ง^๕แ^๕ร^๕ม^๕ฉ^๕ัน^๕น^๕ั้น^๕ ความ^๕ค^๕ย^๕ห^๕า^๕ก^๕ย^๕พ^๕ร^๕า^๕ห^๕ม^๕ณ^๕ผู้^๕ป^๕โร^๕ห^๕ิต^๕ท^๕ำ^๕
 ให้^๕ข้า^๕พ^๕เจ้า^๕ม^๕ค^๕ม^๕ค^๕ส^๕ม^๕จ^๕ริง^๕ต^๕ัง^๕น^๕ั้น^๕ ข้า^๕พ^๕เจ้า^๕จะ^๕ไป^๕ท^๕ค^๕ค^๕ต^๕ิ^๕ท^๕ว^๕ย^๕ข^๕า^๕ป^๕ก^๕ร^๕ร^๕ม^๕ส^๕ัง^๕ไ^๕ท^๕
 ข้า^๕พ^๕เจ้า^๕ได้^๕ท^๕ำ^๕ข^๕า^๕ป^๕ก^๕ร^๕ร^๕ม^๕ซ^๕ึง^๕เป็น^๕อ^๕ธ^๕ร^๕ร^๕ม^๕ของ^๕ย^๕ร^๕ุ^๕ษ^๕ล^๕ว^๕น^๕ ส^๕ำ^๕ห^๕ส^๕ส^๕ัง^๕น^๕น^๕เ^๕ล^๕ย^๕แ^๕ล^๕ว^๕

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ พระจันทร์ในวันข้างขึ้น ย่อมเปล่งรัศมี
 สว่างฉนโต ความสมาคมกับสัตตบรรณทั้งหลาย ก็เหมือนพระจันทร์ใน
 วันข้างขึ้นฉนนัน ความทมาคยหาพระผู้เป็นเจ้า ทำให้ข้าพเจ้าสว่าง
 สมจริง ปณฺทิต ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้มีขุณฺญา ขอพระผู้เป็นเจ้าจงรู้
 อย่างนี้ว่า ข้าพเจ้าจะไปสุคติด้วยกุศลกรรมสิ่งใด ข้าพเจ้าจะทำกุศล
 กรรมสิ่งนั้นทุกประการ

พระเจ้าจินราชทรงประกาศดังนี้แล้ว ก็ส่งพระภิกษุทั้งหลายไป
 โดยสวัสดิภาพ จึงตั้งทลกษณฺทิตให้เป็นทีเสนาบดี แล้วขับไล่พราหมณ์
 ปรโรหิตปาปมิตรนั้นให้ไปเสียจากพระนคร หมู่ประชากรราษฎรในเมืองนั้น
 พากันทำบุญต่าง ๆ มีทานเป็นต้น แลอุปฐากสังฆมณฑลด้วยขุจย
 ทงส เมื่อทำลายชีวิตนทรย์แล้ว ก็ไปเกิดในโลกสวรรค์ พระเจ้า
 จินราชกับทลกเสนาบดีนั้น ไต่ข่าเพ็ญกุศลมีทานเป็นต้น เมื่อสิ้นชนมายุ
 แล้วได้ไปยังเกิดในเทวสถาน

สตฺถา อิมํ ชมฺมเทสนํ อหริตฺวา สมนเค็จพระบรมคาสคาทรวงนำ
 พระธรรมเทศนานมาแล้ว จึงประชุมชาตกว่า พราหมณ์ผู้มีจณาภิฏฺฐิ
 ในกาลนั้น กลยชาติมากคือภิกษุเทวทตต์ พระเจ้าจินราชผู้ประทุษฐุร้าย
 ต่อภิกษุในกาลนั้น กลยชาติมากคือพระอนนทเถร มารคาทลกษณฺทิต
 ในกาลนั้น กลยชาติมากคือพระมหาเมยา บิดาทลกษณฺทิตในกาลนั้น

๑๑ ทูลกษัตริย์ชาติคก

๕๘

กษัตริย์ชาติคกคือพระสุทโธทนมหาราชเจ้า ภาวยาทูลกษัตริย์ชาติคกในกาลนั้น
กษัตริย์ชาติคกคือพระพิมพายโสธรา บุตรของทูลกษัตริย์ชาติคกในกาลนั้น กษัตริย์
ชาติคกคือพระราหุล ตรีษัททั้งหลายในกาลนั้น กษัตริย์ชาติคกคือพุทธตรีษัท
ทูลกษัตริย์ชาติคกนั้น ครั้นกษัตริย์ชาติคกคือพระโลกนาถ ด้วยประการฉะนี้

จบทูลกษัตริย์ชาติคก

๑๒ อาทิตยชาดก

สทุชาย ทานํ ททโตติ อิทํ สตุลา เขตวเน วิหรนุโต
 ทานปารมี อารพุก กเถสิ

สตุลา สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อทรงประทับอยู่ณพระเชตะวัน
 วิหาร ทรงพระปรารภทานขารมให้เหต จึงตรัสพระธรรมเทศนาน
 มีคำเริ่มว่า สทุชาย ทานํ ททโต ดังนี้เป็นต้น

อนุสนธิในเรื่องนี้มีว่า วันหนึ่งพระภิกษุทั้งหลายประชุมกันใน
 โรงธรรมสภา พากันสรรเสริญขารมของพระบรมศาสดาว่า ดูกกรผู้มี
 อายุทั้งหลาย พระบรมศาสดาพระองค์ไม่อิมไม่เขอในทานเลขน่าอศจรรย
 หนัก ลำคยนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จออกจากคณภิกษุ ทรงพระ
 คำเนียรไปยังโรงธรรมสภา ประทับเห็นอขวรพทธอาสน์แล้วตรัสถามว่า
 ดูกกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายประชุมกันพุดถงเรื่องอะไร พระภิกษุ
 ทั้งหลายจึงกราบทูลความตามทพุดถงนั้น ให้พระพทธองค์ทรงทราบ
 ทกประการ สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์มีพทธคำรัสว่า ดูกกรภิกษุ
 ทั้งหลาย ตถาคคไม่อิมไม่เขอในทานณกาลขคคไม่ลึเป็นอศจรรยหนัก
 เมื่อตถาคคยงสร้างพระขารมอยู่ในกาลปางก่อน ไม่รู้อิมรูเขอเลขนั้น
 และเป็นอศจรรยขงนค ตรัสคงนแล้วจงนาเรื่องราวทลวงแล้วมาอ้าง
 คงค่อไปนว่า

อดีเต ภิกขเว เขตตตฺรนครเ อาทิตยราชา นาม ราชฺ์ กาเรสิ
 ตฺวกรภิกขุทงฺหลาย ในกาลที่ล่วงมาแล้วแต่หนหลัง ยังมีพระราชา
 ทรงพระนามว่าอาทิตยราช เสวยราชสมบัติในเมืองเชตฺตกร มีอรรคมเหษี
 ทรงพระนามว่าสังขเทวี พระเจ้าอาทิตยราชนั้น เสวยราชสมบัติโดย
 ยุติธรรม ไปรคให้สร้างโรงทานหกแห่ง คือทริมประตูเมืองสี่แห่ง
 ท่ามกลางเมืองหนึ่ง ทริมพระทวารราชนิเวศน์แห่งหนึ่ง ทรงบริจาคทรัพย์
 บำเพ็ญทานวันละแสนทุกวัน ๆ แลทรงรักษาศีลมิได้ประมาณ

วันหนึ่งเวลาจะใกล้รุ่ง พระเจ้าอาทิตยราชทรงพระสับนินิมิตรคว่า
 มีพราหมณ์แก่คนหนึ่ง มาขอพระกระยาหารที่เสวย พระองค์
 ตนบรรทมแล้วใคร่ครวญดูก็ทราวยศคว่า เวลาเช้าวันนี้จะมียาจกมา
 ขอทาน จึงทรงพระรำพึงต่อไปว่า ถ้าหากว่าจะมียาจกมาขอหัวใจ หรือ
 ศีรษะเนื้อแลเลือก หรือจะขอร่างกายแต่ครึ่งหนึ่ง หรือขอทั้งหมดไซ้ไร
 เราจักยอมยกให้ทุกสิ่ง อนึ่งหรือจะขอลูกเมียขอรักแลราชสมบัติก็
 เราจักยอมยกให้สิ่งทั้งนั้น หรือหากว่าจะขอเอาตัวเราไปเป็นทาส
 เราจักยอมไปเป็นทาสได้ทุกประการ

เมื่อพระเจ้าอาทิตยราชทรงดำริห้อยคงนี้ ทนนมหาปถวิอินหนาแน่น
 ไค้สองแสนสี่หมื่นโยชน์ก็ไหวหวั่นหวาด ขนเขาสิเนรราชก็ยอมยก
 ทอกไปข้างเมืองเชตฺตกร เปรียบคงหน่อหวายอ่อนที่ถูกไฟลน เสียงฟ้า
 ก็การนรอกองอากาศ สาครสุมุทรรักดีฟองเป็นลูกคลื่นคงระฆาคฆาน

ฝนลูกเห็บก็ตกลงเกลื่อนกลาดปัดพิ ท้าวโกสีย์ก็ปรยหิตถ้อยฉกฉวน
 ผงเทพยเจ้าให้ชว่องสาธุการโกลาหล ตลอดทั่วถึงพรหมโลกเบื้องบน
 ล้วนเสียงสาธุการ

ขณะนั้น พิภพท้าวผมฉวานก็แลศกอากาศร้อนผิปกปลาต ท้าว
 สักกเทวราชเล็งคควัยที่พยจักษุก็ทราวยเหตุว่า บัดนี้พระเจ้าอาทิตย์ตราช
 หน่อแนวพระพุทธรเจ้า ประสงค์จะบำเพ็ญทาน เราจักไปเพิ่มพระบารม
 ของพระองค์ให้เต็มบริบูรณ์ เราจักไปขอโภชนาหารก่อน ทรงอนุสร
 แลวกเสด็จจากสวรรค์ แปลงรูปเป็นพราหมณ์แก่หง่อม สรีระกายนั้น
 ชุบผอม ผมหงอกขาวถือไม้เท้าเคื่องงันตรงไปในพระนคร แลศกตน
 ให้พระเจ้าอาทิตย์ตราชทอกพระเนตร แลส่งเสียงถวายนมกมลชนสาม
 หนว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า ขอพระองค์จงชนะ ขอพระองค์จงชนะ
 ขอพระองค์จงชนะ เกศพระเจ้าข้า

ราชา พระเจ้าอาทิตย์ตราชทอกพระเนตรเห็นอินทรพราหมณ์นั้น มีพระ
 หฤทัยอันพระกรุณาตักเตือน จึงเออนพระโอบยสุตรัสถามว่า คุณกรพราหมณ์
 ท่านมาจะต้องการสิ่งใดหรือฯ ข้าแต่พระมหाराชเจ้า ข้าพระพุทธรเจ้า
 แก่เฒ่าชราทพลาพยากไร้แสนเชิญ เป็นโรคพยาธิเบียดเบียนในท้อง
 ข้าพระพุทธรเจ้ามาครังนี้ เพอจะขอรับพระราชทานโภชนาหาร พระเจ้าข้า

ราชา พระเจ้าอาทิตย์ตราช (คือพระโพธิสัตว์) ทรงพระโสมนัสรับ
 เสด็จไปยกเอาสุวรรณภาชนะใส่พระกระยา ทวยพระหิตถ้อยของพระองค์
 แลส่งให้แก่อินทรพราหมณ์มีโองการตรัสว่า แน่ท่านพราหมณ์เถา

เราให้ท่านแก่ท่านครั้งนี้ เราจะได้ปราถนาสมัคขบรมจักรพรรดิหรือ
สมัคอินทร์แลสมัคพรหมหามีได้ ท่านที่เราให้นี้ ขอจงเป็นบัจจัยให้
เราได้ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณ คุณกรพราหมณ์ ท่านจงรับเอาโภชนาหาร
นี้ไปตามประสงค์เถิด

อินทรพราหมณ์รับเอาโภชนาหารต่อพระหัตถ์ได้แล้ว ก็เททิ้ง
เสียต่อหน้าพระที่นั่งพูดว่า พระเจ้าอาทิตยราชทำไมจึงให้โภชนาหาร
หยาบ ๆ ฉุนเล่า อินทรพราหมณ์ก็ทำกิริยาเป็นที่โกรธ ทูลคัดค้านด้วย
ถ้อยคำต่าง ๆ แล้วยกไปเสีย พระเจ้าอาทิตยราชทอดพระเนตรเห็น
โภชนะซึ่งอินทรพราหมณ์เททิ้ง แลทรงฟังคำอินทรพราหมณ์คัดค้าน
พระองค์หาทรงพิโรธไม่ พระพักตร์เบิกบานปานดังดอกปทุมอันแย้มฉุนัน

ตมตถิ ปกาเสนฺโต สตุถา อาหิ ยิ อตถิ เหนือความใดยังมีได้
ปรากฏ สมเด็จพระสุคตศาสดาเมื่อจะประกาศความนั้นให้ชัดจึงตรัส
คาถานว่า

สทุชาย ทานิ ททโต	โภชนิ ทิพฺพสมฺปทํ
พฺราหฺมณสุส อทา ทานิ	โพธิยาเยว การณา
ททามิ โภชนิ ทานิ	พฺราหฺมโณ โภชฺมานโส
ปหาย โภชนนฺจเว	ราชา อโภชฺมานโส
ราชา ปสนฺนจิตฺโต	สมฺโพธิกามโต ภเว
พฺราหฺมณสุส อทา ทานิ	สมฺโพธิ ปาปฺปณิสฺสสิ

ความว่า พระเจ้าอาทิตย์ราชกอบด้วยพระศรัทธา เมื่อจะบริจาคนิ
 โภชนาหารให้เป็นทาน ล้วนแต่ของปราณีตเสมอติงของทิพย์ ทรง
 ประทานให้แก่พราหมณ์ไป ตั้งความปราณาไว้ว่า เราได้ให้โภชนาหาร
 เป็นทานนี้ เพื่อเหตุแก่พระโพธิญาณสิ่งเดียวเท่านั้น พราหมณ์กลับ
 ชิงโกรธเททั้งโภชนาหารเสียต่อหน้าพระที่นั่ง พระราชาก็หาทรงพิโรธไม่
 มีพระหฤทัยเลื่อมใสรักใคร่ต่อพระโพธิญาณยิ่งนัก พระองค์ทรงบริจาคนิ
 ทานแก่พราหมณ์ครั้งนั้น ประหนึ่งจะประกาศว่า พระองค์จักถึงซึ่ง
 พระโพธิญาณ ในกาลภายหน้าเพียงแท้

อถ มหาสตุโต ลำคยนั้น พระมหาสัตว์เจ้ากำลังทรงขัติในการ
 บำเพ็ญทาน จึงทรงพระจินตนาการต่อไปว่า ร้ายคิคงจะมีมาจากอื่นมาขอ
 ทานแก่เราอีกเป็นมั่นคง พระองค์ทรงประทีปหนึ่งพระเนตรจึงคอยมอง
 หายาจากผู้ซึ่งจะมาขอรับทาน เปรียบขยานคุจล็กเลงสุราขานคอยแสง
 หาเจ้าของเหล่าคนนั้น

สกุโก เทวราชา ท้าวสักกเทวราช เมื่อลูกเค็รไปแล้วครู่หนึ่ง
 จึงยังเพสพราหมณ์แก่นั้นให้อันตรธานหาย แล้วแปลงกายเป็นพราหมณ์
 หนุ่มน้อรูปร่างแซมช้อยงคงามเทีรกลับมามีใหม่ เข้าไปเฝ้าใกล้
 ใกล้พระราชา จึงกราบทูลถ้อยคำปฏิสันฐารว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ทรง
 พระเจริญ พระองค์อยู่เป็นสุขสบายไม่มีภัยเบียดเบียนหรือ พระองค์
 ยังทรงพระสำราญปราศจากโรคอาพาธ หรือประการใด ชนบทขอบขันธ

ลีมา ยังบริบูรณ์ด้วยข้าวปลาหรือขคสนประการใด อนึ่งนำฝนตกต้อง
ตามฤดูกาลหรือแห้งแล้งประการใดพระเจ้าข้า

มหาสตุโต พระมหาสัตว์เจ้าจึงตรัสตอบว่า ดูกกรพราหมณ์
เราอยู่เป็นสุขปราศจากทุกข์ภัยแลหาโรคอาพาธมิได้ ดูกกรพราหมณ์
มาครวณชอว่ามาดี ถึงมหาพราหมณ์มาแต่ไกลชอว่ามาไกล มหา
พราหมณ์จึงล้างเท้าเข้ามานั่งข้างใน พักผ่อนเสียให้สบาย พระมหาสัตว์
ตรัสคงนแล้ว ทรงพระดำริหว่า พราหมณ์ผู้คงนมีเหตุจึงได้มาหาเรา
จักถามเหตุที่พราหมณ์มา จึงตรัสพระคาถาคงนว่า

อถ ตูมิ เกน วณฺเณเน เกน วา ปน เหตุนา

อนุปฺปตฺโตสิ เม รฏฺฐจํ ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต

ความว่า เราขอลถามเจ้า ๆ มาถึงแวงแคว้นของเรา ด้วยเรื่องราว
แลเหตุผลเป็นอย่างไร เราถามเจ้า ๆ จึงบอกแก่เราณขคน

อินทรพราหมณ์จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า ข้าพระพุทธ
เจ้ามาเฝ้าครงน เพื่อจะขอรับประทานสังขเทวีขของพระองค์ จึงทรง
พระกรุณาประทานให้เถคพระเจ้าข้า กราบทูลคงนแล้ว จึงกราบทูล
ด้วยพระคาถาคงนว่า

ยถา วาริวโห ปุโร สพฺพกาลํ น จียติ

เอวนตํ ยาจิตาคณฺฐิ ภริยํ เม เทหิ ยาจิโต

ความว่า ห้วงน้ำใหญ่อันเต็มไปด้วยวาริ มิได้มีเวลาหมดไปณใด
น้ำพระหฤทัยของพระองค์ ก็ชุ่มช่นอยู่ด้วยทานคณนนั้น ข้าพระพุทธเจ้า

สียากขันมาครงน เพื่อจะขอรับประทานพระราชเทวีของพระองค์ จง
ประทานให้แก่ข้าพระพุทธเจ้าเถิดพระเจ้าข้า

มหาสตุโต พระมหาสัตว์เจ้าโคตรงพงคังน พระองค์ทรง
โลมนัสจะได้ยอท้อหายมิได้ เมื่อจะยังปลงไฟให้ไหวหวั่น จึงตรัสคาถา
ประพนธคังนว่า

ททามิ น วิกรมปามิ ยิ มิ ยาจสี พุราหุมน

สนตุ น ปตักุยามิ ทาเน เม รมติ มโน

ความว่าตกรพราหมณ์ ๆ ขอสิ่งใดกับเรา ๆ จะยอมยกให้มิได้
ยอท้อ สิ่งอื่นอันที่มีอยู่พราหมณ์ต้องการ เราจะให้มิได้ ยึดขังไว้โดย
ใจของเรายินดีแต่ในการให้ทานฝ่ายเดียวเท่านั้น ตรัสคังนแล้ว

ก็ทอศพระเนตรศพระราชเทวีแล้วตรัสว่า แน่ะพระนางเธอผู้เจริญ
พตต้องการพระโพธิญาณนิก ทำไฉนคังนจะไต่เล่า พระสังขเทวีเจ้า
สคัยโองการตรัสคังน พระนางเธอจะได้เสด็จสถภาพสคังนหว่าคหวั่น
หายมิได้ จึงกราบทูลด้วยพระคาถาคังนว่า

ทาสี ตุยหิ อหิ เทว สามิโก มม อิสฺสโร

ยสฺสิจฺเจ ตสฺส มิ ทชฺชา อภิต ปน มานโส

อนุกมฺปา ตุมฺเห เทว อปฺปราธิ จมถ เม

วนทามิ สิริสา ปาเท ปจฺฉิมวนฺทนิ มม

ความว่า ข้าแต่เทพยพิตร หม่อมฉันเป็นทาสีของพระองค์ ๆ
เป็นเจ้าปกครองหม่อมฉัน พระองค์จะให้ขันแก่ผู้ใด พระองค์ไม่ต้อง

เกรงใจ พึงประทานหม่อมฉันให้แก่ผู้นั้นเถิด ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ
 ขอพระองค์จงทรงพระกรุณาโปรดคอกุโธษานุโโทษหม่อมฉันด้วย หม่อมฉัน
 ขอถวายบังคมฝ่าพระบาทด้วยเศียรเกล้า หม่อมฉันจะได้ถวายบังคม
 ก็เป็นที่สุดครั้งเดียวเท่านั้น

พระมหาสัตว์เจ้าทรงฟังสังขเทวีกราบทุกตั้งนั้น มีพระหฤทัย
 เกษมสำนัด ทรงจับเต้านามาทันที จึงหลังออกถวาลงนมอพรหมณ์
 แล้วตรัสว่า คุณกรพรหมณ์ พระสังขเทวีนี้เป็นที่รักเป็นที่ยินดีของเรา
 ยิ่งนัก แต่ที่เรา รักพระสัพพัญญุตญาณมากกว่าสังขเทวี นบด้วยร้อย
 เท่าแสนเท่า ทรงตรัสดังนั้นแล้วก็ประทานพระสังขเทวีแก่อินทร
 พรหมณ์ไป

ทันใดนั้น ก็ยังเกิดมหัศจรรย์แผ่นดินไหว มหาสมุทรทะเลใหญ่
 ก็ดีฟองเป็นลูกคลื่น พระยาเขาสีเนรুকัณโอมยอกลงทำบูชา หม่อมเทพยดา
 ทั้งหลายก็ถวายสักการะบันญาสิ้นไกลาหล ตลอดทั่วถึงของบน
 พรหมโลกเป็นที่สุด เตน วุตตัม เพราะเหตุตั้งนั้น พระคันถรจนาคารย์
 ท่านจึงประพันธ์พระคาถาดังนี้ว่า

เทวี หตุเถ คเหตุวาน	อุทกสุส กมณฺหุสุ
พฺรหฺมณฺสุส อทา ทานํ	โพธิยาเยว การณา
ตทาสี ยํ ภีสนํ	ตทาสี โลมหีสนํ
เทวี ปริจฺจชนฺตสุส	เมทนี สมกมฺพล

ความว่า พระเจ้าอาทิตย์ราชหน่อโพธิสัตว์ ทรงจับหัตถ์พระราชเทวี แล้วหลังอุทกวารลงเหนอมือพราหมณ์ แล้วทรงประทานให้แก่พราหมณ์ ไปแล ประกาศว่า เราให้พระราชเทวีเป็นทานนี้ เพราะเหตุแก่พระโพธิญาณ สิ่งเดียวกับท่านนี้ เมื่อพระเจ้าอาทิตย์ราชประทานพระราชเทวีแก่พราหมณ์ ครั้งนั้น เกิดมหัศจรรย์เป็นโกลาหล ผงประชาชนกษัตริย์ของเหล่า ทุกตัวตน เมตหนักล็กกัมปนาทหว่าคหวั่นไหว

ความนั้นท้าวสหัสสนัย แกล้งยุคมวยพระเกศราชเทวี มิได้ปรานี คุกกลากผลักไล่ไปต่อหน้าพระที่นั่ง พระราชเทวีกริ่งขนควยเสียงอันดัง พระราชาทรงฟังจึงตรัสปล่อยว่า แน่ะพระท้าวน้องผู้เจริญ อย่าร้องให้ไป เลยจะเสว้าศรี พี่ขอพระโพธิญาณกะพระนางเธอครั้งน พระนาง สิ่งขราชเทวี จึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราชาเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าเต็มใจ ถวายพระโพธิญาณแก่พระองค์มิได้หน้ายหนี

त्मत्तुं पकासेनुत्तु सत्तुताआह यि ओत्तुं नेओความอันใด ยังไม่ปรากฏ สมเด็จพระศรีสุคตเมื่อจะประกาศเนอความนั้นให้แจ้งชัด จึงตรัสคาถานว่า

ภริยาย ทานกาเล

พราหมโณ โภชมานโส

ราชา อโกชจิตโต

สมุโพธิการณา สจจि

ความว่า ในกาลเมื่อพระเจ้าอาทิตย์ราช ทรงบำเพ็ญภริยาทาน

ครั้งนั้นพราหมณ์มีความโกรธ คุกกระชากกลากพระราชเทวีไปต่อพระพักตร์ พระราชาจะได้ทรงพิโรธหายมิได้ ทรงมุ่งหมายพระโพธิญาณ อย่าง เดียวจริง

อด สกฺโก ลำคยนั้นท้าวสกกเทวราช ทราบช้ที่ว่ากษัตริย์
 ทั้งสองมีอธิษาศัยปรองคองกันเป็นอันดี ท้าวโกสีย์จึงกราบทูลสรรเสริญ
 ว่า ข้าแต่พระมหाराชยพิตร ฝ่าพระบาททั้งสองมีพระหฤทัยปรองคอง
 อันเกี่ยวกัน พระองค์จักตรัสเป็นพระพุทเจ้าในภายหน้า ข้าแต่เทวยพิตร
 ข้าพระพุทเจ้าหาใช่พราหมณ์โดยชาติไม่ คือท้าวสหัสสนัย อาศัย
 สุจริตธรรมของพระองค์ จึงลงมาเพิ่มภวียาทานณกาลยคน ท้าวโกสีย์
 กราบทูลขอขมาโทษที่ท้าววงเกินแล้วนั้น เมื่อจะถวายคินสังขเทวแก่
 พระเจ้าอาทิตยราช จึงกล่าวขาทคานันว่า

ททามิ โภโต ภริยิ	เทวี สพฺพคโสภนั
ตุวณฺเจว เทวียา ฉนฺโท	เทวี จ ปตินา สห
ยถา ปโย จ สงฺโข จ	อุโภ สมานวณฺณโน
เอวํ ตฺวณฺจ เทวี จ	สมานมนมานสา
สกฺโกหฺมสมฺมิ เทวินฺโท	อาคโตสมฺมิ ตวณฺติเก
อณฺชลี เต ปคฺคณฺหามิ	ราช เสฏฺฐจ นมามิหิ
สาธฺ สุสาธฺ มหาวีร	ยตฺถ ยตฺถ ลภิสฺสสิ
อนาคเต หิ สมฺพุทฺโธ	โลเก นานो ภวิสฺสสิ

ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงพระเจริญ ข้าพระบาทขอถวายคิน
 พระราชเทวีอรรคชายา ผู้ทรงลักษณะโสภากแก่พระองค์ไว้ตั้งเท่า อนึ่งเล่า
 พระองค์สมควรเป็นสามี พระราชเทวีสมควรเป็นขาทจาวิกา น้ำในเต้า

นมกขสังขทั้งสอง มีสขาวบริสุทธเสมอกนคฺฉนโค พระองค์กษพระราชเทวี
 มีนำพระหฤทัยมองใสเสมอกนคฺฉนคฺฉนนั้น ข้าพระบาทผู้ชอสังกเทวราช
 มาเฝ้าผาพระบาทอภิวาทถววยบังคม โดยความยินดีเลื่อมใส ข้าแต่
 พระราชาเจ้าผู้ประเสริฐ ผู้อาจหาญทรงบำเพ็ญทานใดคิงนคฺฉนคฺฉน
 พระองค์เจตนาสิ่งใด จักได้สัมประสงค์ทุกประการ ต่อไปภายหน้า
 พระองค์จักได้ตรัสเป็นองค์สัมพุทธโลกนาถเทียงแท้

ท้าวสังกเทวราช เมื่อจะถววยโอวาทอนอกต่อไปจึงทูลว่า ข้าแต่
 พระมหาราชผู้จอมกษัตริย์ ขอพระองค์จงประพฤติธรรมปฏิบัติใน
 พระราชชนกแลพระชนนี จงประพฤติธรรมสังคหวิธในหมู่พาหนแล
 พลนิกาย จงประทานอภัยในหมู่สัตว์มีเนื้อแลนคฺฉนคฺฉนเป็นต้น ธรรมความ
 ชอบอนโคอันบุคคลประพฤติกคฺฉนคฺฉนแล้ว ย่อมนำมาซึ่งความสุข พระองค์
 จงประพฤติธรรมนั้น ขอพระองค์จงบำเพ็ญเทวตาพลี แลเกอกุล
 สมณะพราหมณจึ่งเนองนิตย พระองค์ประพฤติธรรมสุจริตใดคิงนคฺฉนคฺฉน ก็จัก
 เสด็จไปยังโลกสวรรค์ ขอพระองค์จงอย่าประมาณเลยพระเจ้าข้า ท้าว
 สังกเทวราชถววยโอวาทคิงนคฺฉนคฺฉนแล้ว ก็ทูลลากลับไปยังที่อยู่ของตน

ตมตฺถิ ปกาเสนุโต สตุถา อาห ยิ อตฺถิ เนอความใดยัง
 ไม่ปรากฏ สมเด็จพระสุคตคาสตา เมื่อจะทรงประกาศเนอความนั้น
 ให้แจ้งชัด จึงตรัสพระคาถานว่า

อิทํ วตฺวาน มจฺวา เทวราชา สุขมฺปติ

โพธิสฺตตสฺส ญฺตี กตฺวา สคฺคกายํ อปฺปกมฺมิ

ความว่า ทำมจฺวานเทวราชสุขมฺปติ ตรัสถวายนโอรานี้แล้ว
 ทำความสรรเสริญพระโพธิสัตว์เสร็จ จึงเสด็จกลับไปยังเทวโลกสวรรค์

สตุถา อิมํ ฌมฺมเทสนํ อหริตฺวา สมนํเฑ็พระบรมศาสดา

ทรงนำพระธรรมเทศนานั้นมาแล้ว จึงประกาศอริสัจชาลงในที่สถเจบ

ชาติกเทศนา เมื่อจบอริสัจกถาแล้ว พระองค์จึงประชุมชาติกว่า

พระราชมารดาของพระเจ้าอาทิตยราชในครั้งนั้น กลับชาติมาคือพระ

มหามายา พระราชบิดาของพระเจ้าอาทิตยราชในครั้งนั้น กลับชาติมาคือ

พระสุทโธทนมหาราช ท้าวสักกเทวราชในครั้งนั้น กลับชาติมาคือพระ

อนรทณเถระ สังฆเทวีราชมเหสีในครั้งนั้น กลับชาติมาคือนางยโสธรา

บริษัทยหลายในครั้งนั้น กลับชาติมาคือพุทธบริษัทย พระเจ้าอาทิตยราช

ในครั้งนั้น กลับชาติมาคือพระโลกนาถ

จบอาทิตยชาติก

๑๓ ทุกัมมานิกชาตก

โย ปุคฺคโล โทสชโนติ อิทํ สตุถา เขตวเน วิหรนฺโต
 อตฺตโน ทุกํ อารพฺภ กเถสิ.

สตุถา สมเด็จพระบรมครูเมื่อเสด็จอยู่ณพระเชตะวัน ทรงพระ
 ปรารภความทุกข์ยากของพระองค์ให้เป็นเหตุ ตรัสพระธรรมเทศนาน
 นี้คำเริ่มต้นว่า โย ปุคฺคโล โทสชโน เป็นอาทิ.

กิริ กิ่งไต้สัคข์มาว่า พระภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมพุดกันในห้อง
 ธรรมสภาว่า คุณรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย น่าชมเชยนัก สมเด็จพระบรม
 ครูเจ้าของเรา พระองค์ทรงอดกลั้นความทุกข์ยาก ลำบากพระกาย
 ลำบากพระเหตุทัยมากนัก กว่าจะได้ตรัสพระสัมโพธิญาณ สมเด็จพระ
 บรมศาสดาจารย์ เสด็จจากคันธกุฎี ไปประทับณบรรพตธอาสน์
 ทรงตรัสถามว่า ภิกฺขเว คุณภิกษุทั้งหลาย พวกเรอนั่งสนทนากัน
 ด้วยเรื่องอะไร พระภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลให้ทรงทราบทุกประการ
 พระองค์จึงตรัสว่า คุณภิกษุทั้งหลาย ตถาคตจะได้ออดกลั้นความทุกข์
 ยากลำบากแต่เพียงวันห้ายมีไค้ แม้ในกาลปางก่อน เมื่อตถาคตเกิด
 แล้วในตระกูลกุกกุณพี คิคเปลื้องตนให้พ้นจากทุกข์ ซึ่งถูกพระราชาผู้
 อธรรมจะฆ่าให้ตาย เพราะตถาคตฉลาดในอุบาย ตรัสดังนี้แล้วก็
 นั่งอยู่ พระภิกษุทั้งหลายจะใคร่จึงกราบทูลอาราธนาให้พระองค์ตรัส
 อภิตนฺทาน พระองค์จึงทรงนำอภิตนฺทานมาอ้างตั้งต่อไปว่า

อดีตเต พาราณสียี่ พรหมทัตโต นาม ราชา รชชี่ กาสี
 ในกาลล่วงแล้วแต่หนหลัง ยังมีพระราชานามว่าพรหมทัต ดำรง
 ราชสมบัติอยู่ในพระนครพาราณสี เมื่อพระเจ้าพรหมทัตทิวงคตแล้ว
 พระราชบุตรพระนามว่าอชระผู้รัชทายาท ไต่เสวยราชสมบัติสืบราชวงศ์
 ต่อไป เมื่อพระเจ้าอชระราชทิวงคตแล้ว พระราชบุตรของพระเจ้า
 อชระราชดำรงราชสมบัติสืบต่อไปอีก

ครานั้น พระบรมโพธิสัตว์อุบัติเกิดเป็นบุตรกฤตุมพินัยหนึ่งอยู่ใน
 ชนบท นามปรากฏว่าทักขิมนิก บิดาของทักขิมนิกโพธิสัตว์ เมื่อถึง
 เวลาจะใกล้ตายสอนพระโพธิสัตว์ไว้ว่า หญิงสามผัว เจ้าอย่าเอามาเป็น
 ภรรยา บรุษบวชแล้วสักสามหน เจ้าอย่าคบไว้เป็นเพื่อนเลย พระราชา
 ที่ไม่ทรงวิจารณ์ ทำอะไรก็มักง่าย เจ้าอย่าคบเลยเป็นอันขาด ให้
 โอวาทกึ่งนแล้วก็ทำกาลไปปรโลก พระบรมโพธิสัตว์ว่าฟังถึงถ้อยคำ
 ที่บิดาสอนไว้ว่า คำที่บิดากล่าวสอนนั้นจะเป็นจริงหรือไม่หนอ

ครั้นอยู่ต่อมา มีหญิงผู้หนึ่งมีผัวแล้วสามคน ทำความคั่นเคยกกับ
 พระโพธิสัตว์ ๆ จึงคิดว่า เราจะทดลองดูตามคำบิดาว่าจะจริงหรือหาไม่
 จึงคบหญิงนั้นไว้เป็นภรรยา แล้วต่อมากไต่คบบรุษบวชแล้วสักสามหน
 คนหนึ่งมาเป็นสหาย พระโพธิสัตว์จะใคร่คิดหาอุบายลองใจภรรยา

ครานั้น หงส์ทองของพระเจ้าพาราณสีมีอยู่ตัวหนึ่ง หงส์ทอง
 นั้นเชื่องบินไปเที่ยวหาอาหารตามท่าน้ำ วันหนึ่ง ภรรยาของพระโพธิสัตว์
 ไปจ่ายตลาดยังไม่กลับมา พระโพธิสัตว์จึงจับหงส์ทองนั้นไต่แล้ว

จึงชกหลุมให้กว้างเอาหงส์ทองนั้นใส่ลงไว้ในหลุม เอาข้าวตอกกั้นน้ำ
ฝังใส่ไว้ให้หงส์ทองกินจนพอ แล้วเอากระเบื้องปิดปากหลุมไว้ ทำ
ให้มิดช่องหายใจได้ แล้วก็กลับมายังเรือนของตน จึงจับหงส์ตัวอื่น
มาฆ่าแลต้มแกงไว้ทำภรรยา

ครั้นภรรยา กลับจากจ่ายตลาดมาถึงบ้านแล้ว พระโพลีสีตวแกลิ่ง
กล่าวมุสาวา เราจับหงส์ทองของพระราชาฆ่าได้ต้มแกงไว้อย่างนี้
ภรรยาได้ฟังดังนั้นก็ร้องไวยวายเป็นว่า ท่านไม่รู้จักกรรมอันหนัก จับ
เอาหงส์ทองของเขามาไม่ให้มาใดหรือ คราวนั้น พวกชาวบ้านก็เล่าลือกัน
ต่อไปว่า หงส์ทองของพระราชาหายไป ราชบุรุษก็เที่ยวค้นหาทั่ว
ไปได้ประกาศว่า ใครรู้จักคนลักหงส์ทองไป จึงมารับเอาทองคำ
พันกระษาปณ์

ตโต ตสฺส ภริยา ลำคั้นนั้น ภรรยาของพระโพลีสีตวก็คิดจะ
ใคร่อยู่กับชายอื่น แลคิดจะเอาทองคำพันกระษาปณ์ด้วย จึงบอกกับ
อำมาตย์ว่า ข้าพเจ้ารู้จักตัวผู้ลักจับหงส์ทองไป ท่านจงให้ทองแก่ข้าพเจ้า
ใครเล่าจับหงส์ทองไป ๆ สามีของข้าพเจ้าเองจับเอาหงส์ทองไป ๆ
จริงกระนั้นหรือ ๆ ข้าแต่ท่าน จึ่งดังนั้น อำมาตย์ทั้งหลายจึงนำความ
กราบทูลพระราชาฯ ตรัสว่า ถ้ากระนั้นจงไปจับเอาตัวมา อำมาตย์
ทั้งหลาย จึงไปจับทุกมีมานิกบุตรกุกุมพี จำด้วยเครื่องจำทำประการ
ประหารด้วยหวายแล้วนำไปถวายให้พระราชาทอดพระเนตร

เมื่ออำมาตย์จับพระโพธิสัตว์จำแลงโดยด้วยหวายนำไปเพื่อถวายทอด
พระเนตรนั้น เพื่อนของพระโพธิสัตว์ทบวชแล้วสักสามหนนั้น เกร
มาพบเข้าจะได้มีความปรานีหาไม่ กลับอ่อนวอนขอผ่อนกับพระ
โพธิสัตว์ว่า แน่สหายไหนไหนสหายจะตายแล้ว จงให้ผ้าที่นุ่งแก่
เราเถิด พระโพธิสัตว์ก็เปลื้องผ้าที่นุ่งทั้งผ้าห่มให้สหายคนนั้นไป

เมื่อพระเจ้าพาราณสีทอดพระเนตรเห็นพระโพธิสัตว์ที่เขานำมาเฝ้า
ในท้องพระโรงจึงรับสั่งว่า จงเอาไปฆ่าเสียที่นอกพระนคร ในวันนี้
พระโพธิสัตว์จึงพูดขึ้นว่า ถ้าหากว่าเราจักตายไซ้ หงส์ทองนั้นก็จัก
ตายเหมือนกัน ถ้าเราจักไม่ตาย หงส์ทองนั้นก็จักไม่ตายเหมือนกัน
อำมาตย์ได้ยั้งคั่งนั้นแล้วตอบว่า เจ้าฆ่าหงส์แกงกินแล้ว หงส์ทองที่
ไหนจะมีอีกเล่า แล้วนำพระโพธิสัตว์ไปยังประตูพระราชวังบ้านปราจิณทิศ
ในวันนั้นเป็นเวลาจวนเย็น นายประตูเขายึดประตูวังหมดทุกด้าน

อำมาตย์ทั้งหลายเรียกนายประตูมายังค้ำว่า คนนี้ทำความผิด
โทษถึงตาย ท่านจงเปิดประตูวังออก พวกเราจักเอาคนนั้นไปฆ่าเสีย
ในวันนั้นตามรับสั่ง นายประตูจึงตอบว่า แต่ก่อนๆ มาเมื่อจับคนผู้ทำผิด
ไว้แล้ว พระราชาต้องทรงวิจารณ์ให้ไต่ความจริงแล้วจึงสั่งให้ลง
โทษตามความผิด ข้าพเจ้าก็ยึดประตูไว้ ไม่ยอมเปิดให้ตลอดถึงสามวัน
ก็ที่พระราชาทำสะเพร่าไม่ทรงวิจารณ์ให้ถ่องแท้ รับสั่งให้เอาคนไป
ฆ่าเสียง่าย ๆ นั้น ย่อมจะได้รับความเดือดร้อนภายหลัง อำมาตย์

จึงซักถามอีกว่า แน่หรือนายประตุ ก็ทที่ไม่วิจารณ์ไต่สวนก่อน ย่อมได้
 รัชความเดือดร้อนภายหลังนั้น มีตัวอย่างเรื่องราวอย่างไร ท่านจง
 เล่าให้พวกข้าพเจ้าฟังบ้าง นายประตุจึงเล่าเรื่องราวให้ฟังดังต่อไปนี้ว่า

กิริ กิ่งไต่สัดขมา ยังมีสองสามภรรยา มีบุตรอยู่ผู้หนึ่ง สาม
 ภรรยาขึ้นเลี้ยงฟังพรไว้ตัวหนึ่ง รักใคร่เสมอเท่ากับบุตรของตน วันหนึ่ง
 สองสามภรรยาพากันออกไปทำไร่ ให้บุตรอยู่เรือนกับฟังพร ุงตัวหนึ่ง
 มากก็เอาบุตรนั้นตาย ฟังพรก็ช่วยต่อสู้กับงูกิ่งตาย ฟังพรจึงออก
 ไปหมายจะบอกแก่สองสามภรรยา ๆ เห็นเลือดตกตามตัวฟังพร จึง
 โกรธโทษเอาว่าฟังพรก็ลูกของตัวตาย ฌวยได้ขึ้นพันฟาดศีรษะ
 ฟังพร ๆ ก็ถึงความตาย ภายหลังกลับมาบ้านเห็นลูกชายก็ขึงตาย
 ทักษกันอยู่ริมฝาเรือน สองสามภรรยาจึงรู้สึกว่ฟังพรหาได้ก็ลูกชาย
 ตายไม่ พากันร้องไห้รกลูกแลฟังพร ข้าแต่ท่านอำมาตย์ พระราชา
 ของเราทำการสะเพร่าไม่ทรงวิจารณ์ก่อน ก็จะได้รัชความเดือดร้อน
 เหมือนดังเรื่องทกล่าวมาน

สพเพ อมจจา ฝ่ายอำมาตย์ทั้งปวง จึงพาพระโพธิสัตว์ไปยัง
 ประตวงบ้านทกษณทศ เวียนนายประตุมายังค้ำว่า คนนทำความ
 ผิดโทษถึงตาย ท่านจงเบ็ดประตวงออก พวกเราจักเอาคนนไปฆ่า
 ในวันนี้ตามรัชสั่ง นายประตุได้ฟังจึงตอบว่า แต่ก่อน ๆ มา เมื่อจับผู้
 ทำผิดมาได้ พระราชาต้องทรงวิจารณ์ไต่สวนไต่ความจริงแล้ว จึง

สั่งให้ลงโทษตามความผิด ข้าพเจ้าจักยึดประตูปไว้ ไม่ยอมเข็ดให้ตลอด
 ชั่วสามวัน ก็ที่พระราชานุญาตไม่ทรงวิจารณ์ไต่สวน รีบด่วนให้เอาคนไป
 ฆ่ามันนั้น ย่อมจะได้รับความเดือดร้อนต่อภายหลัง แน่ะนายประตูป
 คำที่ท่านว่าไม่วิจารณ์ไต่สวนก่อน ย่อมได้รับความเดือดร้อนนั้น เคยมี
 ตัวอย่างเรื่องราวอย่างไร จงเล่าให้พวกข้าพเจ้าฟังบ้าง นายประตูป
 จึงเล่าเรื่องราวให้ฟังดังต่อไปนี้ว่า

กิริ ทังได้สัศขมา มีบุรุษพรานคนหนึ่ง เลี้ยงนกเหยี่ยวไว้ตัว
 หนึ่ง วันหนึ่งพรานคนนั้นไปล่าเพื่อแสวงหาขิงนก นกเหยี่ยวก็บิน
 ตามหลังไปด้วยกัน พรานคนนั้นเที่ยวแสวงหาน้ำกินตามธารนที มุ่ง
 ตัวหนึ่งชดตัวอยู่ในที่ลับ พรานคนนั้นก็มีลงประสงค์จะกินน้ำ หาเห็น
 งูที่จะกัดในตาของตนไม่ ฝ่ายนกเหยี่ยวเห็นงูจึงจะคอยกัดคนนายพราน
 จึงคิดว่า นายของเราไม่เห็นงู เราจักห้ามนายเราไว้ก่อนจักก็ คิด
 ดึงนิ้วแล้วก้เอาปากทั้งสองกระตุ่มนำให้กะเทือน นายพรานก็โกรธจึงตี
 ศีรษะนกเหยี่ยวด้วยกระบองได้หน้าผก เหยี่ยวก็ถึงความตาย แล้วนายพราน
 ก็กินน้ำกิน งูได้โอกาสจึงกัดเอาหน้าตาคนนายพรานๆ รู้สึกตัวจึงคิดว่า
 นกเหยี่ยวเห็นภัยจึงงูจึงห้ามเอาไว้ นายพรานร้องให้รำไรอยู่กลางป่า
 นัยตาทั้งสองของตนก็ไม่เห็นหนสิ่งใด ข้าแต่มหาอำมาตย์ พระราชา
 ของเราทำการสะเพร่า ไม่ทรงวิจารณ์ก่อน จะได้รับความเดือดร้อน
 เหมือนดังเรื่องทกล่ามานั้น

สพเพ อมจจา อามาศยฺทงฺปวงเหล่านัน จิงพากันนำพระ

โพธิสัตว์ไปยังประท้วงท่านขุณฺณมทิส เรียกนายประตุมาซึ่งคิยว่า คน
 นี้ทำความผิดโทษถึงตาย ท่านจึงเช็กประตุออก พวกเราจักเอาคนนั้น
 ไปฆ่าในวันตามรัชสัง นายประตุได้ฟังจึงตอบว่า แต่ก่อน ๆ มา เมื่อ
 จีบผู้กระทำผิดได้แล้ว พระราชาต้องทรงวิจารณ์ไต่สวนไต่ความจริงแล้ว
 จึงให้ลงโทษตามความผิด ข้าพเจ้าจักขีคประตุไว้ ไม่ยอมเช็กให้ตลอด
 ชั่วสามวัน ซึ่งพระราชาไม่ทรงวิจารณ์ไต่สวน รัชทวนให้เอาคนไปฆ่า
 ย่อมจะไต่รับความเดือดร้อนต่อภายหลัง ๆ แน่ นายประตุ คำที่ท่าน
 ว่าไม่วิจารณ์ไต่สวนก่อน ย่อมไต่รับความเดือดร้อนนั้น เคยมีตัว
 อย่างเรื่องราวอย่างไร จึงเล่าให้พวกเราฟังบ้าง นายประตุจึงเล่าเรื่อง
 ราวให้ฟังดังต่อไปนี้ว่า

กิริ คิงได้สืบมาว่า มีพระราชาองค์หนึ่งทรงพระนามว่าพรหมทัต
 ดำรงราชสมบัติอยู่ในพระนครพาราณสี พระเจ้าพรหมทัตมีพระราชธิดา
 องค์หนึ่ง พระนามว่าสุนทรา นางสุนทรานั้น เคยเสด็จไปเล่นน้ำเล่น
 ในสระโยกขรรณีทุก ๆ วัน แลมีสุนัขขนสีน้ำตาลดำไปด้วยเสมอ วันหนึ่ง
 พระราชธิดาสุนทราทรงเครื่องประดับพระองค์แล้ว จึงเสด็จไปเล่นน้ำกับ
 สุนัขที่สระนั้น มีบุรุษที่ผูกเวรกับพระราชธิดา ย่องตามมาแทงพระ
 ราชธิดาด้วยหอก พระราชธิดาสุนพระชนม์มอยุริมชอยสระ จะมีผู้ใด
 รัเห็นก็ห้ามไว้ สุนัขเห็นเหตุนั้นก็ก่อนที่พระราชธิดาจะเสด็จไป สุนัขได้
 ห้ามไว้ก็ไม่ทรงฟัง สุนัขนั้นจึงคาบเอาเครื่องประดับพระองค์ของพระ

ราชธิดามาวางไว้ตรงหน้าพระที่นั่ง พระราชา ๆ ทอดพระเนตร เห็นดังนั้น
 ทรงคิดว่า สุนัขฆ่าธิดาของเราคาบเอาเครื่องประดับกลับมา ทรง
 พระพิโรธให้ฆ่าสุนัขนั้นเสีย ภายหลังเสด็จไปพบศพพระราชธิดา มี
 รอยหลาวปักอยู่ที่ศีรษะพระราชธิดา จึงทรงทราบว่าหาใช่สุนัขทำให้
 ตายไม่ ทรงกรรแสงรำไรต่าง ๆ ดังนี้ ข้าแต่ท่านอำมาตย์ ขอซึ่ง
 พระราชาไม่ทรงวิจารณ์ไต่สวนก่อน ย่อมจะได้ความเดือดร้อน เหมือน
 ดังเรื่องทักขิมานิ

สพเพ อมจจา อำมาตย์ทั้งหลายเหล่านั้น ชวนกันนำพระ
 โพลีสัตว์ไปยังประตูคานทีคฤศร เรียกนายประตมาซึ่งชื่อว่า คนนี้
 ทำความผิดโทษถึงตาย ท่านจงเปิดประตูออกเดี๋ยวนี้ พวกเราจักเอา
 คนนี้ไปฆ่าตามรับสั่ง นายประตูได้ฟังจึงตอบว่า แต่ก่อน ๆ พระราชา
 เมื่อจับผู้ทำผิดได้มาแล้ว ต้องทรงวิจารณ์ไต่สวนไต่ความจริงแล้ว จึง
 ให้ลงอาญาตามความผิด ข้าพเจ้าจักปิดประตูไว้ จักไม่เปิดให้สิ้น
 สามวัน ขอซึ่งพระราชาไม่ทรงวิจารณ์ไต่สวนเสียก่อน ย่อมได้รบ
 ความเดือดร้อน เมื่อภายหลัง ๆ แน่ท่านนายประตู คำที่ท่านกล่าวว่า
 ไม่วิจารณ์ไต่สวนก่อนย่อมได้รบความเดือดร้อนนั้น เคยมีตัวอย่างเรื่อง
 ราวอย่างไร จงเล่าให้พวกเราฟังบ้าง นายประตูจึงเล่าเรื่องราวให้ฟัง
 ดังต่อไปนี้ว่า

กิริ กิ่งโคสคยมา ยังมีบุรุษสองคนเป็นเพื่อนรักสนิทกัน แต่
 สหายผู้หนึ่งอยู่บ้านทางทิศปรายทิศ สหายผู้หนึ่งอยู่บ้านทางทิศปัจฉิม

วันหนึ่งสหายที่อยู่ขัณฑ์นิคมคามนั้น ไปหาเพื่อนที่อยู่ปราจิณคาม ค้าง
 อยู่บ้านนั้นคนหนึ่ง เมื่อจะลากลับบ้าน เพื่อนที่อยู่ปราจิณคาม ให้สุนัข
 ตัวหนึ่งแก่เพื่อนขัณฑ์นิคมคาม ๆ จึงกล่าวคำที่พึงใจว่า เราขอบใจท่าน ๆ
 ให้สุนัขแก่เรา ขอให้เพื่อนเป็นสุขปราศจากโรคภัย แล้วกอดรัด
 สุนัขพาไปบ้านของตน

ครั้นอยู่มาภายหลังขัณฑ์นิคมคามสหาย ทำเครื่องประทัยผูกคอ
 สุนัขให้ แล้วส่งไปยังสำนักปราจิณคามสหาย สุนัขตัวนั้นก็ใจคิด
 ว่านายรักใคร่เรา ทำเครื่องประทัยผูกคอให้เรา ๆ จึงไปบอกนายเก่า
 ให้ทราบ คิดแล้วก็กลับไปบอกเจ้าของเดิม ฝ่ายปราจิณคามกษัตริย์
 เป็นเจ้าของเดิมนั้น ครั้นเห็นสุนัขมาหามเครื่องประทัยผูกคอมากคิดว่า
 สุนัขนั้นจะลักเอาเครื่องประทัยของเพื่อนเรามา จึงตรัสระสังขยาน ๆ
 ก็ถึงความตาย อยู่มาอีกสองสามวัน ขัณฑ์นิคมคามสหายนั้น ไป
 หาปราจิณคามสหายแล้วพูดว่า คุณกรสหาย เราเอาเชือกผูกเครื่อง
 ประตัยกับคอสุนัขส่งมายังสหายแล้ว สุนัขนั้นก็ใจใคเครื่องประทัยกลับ
 มาหาสหาย ๆ เห็นแล้วหรือไม่ ๆ คุณกรสหาย เราเห็นแล้ว แต่เราสำคัญ
 ผิดคิดว่า สุนัขลักเครื่องประทัยของสหายมา เราฆ่าสุนัขนั้นตาย
 เสียแล้ว สหายทั้งสองพากันร้องไห้ไต่ความรอนใจดังนี้ ข้าแต่ท่าน
 มหาอำมาตย์ ซึ่งพระราชาไม่ทรงวิจารณ์ก่อน ย่อมจะไต่รับความ
 เกิดรอนเหมื่อนดังทกล่าวมาน

เมื่อนายประตสนทนากษอำมาตย์อยู่กึ่งน จนราตรีสว่างขึ้นมา
 อำมาตย์จึงพาพระโพธิสัตว์กลับไปถวายพระราชา ๆ ทอดพระเนตรแล้ว
 ตรัสว่า เราสั่งให้เอาทักมมานิกไปฆ่า ทำไมพวกเจ้าเอากลับมา
 อีก ๆ ข้าแต่พระมหาราชเจ้า นายประตทงส์คานทคทานห้ามไว้ ไม่เข็ด
 ประตให้ไป อำมาตย์ทั้งหลายจึงกราบทูลตามมูลเหตุที่กล่าวมาแล้ว
 ให้ทรงทราบทุกประการ

พระเจ้าพาราณสีทรงฟังดังนั้นจึงรับสั่งถามพระโพธิสัตว์ว่า คกร
 เจ้าทักมมานิก เรื่องราวของเจ้าเป็นอย่างไ จึงเล่าให้เราฟัง ๆ
 ข้าแต่พระมหาราชเจ้า บิดาของข้าพระบาทเมื่อใกล้จะตาย ให้ โอวาท
 แก่ข้าพระบาทไว้สามข้อแล้วทำกาลไป ข้อที่ ๑ ว่าหญิงมีผัวแล้วสามคน
 เจ้าอย่าได้เอามาเป็นภรรยา ข้อที่ ๒ ว่าชายขวชแล้วสักสามหน เจ้า
 อย่าได้คบเอามาเป็นเพื่อน ข้อที่ ๓ พระราชาที่ไม่ทรงวิจารณ์ทำการ
 สะเพร่า เจ้าอย่าได้เสวนะเลยเป็นอันขาด

ข้าแต่พระมหาราช ข้าพระบาทจะใคร่ทดลองถ้อยคำบิดาว่าจะจริง
 หรือไม่จริง ข้าพระบาทจึงนำหญิงสามผัวมาเป็นภรรยา แล้วได้คบ
 ขวชขวชสักสามหนคนหนึ่งมาเป็นสหาย ข้าพระบาททำอุบายจับหงส์
 ทองพระองค์สอนไว้ ห้ามมีผู้ใคร่เห็นไม่ ได้จับหงส์ตัวอนมาฆ่าแกง
 แล้วแก่งบอกกับภรรยาให้รู้ว่าฆ่าหงส์ทองของพระองค์ ภรรยานั้น
 ประสงค์จะคบชู้อนแลโลกต่อทรัพย์ จึงนำอำมาตย์ไปจับข้าพระพุทธเจ้า
 ส่วนพระองค์เล่าก็มีใคร่ทรงวิจารณ์ รับสั่งให้ประหารชีวิตข้าพระบาท

ขุณฺณสาธาคก

เมื่ออามาตย์กาลังนำข้าพระบาทไปเพื่อจะฆ่า สหายซึ่งบวชแลสึก
 สามหนคนนั้น มาพบข้าพระพุทธเจ้ากลบวงวอนขอผ่านุงข้าพระบาท
 ข้าพระบาทก็เปลืองให้สหายไป ผ่านุงนั้นไซ้ผาคลวงแต่มีเลอคคคคอยู่
 ทงผน ข้าแต่พระมหाराช ข้าพระบาทไค่ซคคหลุมฝงซงหงส์ไว้ ในท
 โนนพระเจ้าชา

ราชา คึ สุตฺวา พระเจ้าพาราณสีทรงฟังคงนั้นจึงรบสั่งว่า เจ้า
 จึงไปนำหงส์ทองมา พระโพธิสัตว์ไปนำหงส์ทองนั้นมาวางไว้ณหน้า
 พระลานหลวง พระเจ้าพาราณสีมีพระหฤทัยยินดี จึงประทานราชสมบัติ
 กิ่งหนึ่งให้แก่พระโพธิสัตว์คร้สว่า คุกรมหาบรม เจ้าจงถอเอาตำแหน่งที่
 อุปราชเถิด พระโพธิสัตว์จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระมหाराช บิคา
 ของข้าพระบาทให้โอวาทไว้ว่า พระราชาองค์ไค่ไม่วิจารณ้ทำการมกง่าย
 เจ้าอย่าไค่อยู่ในสำนักพระราชาองค์นั้นเลย พระองค์มีไค่ทรงวิจารณ้
 ข้าพระบาทว่า ควรจะฆ่าหรือไม้ควรฆ่าก่อน วิบรอนรบสั่งให้ฆ่าไค่ขมมีไค่
 ไค่สวน ข้าพระบาทไม้สมควรอยู่ในแวนแควนของพระองค์ต่อไป แล้วย
 จึงกราบทูลไค่นัยคาถาคงนว่า

โย ปุคฺคโต โทสชนโน	น สหาโย ทุกฺขปฺปตฺโต
สุขิโต ฉาณฺนย มิคฺคตี	ทิมกาลี ทุกฺขํ ปตฺโต
ยา อิตฺถิปี ติวฺริชา	น ภริยา ทุกฺขปฺปตฺตา
สุขิตา ยาตี วินาสี	ทิมกาลี ทุกฺขํ ปตฺตา
ฉนฺทโทสภยโมหี	โย ฌมฺมี อตฺติวตฺตตี
นึหียตี ตสฺส ยโส	กาฬปกฺเขว ฉนฺทึมา

ฉนฺทโทสภยโมหิ	โย ฌมฺมิ นาทิวตฺตติ
อาปุรฺติ ตสฺส ยโส	สุกฺปกฺเขว จนฺทึมา
กาฬปกฺเข ยถา จนฺโท	หายเตว สุเว สุเว
กาฬปกฺขุปโม ราช	อสตํ โหติ สงฺคโม
สุกฺปกฺเข ยถา จนฺโท	วทฺธมฺเตว สุเว สุเว
สุกฺปกฺขุปโม ราช	สตํ โหติ สงฺคโม
ถเล ยถา วาริชา จ	นินฺนวุฏฺฐา อนนฺเตยฺยุ
เอวํ น วิรุหฺติบี	อสตํ สงฺคโม มยฺหิ
ยถา วาริชา ชนินฺท	วุฏฺฐาบี จิรฺวุฏฺฐิถิกกา จ
เอวํ สตํ สงฺคโม	จิรฺตฺถิกํ มยฺหิ โหติ

อุทกัว สเร อพฺยาธโก โหติ

สตํ สมากโมเยว ปตฺติฏฺเจยฺย

จิปฺบิํ หิ วินสฺสตี อสตํ สงฺคโม

ตสฺมา สตํ ฌมฺโม อสฺพภิ อารกา

ราชา โย อเชยฺยุํ ชินาติ โส ทุฏฺฐโจ นาม ยสฺสมฺมิ

โส น สขา นาม โหติ โย มิตฺตสขานํ ชินาติ

น จ สทา โหติ ภริยา ยา ปาบีจฺเฉ น ภายเส

เย น ภรณฺตี บีตุโปสํ เต จ ปุตุตา น โหณฺตี วา

เย มาสนา น สมฺนติ อสนฺเตน น เต สนฺโต
 เย น ภณฺนติ ฌมฺมํ เต อสนฺโต นาม โหติ
 รากญจ โทสญจ โมหํ ฌมฺมํ ปหาย วทฺนติ
 สนฺโต น ภาสฺมานํ ชานฺนติ มิสฺสํ พาเลหิ ปณฺทิตํ
 ตํ ภาสฺมานํ ชานฺนติ เทเสนฺตํ อมตํ ปทํ

แปลความว่า บุคคลผู้ใดประทุษร้ายต่อเพื่อน บุคคลเช่นนั้นไม่
 ควรคบเป็นเพื่อน เพื่อนชนคนมีแต่จะพาให้ถึงทุกข์ยาก ถึงได้สุข
 แล้วยังอาจฆ่ามิตรสหายได้ มีแต่จะได้ความทุกข์สันกาลนาน แม้
 หญิงผู้ใดมีผัวสามคนแล้ว หญิงเช่นนั้นไม่ควรเอาเป็นภรรยา ๆ เช่น
 นี้มีแต่จะพาให้ถึงความทุกข์ ถึงได้ความสุขแล้วก็มีแต่จะวนไปหา
 ความฉิบหายเป็นเบื้องหน้า มีแต่จะได้รับความทุกข์สันกาลนาน

บุคคลผู้ใดลู่อ่านาจรรม คือ ฉันทาคติ โทสาคติ ภยาคติ
 โมหาคติ บุคคลผู้นั้นย่อมเสื่อมเสียจากยศศักดิ์ เหมือนพระจันทร์
 ในกาพย์กษข้างแรมไม่แจ่มใสฉนั้น บุคคลผู้ใดไม่ลู่อ่านาจรรม คือ
 ฉันทา โทสา ภยา โมหาคติ บุคคลผู้นั้นย่อมบริบูรณ์ยิ่งด้วยยศศักดิ์
 เหมือนพระจันทร์ในสูกกษข้างขึ้นฉนั้น

ข้าแต่พระราชาเจ้า อนึ่งเล่าพระจันทร์ในกษข้างแรม ย่อม
 เสื่อมแสงลงทุกวัน ๆ ฉนั้นใด ความสุมาคมก็ขอสัตบุรุษ ก็เหมือน
 พระจันทร์ในกาพย์กษข้างแรมฉนั้น พระจันทร์ในสูกกษข้างขึ้น

ยอมเปล่งรัศมีแจ่มใสชนทุกวัน ๆ ฉนฺโต ความสมาคมกัษัตติยบุรุษกั

เหมือนตจฺพระจันทรในสํกขกษฺขางชนฉนฺนิน

ธรรมตาปลาในน้ำ ชอบอยู่ในที่ลุ่มน้ำลึก ไม่ยืนค้ำอยู่บนบกเลย

ฉนฺโต ความททษาพระบาทจะคิดคบกัษัตติยบุรุษ ย่อมไม่ผูกไม่ผลิเลย

ฉนฺนิน ข้าแต่พระชนินทรราชเจ้า อนึ่งเล่าปลาอยู่ในน้ำ ย่อมมีชีวิต

อยู่ไต่ยาวนานฉนฺโต ความททษาพระบาทสมาคมกัษัตติยบุรุษกัยอมทำ

ประโยชน์อยู่ไต่ยาวนานฉนฺนิน

ความสมาคมกัษัตติยบุรุษ เป็นคุณสูงสุดตั้งอยู่ฝ่ายข้างเจริญ

เหมือนน้ำในสระใหญ่ อันไม่มีสิ่งใดมาเขี่ยตเขี่ยนฉนฺนิน ความสมาคม

กัษัตติยบุรุษ พลันที่จะเลื่อมซุดพินาศไปเท่านั้น ตสฺมา เพราะ

เหตุฉนฺนิน ธรรมของพวกสัตติยบุรุษ จึงอยู่ต่างหากจากพวกอัสติยบุรุษ

พระราชอาพระองค์ใด ผจญซึ่งบุคคลที่ไม่ควรเอาชนะเขา พระ

ราชาพระองค์นั้น ชื่อว่าทำลายแล้วซึ่งความเป็นอิศรภาพของพระองค์

เอง เพื่อนคนใดยอมกตข้เขาเปรียบแก่มิตรสหายฝ่ายหนึ่ง เพื่อน

คนนั้นไม่ชื่อว่าเพื่อนเลย ภรรยาคนใดใจยาบปศอทาน ภรรยา

คนนั้นไม่นับว่าเป็นภรรยาไค้เลย

บุตรเหล่าใดไม่เลี้ยงมารดาบิดาทิตนจำจะต้องเลี้ยง บุตรเหล่า

นั้นไม่นับว่าเป็นบุตรเลย ชนเหล่าใดมีใจไม่สงขรังขัย ชนเหล่านั้น

ไม่นับว่าเป็นสัตติยบุรุษไค้ เพราะสันทานไม่สงขรังขัยนั้น ชนเหล่าใด

พุกจาไม่เป่นธรรม ชนเหล่านั้นชื่อว่าอัสติบรุษ สติบรุษย่อมละซึ่ง
 ธรรม คือ รากะ โทสะ โมหะ ได้แล้วจึงสอนผู้อื่น คนสติบรุษใช้
 จะรู้จักพูดถ้อยคำอันเจือด้วยพาลแลขณทัตเท่านั้นก็หาไม่ คนสติบรุษ
 ย่อมรู้จักพูดแลรู้จักแสดงอมตยท คือทางพระนฤพานนั้นด้วย พระ
 โพิสัตวถวาย โอวาทคาถาให้จับลงด้วยประการฉนี้

ราชา อ่าห พระเจ้าพาราณสีมีพระโองการตรัสว่า แน่มหาบรุษ
 ตั้งแต่นั้นไปเราจะตั้งอยู่ในโอวาทของท่าน ๆ จึงอยู่ในนครนี้เถิด ๆ ข้าแต่
 พระราชาเจ้า บิดาข้าพระพุทธเจ้าสอนไว้อย่างใด ข้าพระพุทธเจ้าต้อง
 ทำตามคำบิดาสอนอย่างนั้น ๆ แน่มหาบรุษ ท่านจึงเป็นพระราชา
 ครองราชสมบัติโดยธรรม อย่าไปประเทศอื่นเลย ๆ ข้าแต่พระราชาเจ้า
 พระราชาองค์ใดไม่ทรงวิจารณ์ทำการสะเพร่า ข้าพระพุทธเจ้าอยู่ไม่ได้
 ในนครของพระราชา พระโพิสัตวกราบทุกขัตถ์ แล้วขอขมา
 ไทษพระราชา กราบถวายบังคมลาไปเมืองตักกสิลา ครั้นถึงจึง
 เข้าไปอาศัยนอนอยู่ที่แผ่นมงคสิลา ในราชอุทยาน

ในกาลครานั้น พระเจ้าตักกสิลาราชถึงทิวงคตลวงไปใต้ใต้วัน
 ชาวพระนครมีอำมาตย์เป็นต้น ประชุมกันปลงพระศพลถวายพระเพลิง
 เสร็จในวันครบเจ็ดคืน อำมาตย์ทั้งหลายจึงปรึกษากันว่า บัดนี้พระนคร
 ของเราไม่มีเจ้านายรักษา จะหาใครมาเป็นพระราชาได้ อำมาตย์
 ผู้หนึ่งมีขุณญาตอบว่า ควรเราทั้งหลายจะปล่อยยู่สสรต ๆ ไปเรือนผู้ใด

ผู้นั้นจะเป็นพระราชอาของพวกเรา ปฤกษ์ษาเห็นพร้อมกันแล้ว จึงผูก
 ปลงสรณเทียมทวยมาสนธิพลสมา แล้วเสียดายปล่อยไปว่า ท่านจง
 ไปยังเรือนพระราชอาของพวกเราณบัดนี้

ปลงสรณนั้นไต่ทำปทักษิณพระราชานิเวศน์แล้ว จะไปเรือนของใคร
 ก็หาไม่ แล่นออกนอกพระนคร ตรงเข้าไปยังราชอุทยาน หมู่อำมาตย์
 ทั้งหลาย พากันถือเครื่องดนตรีตามหลังปลงสรณไป ปลงสรณนั้นทำ
 ปทักษิณแผ่นมวงคลลีลา หยุดย่นเกรียมจะเกยพระบรมโพธิสัตว์
 พราหมณ์ปุโรหิตจึงเข้าไปยกเท้าพระมหาบรมชค เห็นลักษณะแล้วจึงพูดว่า
 นักปราชญ์ผู้นี้สามารถจะดำรงราชสมบัติได้ ในทวีปทั้งสี่ พราหมณ์
 ปุโรหิตจึงสีกกให้ตนชนแล้วแจ้งว่า ข้าแต่ท่านบัณฑิต ราชสมบัติมาถึง
 ท่านแล้ว เชิญท่านไปครองราชสมบัติณบัดนี้เถิด

ดี สุตฺวา โภธิสตุโต พระบรมโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้นจึงถามว่า
 แน่ะท่านปุโรหิต ราชโอรสแลราชอนุชาภาคิไณยของพระราชาท่าน
 ทั้งหลายไม่มีหรือ ฯ ข้าแต่ท่านผู้ตั้งว่าเทวดา ไม่มีพระเจ้าข้า ฯ
 ท่านทั้งหลายพอใจพร้อมกันแล้วหรือ ฯ ข้าพเจ้าทั้งหลายพอใจพร้อม
 กันทั้งหมด ฯ เออถ้ากระนั้นนักดีแล้ว พราหมณ์ปุโรหิตมีจิตต์โสมนัส
 จึงพร้อมกันอภิเษกพระโพธิสัตว์ในทันนั้นเสร็จแล้ว จึงเชิญให้เสด็จขึ้น
 ลู่ปลงสรณนำเสด็จกลับพระนคร มหาชนมีอำมาตย์เป็นต้น บางพวก
 ถือเครื่องดนตรีแห่เสด็จไปหน้า แลตามเสด็จไปเบื้องหลัง ล้วนสะพรั่ง

ไปด้วยกระบวรแห่ตลอดถึงภายในราชนิเวศน์สถาน ตโต ปฏฺฐาย
 จำเดิมแต่นั้นมา พระบรมโพนฺธิสัตว์ ดำรงราชสมบัติตามยุตติธรรมราช
 ประเพณี แลโปรดให้สร้างโรงทานถึงหกแห่ง ทรงบริจาคทรัพย์
 บำเพ็ญทานวันละหกแสนทุกวัน ๆ

ครานั้น ภรรยาคนเก่าแลสหายคนเก่าทั้งสอง ของพระโพนฺธิสัตว์
 นั้น ไปอยู่ร่วมกันเป็นสามภรรยา ผู้เมียทั้งสองนั้น จะได้ทำบุญกุศล
 สิ่งหนึ่งก็หาไม่ มีแต่ทำการขายเป็นเบื้องหน้า วันหนึ่ง บรุษสามจึง
 ปรึกษาหารือกันว่า ได้ยินว่าพระราชาเมืองตักกสิลา ทรงบำเพ็ญ
 มหาทานเป็นการใหญ่ เราสองคนควรจะไปขอรทานเลี้ยงชีวิตในเมือง
 ตักกสิลา นั้นจะดี ปรึกษาเห็นพร้อมกันแล้ว ก็พากันไปนครตักกสิลาไปสู่
 โรงทานของพระราชา ๆ ทอดพระเนตรก็จำได้ว่า เป็นเพื่อนเก่าแลเมียเก่า
 จึงตรัสถามคนสองคนนั้นว่า เจ้าเป็นผัวเมียกันหรือ ๆ ข้าแต่มหา
 ราช ข้าพระบาททั้งสองเป็นผัวเมียกัน ๆ จึงบังคยราชบรุษว่า เจ้าจึงจับผัว
 เมียสองคนนี้ ไล่ให้ไปเลี้ยงยังเมืองอื่น ราชบรุษก็ทำตามรับสั่งดังนั้น
 พระมหาสัตว์ยังมหาทานให้ไปโดยทานมช ด้วยประการฉนี้

ตมตฺถิ ปกาเสนฺโต สตฺถา อาห เเนอความใดยังมีได้ปรากฏ
 สมเด็จพระสุคตเจ้า เมื่อจะประกาศเนอความนั้นให้แจ้งชัดจึงตรัสพระ
 คาถานว่า

ตโต ตกุกสีลราชา	ปุลฺลณกมฺเมน อานีโต
รตนสีริสมฺปนฺโน	ราชา โหติ มหิทฺธิโก
มหาปุลฺโล มหาปณฺโณ	มหาชาติ มหาโย
มหพฺพโต มหาเตโช	ราชสีริสมฺปตฺติโย
ปุลฺลธโร ราชเสณฺโณ	โสหิ ฌมฺเมน รชฺชํ
วิปุลฺลิ การะสี ปุณฺณิ	ผลิ วิปากสมฺภาริ
สพฺพสุขปรมาทิสฺสุ	ชชฺชลมานจาเนสฺสุ

แปลความว่า แต่กาลนั้น พระเจ้าตักกสีลราชา ด้วยอำนาจบุญกรรมนำมาให้ไต่เป็นพระราชา สมบูรณ์ด้วยรัตนสีริ ทรงมหิทฺธิมีบุญแลขณฺญา มากยิ่งด้วยชาติแลยศใหญ่ ทรงพระกำลังเตชานภาพมาก ทรงไว้ซึ่งบุญอันประเสริฐ พระองค์ทรงประกาศว่า เรานั้นได้ดำรงราชสมบัติโดยยุติธรรม บำเพ็ญบุญกรรมให้ไพบุลย์ ผลวิบากอันนั้น เกอกุลให้เราไต่ความสุขยิ่งใหญ่อันรุ่งเรืองทั่วไปในที่ทุกสถาน

สตฺถา อิมิ ฌมฺมเทสนิ อหริตฺวา สมฺเค็จฺพระบรมศาสดา ทรงนำพระธรรมเทศนานมาแล้ว จึงตรัสประกาศอริยสัจเจตคณา เมื่อจบอริยสัจกาลงมหาชนเป็นอันมากไต่บัลลุมรรคผลมีโสคาเป็นต้น พระทศพลจึงประมวณฺชิ่งชาดกกว่า มารดาของพระโพธิสัตว์ในครั้งนั้น กลับชาติมาคือพระมหามาया บิดาของพระโพธิสัตว์ในครั้งนั้น กลับ

ชาตีมาคือพระสุทโธทนะมหาราช บรมผู้ประทษฐุร้ายมิตรในกาลนั้น
 กลัษชาตีมาคือพระเทวทัต ภรรยาผู้ทคิลในกาลนั้น กลัษชาตีมาคือ
 นางจิณฺญจมานวิกา นายประตุสคนในกาลนั้น กลัษชาตีมาคือพระธตงค
 เถระองค ไคองคหนึ่ง บริษัททงหลายในกาลนั้น กลัษชาตีมาคือ
 พททบริษท ทกัมมานิกราชในกาลนั้น กลัษชาตีมาคือพระโลกนาถ
 ตถาคต มีพททพจนให้ขบลงด้วยประการฉน

จบทุกัมมานิกชาตก

๑๔ มหาสุรเสนชาตก

นายยิ้ม เปรียญ ๖ ประโยค วัดมหาธาตุ แผล

ปุตต์ ทตฺวาน เย ธฺราตี อิทํ สตุถา เขตวเน วิหรนฺโต อฏฺฐจ-
ปรีกฺขารทานํ อารพฺถ กเถสี.

พระบรมศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตะวันวิหาร ทรงปรารภ
การถวายอัฐฐูปริกขาร จึงตรัสพระพุทธพจน์ว่า ปุตต์ ทตฺวาน เย ธฺรา
ตฺกนํ เปนอาทิ ฯ

ตั้งได้สัปดาห์มา ในพระนครสาวัตถี พระภิกษุรูปหนึ่งเป็นผู้เฉลียว
ฉลาดมาก ครั้นบวชในพระศาสนาของพระโกนาคมน์พุทธเจ้าแล้ว
ลาภสักการะฟุ้งเฟ้อแลเจริญด้วยยศศักดิ์ มีบริวารมากมาย เป็นผู้ทรง
จำพระไตรปิฎก พรรคพวกมีเอนก คล้ายจะไม่รู้จักพวกศิษยานุศิษย์ได้
ทั่วถึง ตั้งใจว่าจักบูชาพระพุทธรตนะ พระธรรมรตนะ พระสังฆมรตนะ
จึงประกาศแก่พวกศิษยานุศิษย์ให้ทราบทั่วกันว่า เราจักถวายอัฐฐูปริก
ขารอาหารบิณฑบาต แลน้ำปานะทุกชนิด แก่พระภิกษุประมาณ
พันรูป สามเณรประมาณพันรูป จักให้ท่านเป็นผ้าผ่อนแก่พวกอัญญา
ทิศถีย์ พวกคฤหัสถ์ พวกเธอจงช่วยกันปลูกป่าสำหรับเป็นโรงงาน ฯ
พวกบริวารก็ช่วยกันทำเสร็จตามคำสั่ง ฯ ขณะนั้น พระพุทธเจ้าพระนาม
ว่าโกนาคมนะทรงเล็งเห็นท่าน ด้วยพระพุทธานุญาณอันดุจข่าย เข้าพระ

ขุณยาสชาดก

ทย์ว่า ภิกษุรูปหนึ่งเป็นหน่อแห่งพระพุทธเจ้า จักออกมาด้วยโลกุตตร
 ทรัพย์ ฯ พระภิกษุรูปนั้นให้ปลูกป่าเสร็จแล้ว จึงนิมนต์พระสงฆ์มา
 มอขป่าพร้อมด้วยบริเวณ แล้วได้ถวายอัญญาบริกขารเป็นจำนวนมาก
 ถวายอยู่ตั้ง ๗ วัน อัญญาบริกขารทั้งหมด เลยถวายไทยทานอย่างอื่น
 จนหมดอีก เสร็จแล้วไปอยู่ป่าเริ่มป่าเพ็ญเตรสถงค์ พวกชาวป่า
 พากันมารบรองท่านเป็นจำนวนหลาย ท่านเจริญวิบัติสนาอยู่ไม่นาน
 เวลานั้น ก็มรณภาพไปอุบัติในพรหมโลก ฯ พระพุทธเจ้าพระนามว่า
 โภจนาคมนั้น จึงทรงดำริหา เพราะพรรณนาคฤณการถวายอัญญาบริกขาร
 เธอจึงได้ความโลมสนั่นแล้วตรัสว่า อกรรมดาทานควรให้เพื่อหวัง
 ประโยชน์แก่ญาติมาขอ แม้ ไยราณกษัตริย์ทั้งหลาย ก็ได้เข้าเพ็ญ
 มหาทานมาจนชั้นศีรษะของตน ตรัสสนั่นแล้วทรงคฤษณะภาพอยู่ ฯ อัน
 พระภิกษุทั้งหลายทูลอาราธนา จึงได้ทรงนำอดีตนิทานมา ความว่า

คุกภิกษุทั้งหลาย ครึ่งอดีตกาลพระนครพาราณสี พระเจ้ามหา
 สรวเสณะได้เสด็จดำรงราชสมบัติ พระองค์มีพระอรรคมเหษีพระนามว่า
 วิชลตาเทวี ได้มีพระบรมราโชวาทกะมหาชนซึ่งมีอำนาจเป็นประมุข
 ทั้งเวลาเช้าเวลาเย็น ล้าเนาความว่า พวกท่านจงอย่าประมาณ จงพา
 กันทำบุญรักษาศีลเข้าเพ็ญทาน แม้พระองค์เองรับสั่งให้ปลูกโรงงาน
 เสร็จแล้ว ก็ได้ทรงเข้าเพ็ญทานเป็นจำนวนพระราชทรัพย์หลายแสน
 ทุกวัน ๆ ถึงวัน ๑๕ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ทรงรักษาศีล ๑๐๐ ฯ เช้าวันหนึ่งทรง
 สนิทานเสร็จแล้ว ทรงเครื่องราชอิศริยาภรณ์ เสด็จทรงช้างมหาบุญ

ศรียะไปยังโรงงาน แล้วไต่ทรงขำเพ็ญทานแก่พวกยากด้วยพระหัตถ์
ของพระองค์เอง เสร็จแล้วทรงมอบพระภาระให้แก่อำมาตย์ ด้วย
พระบรมราชโองการว่า กาลต่อไปท่านทั้งหลายจงให้ทานโดยวิธีนี้
แล้วทรงมหาบุญศรียะหัตถ์ เสด็จกลับยังพระราชฐาน ฯ อยู่มาวันหนึ่ง
เวลาเช้ามืด เสด็จลุกขึ้นจากที่บรรทมแล้วประทับนั่งสมาธิ ทรงคิณ
ถึงการขำเพ็ญทานของพระองค์ว่า ไต่ทรงขำเพ็ญแต่พาหิรภทานอย่าง
เดียว เราหาขำเพ็ญในทานนั้นไม่ ไฉนยากจะมาขออัฐมัตติกทาน
บ้างหนอ ถ้าพมามาขอจากษุهدุทฺธิหรือสรีระบางส่วนกะเรา เรายินดี
ให้ทุกอย่าง ฯ เมื่อทรงคิณอยู่นั้น พิภพของท้าวสักกะเปลี่ยนแปลง
อาการร้อนขึ้น ฯ ท้าวสักกะจึงทรงรำพึงเหตุการณ์นั้น ก็ทรงเข้า
พระทัยเลยทรงพระปราโมทย์ ถึงกะเปล่งอุทานว่า สาธุ มหาสุรเสนะ
ผู้เป็นหน่อแห่งพระพุทธเจ้า ปราถนาจะขำเพ็ญอัฐมัตติกทาน จักเป็น
พระพุทธเจ้าผู้เป็นนาถะของโลก ในอนาคตกาลเป็นแน่ ฉนั้นแล้วจึง
ทรงพระดำริหว่า แม่พระโพธิสัตว์ในกาลก่อนบริจาคไทยทานทั้ง ๕
ประเภทแล้ว ก็สามารรถเป็นพระพุทธเจ้าได้ เราจักปลุกความปราถนา
เสียให้เต็ม คำนี้อ้วนแล้วเสด็จลงจากเทวโลก แปลงพระองค์เป็น
มาณพคอกชาตกชื่อไม่ ทศราเคระ เสด็จมายืนอยู่ณที่อนมระคิขสงกว่า
พนธรรมา แล้วไต่เสด็จพระองค์ปรากฏขึ้น ฯ พระมหาสัตว์เสด็จ
ออกทรงเครื่อง อินพระราชบริพารแลประจาราษฎร์แวคล้อม เสด็จ
ขึ้นทรงช้างมหามงคล แล้วทรงไต่ช้างไปยังโรงงาน เพื่อบริขำเพ็ญ

ทาน ๆ ท้าวสักกะทรงชพระหัตถ์ของขวา แลคองพระองค์ชนททามกลาง
 มหาชน แล้วยันกาลเลี้ยงให้ปรากฏว่าข้าแต่พระองค์ ข้าพระพุทธเจ้าผู้
 ศรัทธาทูลขอพระเคียรของพระองค์ ขอพระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรด
 พระราชทานแก่ข้าพระพุทธเจ้า ๆ พระราชบริพารทุกเหล่า เห็นคังนั้น
 ก็พากันเศร้าใจเปลยใจไปตามกัน ๆ แม้พระโพธิสัตว์เมื่อทอดพระเนตร
 เห็นคังนั้นก็ทรงพระคานงว่า น้อะไรกันหนอ พลังตระหนักพระทัยว่า
 ขรรษนัชรอยจะไม่ไ้มนุญย์ จักเป็นเทวดาก็เป็นได้ จึงทรงดำริห้ต่อ
 ไปว่า ผู้นี้มาเพราะมุ่งการบริจากทานของเรา ประสงค์จะเพิ่มพล
 ความปราถนาของเราให้เต็ม ฉนแล้วจึงตรัสปฐุมคาถา ความว่า ท่าน
 จะขอสิ่งใดก็ตามที่ท่านปราถนาเถอะ เราจะบริจากให้ท่านฉนนั้น เราถึง
 ความสำเร็จการบริจากทานแล้ว จึงจักข่าเพญเสี่ยให้บริบูรณ์ เราจัก
 เป็นพระพุทธเจ้าผู้มีชัยต่อมาร จักข่ามภพน้อยภพใหญ่ในโลกนี้พร้อม
 ค้วยเทวโลก ในอนาคตกกาลเป็นแน่ จักตัดรากแห่งสงสารเสี่ยไม่ท่อง
 เที่ยวต่อไป หวังพระโพธิญาณอยู่ ค้วยจักพาสัตวทั้งหลายให้ข้ามจาก
 ทุกข์ที่นำหวนไปเสี่ย ๆ พระมหาสัตว์ครนตรัสฉนแล้ว รัชสังกะมหา
 สืบเนอำมาตย์ว่า ท่านมหาสสืบเนะ จึงพาขรรษผู้ใด ศรัทธะมายังพระราช
 มนเทียร ๆ อำมาตย์รัชพระราชโองการแล้ว นำขรรษนั้นมาเฝ้า
 พระราชา ๆ ขณะนั้นพระราชาประทับอยู่ณลีหาสัน รัชสังหา
 พระขัโอรสพระนามว่าวรโชติกุมาร รัชสังให้ประทับบนกองแก้วแล้ว
 อภิเษก เสริจแล้วรัชสังหาพระราชเทวีมา รัชสังว่า พระนางจึงพึง

คำสัพภาษิตของฉนนัน ซึ่งเป้นคำที่ก่อประโยชน์ จึงเห็นการขำเพ็ญทาน
 ของฉนนันทักจะเห็นได้ จึงพินิจดูการบริจาคศรัทธาซึ่งเป้นทานที่พระพุทธ
 เจ้าทุกพระองค์ทรงสรรเสริญ ทรงอนุโมทนาแล้วจึงขำเพ็ญประโยชน์
 แลเสวยความสุขอย่างเยี่ยมทุกพระองค์ ตรัสคาถาจบแล้วได้เกิด
 โกลาหลอย่างหนึ่งชนแก่พวกฝ่ายในมีพระบรมราชเทวีเป้นประธาน แล
 มหาชนซึ่งมีอำมาตย์เป้นประธาน ๆ พระราชเทวีทอดพระองค์ลง
 กรรแสงแทบพระบาทยกุลของพระราชชา ทรงรำพรรณแล้วรำพรรณ
 เล่าว่า ข้าแต่พระองค์ ไฉนพระองค์จึงทำเช่นนั้นเล่า หม่อมฉนนันจำพราภ
 จากพระองค์แล้ว เป้นต้องเสวยโทมนัสแสนทวี ฉนนันเป้นอาทิ ๆ
 พระมหาสัตว์จึงทรงพระวิตกว่า เราเห็นจะไม่สามารถที่จะขำเพ็ญ
 ปรมัตถบารมีในทันที จึงขำเพ็ญนอกพระนครเกิด จึงพระราชทาน
 พระราโชวาทแก่พวกฝ่ายใน ซึ่งมีพระราชเทวีเป้นประธาน แล
 แก่มหาชนอันมีอำมาตย์เป้นประธาน ให้ตั้งอยู่ในพระราชธรรมอัน
 ประเสริฐสุด ให้เกิดขัตติยปรมาโมทย์พอแล้ว จึงทรงพาอำมาตย์แลเอา
 พระขรรค์แก้วมีสายสะพายอันขลิบด้วยทอง แลพาบุรุษคองขาตไปยัง
 พระราชอุทยาน ๆ ขณะนั้นทวยนาครแลพวกฝ่ายในต่างสยายผมค่อน
 ทรวงไปตามกัน ลงจากปราสาทตามพระราชชาเป้นหมู่ไป ๆ เมื่อพระ
 โพธิสัตว์ไม่สามารถจะให้มหาชนกลับได้ จึงตรัสแก่พวกอำมาตย์ว่า
 ในพระนครพาราณสี ใครเล่าได้เสวยราชสมบัติอยู่แล้ว เมื่อกราบ
 ทูลว่าพระองค์พระเจ้าข้า จึงเอาปลายกายทรงชกกลงทพนักินแล้วตรัสว่า

ใครล่วงล้ำเส้นต้องถูกลงพระราชอาญา ๆ ทวยนาครก็ไม่สามารถ
 ที่จะข้ามเส้นขคินันได้ ต่างพากันทำความเคารพเส้นขค ร้องให้สอ
 สอนหวนไปหวนมา ๆ พระราชาเสด็จถึงพระราชอุทยานแล้ว เอา
 สายสะพายทองพันบนพระองค์ที่โคนไม้ต้นใหญ่แล้ว รัชสังหาบรัชค
 ชาคว่า สัตบุรุษจึงมาเอาเถก ๆ พวกอำมาตย์ก็นำบรัชค
 อกลับพระองค์ ๆ พระราชาตรัสกิจอำมาตย์ว่า สัจ จึงเอาดาบตัด
 ศรัษะเราแล้วให้แก่ผู้นั้น ๆ อำมาตย์ก็ยืนเขคหน้าตาอยู่ ๆ ขณะนั้น
 พระองค์ทรงหยีบพระขรรค์มา เริ่มจะปลงพระเศียรของพระองค์แล้ว
 เขอนพระพักตรขึ้นสู่อากาศประกาศว่า ขอหม่อมเทวดาเจ้าทั้งหลายจง
 เล็งคการบริจาคทานของข้าพเจ้า จักรวตติสมขติ ฉกามาจรสมขติ
 พรหมสมขติ ขจเจกพทธสมขติ ข้าพเจ้าไม่ขอปราณาคด้วยการบริจาค
 ทานนี้ ขอแต่จงเป็นบจจัยแห่งพระสัพพัญญคตญาณ อันทำประโยชน์
 ให้แก่สรรพโลกโคฉนแล้ว ตรัสพระคานความว่า ข้าพเจ้าคนแล้ว
 ต้องปลงนรชนให้คนข้าง เมอรเห็นอยู่คองพานรชนให้ข้ามจากโลก
 คคความทกข คคไปเของหน้า ข้าพเจ้าพึงเป็นพระพทธเจ้าผู้มีพระ
 ญาณหาทสคมีได้ เมอขงทองเทยวอยู่ในสังสาร ธรรมทขจทราคะ
 โทษะ โมหะ ของเหล่าสัตว์ ของงได้ โอภาคแสดงเพื่อให้โลกิยชนฟัง
 ข้าพเจ้าเป็นอิสระในภพน้อยภพใหญ่ ผู้มุ่งไปจากภย ผู้กำจคมีคคคือโมหะ
 ฟงโคเลอกธรรมทไฟเราะเสนาะโสคอกแสดง แก่เหล่าสัตว์ผู้มกสคค
 ในโลกนทั้งเทวโลก ๆ พระมหาสัตว์ตรัสฉนแล้วห้ามความหวาคเสยว

ไม่ เริ่มปลงพระเคี้ยวของพระองค์ ประหนึ่งนักรบผู้ชาญชัยเข้า
 สงครามฉนั้น ด้วยเดชแห่งทานของพระองค์ มหาปถพอนมมณาลอม
 รอบหวั่นไหว ชัยเกริกกึกก้อง ฝนคือดอกโกสุมทั้ง ๕ ชนิดก็ตกลง
 เทวดาพากันให้สาธุการ เกิดอัศจรรย์ขึ้นเกือบทุกอย่าง ฯ พระราชา
 ปลงพระเคี้ยวของพระองค์แล้ว บรมตอชาตกก็รับพระราชทานไปยื่น
 เปล่งวิภาทว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สัตวบรม ขอบใจเป็นสุข ๆ เกิด แล้ว
 เสด็จถึงเทพสถาน อำมาตย์พบบลงรำไห้แทบพระบาทยคลของพระมหา
 สัตว เหาพระโลहितมาเขยักขายที่ศีรษะของตน แล้วกลับไปยังพระนคร
 กราบทูลข้อความแก่พระราชเทวี แลแจ้งแก่มหาชน ฯ ปวงนาคร
 ซึ่งมีอำมาตย์เป็นประมุขแลพวกฝ่ายใน ครันทราบเช่นนั้นต่างไม่
 สามารถที่จะดำรงตนอยู่ได้ พากันร้องไห้สอกลสอนออกจากพระนคร
 เข้าไปยังพระราชอุทยาน ต่างเอาศีรษะของตนเข้าเกล้าพระโลहित
 ของพระมหาสัตว ประคองแขนทั้งสองเข้าคร่ำครวญจนสลบไปตาม ๆ
 กัน ฯ พระนางวิชุลตาเทวีตรงเข้ากอดพระมหาสัตว เหากำผมเข้า
 คลุกพระโลहित หวนไปหวนมากลายคนบ้า จนถึงพระวิสิญญ์ภาพ ฯ
 ลำคยนั้น นางในพระราชฐานให้พระนางสระสรงน้ำเย็นชุ่มพอแล้ว พระ
 นางก็กลับไปเฝ้ามอัสสาสะชน เหาพระหัตถ์ทั้งสองเข้าค่อนพระอุระ ไม่
 สามารถจะทรงพระองค์อยู่ได้ ดูพระฉวีหม่นหมองลงเพราะพระหฤทัย
 เหี่ยวแห้ง ทรงรำพรรณต่าง ๆ นา ๆ ว่าข้าแต่พระสวามี หม่อมฉนั้น
 จักสำเร็จชีพตามพระองค์ เมื่อหม่อมฉนั้นเป็นหม้ายตั้งแต่นั้นไป ก็จัก

ต้องเสวยทุกขอย่างแสนสาหัสตั้งนเป็นต้น ขณะนั้นท้าวเทวราชทรง
 เกรองเทพอลงการพร้อมแล้ว แลตงพระองค์แก่หมู่ชนเหล่านั้นปรากฏ
 ประหนึ่งพระอาทิตย์แรกไชแสงไฟโรจน์อยู่ณอากาศฉนั้น รัชสังหา
 พระราชเทวีมาปลอบว่า อย่าโศกเศร้าไปเลยพระนาง ฉนจักคิน
 พระชนม์ของพระสวามีให้ ในยต้น ๆ ค้วยอานภาพแลค้วยเศษแห่ง
 บัญของท้าวสักกะ พระเคียรของพระราชาได้ผคชนในทันใดนั้น ๆ
 พวกมหาชนได้เห็นอศักรยคงนั้น จึงพากันชุมนุมพร้อมค้วยการเปล่ง
 อทานว่า สาธุ ๆ พระราชเทวีเห็นพระสวามีของพระองค์ ร้างกาย
 ปรกค้อย่างเคิม จึงเกิคความปลาบปลมพระทัย ได้ประทัยยนเปล่ง
 วจีเกทว่า ชนชอว่าทานควรบ้ำเพญแท้ ๆ เมอท้าวสักกะประทัยอยู่บน
 อากาศประทานสาธุการแลแล้ว จึงมีเทพค้ำรัสว่า สาธุ ท่านผู้สคตวรุษ
 ท่านชอว่าเป็นนาถะของโลกลแท้ บ้ำเพญมหาบริจาคทานทช่าพเจ้ากล้าว
 ประเภทไว้ คือบริจาคไทยทาน บริจาคอวิยะ บริจาคชีวิต บริจาคบุตร
 บริจาคภรรยา รวม ๕ ประเภท แลจกเป็นพระพทธเจ้า ฉนแลแล้ว
 อันตระธานไปณทนั้น ๆ ตังแต่นั้นมาพระราชาททรงบ้ำเพญพระราช
 กุศลมีทานเป็นต้น ในที่สุดแห่งพระชนมายุชัย ได้ทรงอุยัตในพิภพกุศลิต ๆ
 ค้วยเหตุฉนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงมีพระพทธค้ำรัสว่า เพราะ
 ถวายบาตร นรชนยอมเป็นผู้มขุณฺญา มีกำลังใหญ่ที่จะก้าวไปสู่คณ
 เียงหน้าหาเวรมได้ ถึงพร้อมค้วยอทธิฤทธิ มีเศษานภาพมากเป็นท
 รัคของหมู่ชน ขวิวารมากมายงคงามค้วยสรรพโภคสมบัต สมบูรณ์

๗ ประการ มีฤทธิคุณพระเจ้าจักรพรรดิ ขริบรณด้วยกามาจร
 สมบัติ รูปาวจรสมบัติ อรูปาวจรสมบัติ ไท้เสวยโลกิยสุข ย่อมบังเกิด
 ในยุคที่พระพุทธเจ้าทรงอุบัติ เป็นผู้นำหมู่สัตว์โลก เป็นเจ้าในหมู่สัตว์
 ภายหลังมาถึงความเป็นพระพุทธเจ้า ๗ ถวายผ้าสังฆาฏี ย่อมเป็นผู้
 ย่ำยีมารแลเสนามารเสียได้ โลมาของผู้นั้นก็ไม่ใช่ชั้นเพราะอดนินมาก
 หลาย จักเป็นผู้ไม่หวาดเสียวไม่สยดสยอง ไท้เสวยสุขชั้นกามารมณ์
 ภายหลังมาถึงความเป็นพระพุทธเจ้า ๗ ถวายผ้าอุตตราสังฆ์ ฟังชนะ
 ชำคักในสงคราม เป็นหัวหน้าของปวงชน ภายหลังมาถึงความ
 เป็นพระพุทธเจ้า ๗ ถวายผ้าอินทรวาสก ฟังเป็นผู้กล่าวซึ่งวินัย
 ฉลาด ชนะหมู่มารได้เป็นนิตย ภายหลังมาถึงความเป็นพระพุทธเจ้า ๗
 ถวายรัตติประคตเอว ย่อมเป็นผู้หมดจดในภาพต่าง ๆ เป็นอิสระในที่
 ทั่วไป ภายหลังมาถึงความเป็นพระพุทธเจ้า ๗ เป็นผู้บริสุทธ
 หาเวรมิได้ พร้อมด้วยลักษณะทุกอย่าง อายยืนได้ประสพความสุข
 การถวายมัตโกนมมีผลดังนี้ ๗ เกิดในยุคที่ชอขมขัญญาหลักแหลม
 ทราบอรรถทั้งปวงได้แจ่มแจ้ง มีวาทีจักจ้านกว่าหมู่ชนสามารถ
 เพื่อเอาชัยได้ ภายหลังมาถึงความเป็นพระพุทธเจ้า ๗ ถวายเข็ม
 ด้วยศรัทธา ย่อมเป็นผู้มีอายุยืนยาว มีขัญญาบริสุทธเป็นพหุสุต
 ทรงไว้ซึ่งธรรม มีรูปทรงงาม ซื่อเลียงกระฉ่อนอยู่ในโลก เกิดในที่
 ทั้งปวง ต้องเป็นผู้ฉลาดหาเวรมิได้ มีรูปพรรณสัวยชวนหมู่ชนให้

รักใคร่ มีคุณเครื่องเจริญยืดยาว อินทรีย์ผ่องใส ฯ นรชนที่ถวายผ้า
 กรองน้ำแก่ภิกษุ ย่อมเกิดในสุานะเช่นนั้นแล แลล้วนเป็นอำมาตย์
 เป็นวีรบุรุษอย่างเยี่ยม มีความสวัสดิทุกเมื่อ มีเกียรติเฟื่องในสกุล
 เป็นนิตย ฯ เพราะการถวายร่วมในเวลาหลังหรือก่อนฤกษ์ก็ตาม ย่อม
 ได้ร่วมทวจิตระด้วยทอง ร่วมลายนกกยุง ร่วมแผ่นผ้า ร่วมทชจิตด้วยแก้ว
 แลนางที่ลาอาว อนึ่งย่อมได้ฉัตร จามร มงกุฏ พระขรรค์ รองเท้า
 ทอง ทั้ง ๕ อย่างนี้ โดยทางที่ขณทิตไม่รังเกียจ ฯ ไตรจิวร ขาตร
 มีคโณน เข็ม รัตประคตเฮว ผ้ากรองน้ำ ขริกขารทั้ง ๘ อย่างนั้น
 เป็นทรัพย์สินอันประเสริฐของภิกษุ ผู้ที่ถวายทั้ง ๘ อย่างด้วยศรัทธาอัน
 บริสุทธิ์ ย่อมเป็นผู้มีบริวารเหลือหลาย ถึงซึ่งภาวะแห่งเกียรติยศ
 ทุกพแนก ฯ ถวายก่อนหนึ่งย่อมเป็นผู้มีฤทธิ ครอบพระเจ้าจักรพรรดิ
 เป็นที่รักใคร่ในปวงโลก มั่งคั่งด้วยรูปารมณเป็นต้น ฯ เหล่าชน
 ย่อมเป็นผู้มีสมบัติแลอิทธิฤทธิมาก พร้อมด้วยกำลังทุกประเภท
 ภายหลังจึงถึงพระนิพพาน ไม่ใช่เพราะถวายจิวรเท่านั้น อัญชูปริก
 ขารทุกอย่างก็เช่นเดียวกัน แลผู้ถวายจะเป็นบุรุษก็ตามสตรีก็ตาม
 เป็นต้องสมบุรณด้วยสมบัติทิพย์แลยศทิพย์ มีทาสหญิงทาสชายเหลือ
 หลาย เสวยสุขในกามโลก สุขในรูปโลก สุขชั้นอรุรูปโลก ภายหลัง
 บรรลถึงพระนิพพาน ฯ อนึ่งภิกษุผู้ปราณานวโลกตตรธรรม ต้อง
 ข้ำเพณฺขบารมีครบทั้ง ๓๐ ทศ ภาวะแห่งทานบารมี แม้เป็นเบื้องต้น
 พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ก็ทรงสรรเสริญเป็นนิตย อนึ่งภิกษุเอามาได้

ใจอยู่แล้ว เป็นอันได้บรรลุพระนิพพานเป็นแท้ ๆ เมื่อพระอริยมเหตตรัย
 เข้ามายังชมพูทวีป ด้วยการถวายอัญญาบริกขาร ย่อมเป็นผู้ถึงซึ่ง
 ความเป็นเอหิภิกขุภาพในสำนักของพระองค์ เป็นบุตรของพระองค์มี
 ปัญญายิ่งใหญ่ เป็นอันถึงคุณยถาปรารถนาแท้จริง หากปรารถนาพระ
 พุทธภูมิด้วยอานภาพแห่งบริกขาร ย่อมได้สำเร็จการแห่งพวกเทวดา
 โดยทางที่ขณทิศาไม่รังเกียจ เพราะฉะนั้น อธิษฐาน ผู้มีปัญญายิ่งใหญ่
 เมื่อเห็นผลแห่งการถวายบริกขารมากมายอยู่ จึงถวายในกาลแห่ง
 พระพุทธเจ้า ตามพระพุทธรประสงค์ ๆ

พระศาสดาทรงนำพระธรรมเทศนานั้นมาแล้วทรงประมวลญชาตก
 ความว่า นางวิชุลตาเทวี ในบัดนั้นเป็นนางยโสธรา ผู้ชนนีของราหุล
 วรโศติกุมารผู้โอรส เป็นราหุลผู้บุตรสุดศต สัจจอำมาตย์ผู้ช่วยเหลือ
 เป็นอานนท์ สักกะเทวราชผู้สูงสุดด้วยทิพพจักขุ เป็นอนรรทฐ พระเจ้า
 มหาสุรเสนผู้ยืนกั้นในการทรงบำเพ็ญทาน เป็นเราผู้พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 ซึ่งเป็นนาถะของโลก จึงจำชาตกไว้ด้วยประการฉะนี้ ๆ

จบมหาสุรเสนชาตก